

ตำราอธิบายและอธิบาย

สำหรับใช้ประกอบการเรียน

ภาษาบาลีอย่าง

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

ศรีวิสุทธิวงศ์

มหาวิจิตร

พระสงฆ์เถระเจ้า วัดป่าเลไลยก์

จังหวัดสุพรรณบุรี

พิมพ์ครั้งที่ ๑ ๒๕๖๖

७७५

म

म

म

म

म

ច្បាប់ស្តីពីការងារ

คำอธิบายและอภิธาน
สำหรับย่อ: กอขเรื่อง
นภายนัสสขปาง

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์

ศรีสมทรง

มทาวชิการ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม

ทรงพระทานนิพนธ์

พระพุทธศักราช ๒๔๖๖

จริยาบ

श्री

อธิบาย.

๑ วิญญมณฺท—คือมนตร์ที่พราหมณ์พฤคมีาศว่าถวายพระราชา
อีกเวลาขึ้นพระแท่นภัทรมิฐในงานบรมราชาภิเษก, และในงาน
เฉลิมพระราชสมณเจียรเป็นต้น. มนต์นี้ตามที่พราหมณ์ในกรุง
สยามสวดอยู่ได้ก็กลอนกันต่อ ๆ มาหลายทอดจนเลอะเลือนและ
อีกพระวีย์ที่อยู่หลายแห่ง, ข้าพเจ้าจึงได้ส่งไปถวายพระเจ้าบรม
วงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ, ขอให้ทรงมอบให้พราหมณ์
กุญฺยสุวามีธารยะ, ซึ่งหอพระสมุดวชิรญาณกำลังใช้ชำระหนังสือ
สันสกฤตอยู่เมื่อสักก่อนนั้น, ให้เขาชำระเสียให้เรียบร้อย. พราหมณ์
ผู้นั้นได้ชำระมาเรียบร้อย, และส่งคำแปลเป็นภาษาอังกฤษมาด้วย,
ข้าพเจ้าจึงได้อาศัยคำแปลนั้นเพื่อแปลเป็นภาษาไทยอีกข้อ ๑.

๒ “ศิววิคิตะเกณฺทว” (หน้า ๒)—ศิววิคิตะนั้นมี ๑ ว่าเป็นแก้ว,
อีกมี ๑ ว่าเป็นชนที่กลางพระทรงของพระนารายณ์หรือพระกฤษ
ณะวาทาร, และมักเขียนเป็นยันต์ดังนี้

๓ “ปิ่นมาเกิดปรากฏ เป็นโอรสวสุเทพ” (หน้า ๒)—คือเกิด
เป็นพระกฤษณะ, โอรสแห่งวสุเทพ. (ดูคำอธิบายเลข ๗๖).

๕ “เสวยพรหมานจลเศกธัม” (หน้า ๑) — “พรหมานจระ”

แปลว่า “ใช้โลก”. ตามเรื่องกำเนิดของพระปรพพรหมมีว่า โลก
ยังเกิดเป็นใช้ขึ้นก่อน, และเมื่อพระปรพพรหมได้ยังเกิดขึ้นและ
อยู่ในใช้ทั้งหลายร้อยกัลป์แล้ว, ใช้จึงแตกเป็นสองซีก, ซีกบน
พระปรพพรหมเอาทำฟ้า, ซีกล่างเอาทำดิน.

๕ “อวตารเทพนั้น สิบปาง” (หน้า ๓) — พระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมพระดำรงราชานุภาพได้ทรงคัดเรื่องนารายณ์สิบปางจากคัมภีร์
ที่มีอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณส่งประทานมา, และข้าพเจ้าได้ตรวจ
ดูแล้ว เห็นมีข้อความคล้ายคัมภีร์พระเจ้าบรมวงศ์เธอขึ้น ๓ กรม
หลวงชินนทรไพศาลโลกณโคตวังพิมพ์ไว้, แต่ฉบับของหอพระ
สมุดมีข้อความไขพิสดารออกไปกว่าอีก. ตามคำหริณั้น เมื่อ
พิจารณาโดยถัดถ้วนแล้วทำให้ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าคงได้มาจาก
พราหมณ์โคเวณิกาย, คือพวกที่นับถือพระศิวะเป็นพระเป็นเจ้าใหญ่
ยิ่งในสาม. ที่สันนิษฐานเช่นนี้ เพราะชั้นต้นเมื่อกล่าวถึงสร้าง
โลกใหม่นั้น มีข้อความกล่าวไว้ว่า:

“เมื่อเพลิงบรรลัยกัลป์สังหารโลกใหม่สิ้นแล้ว ก็เป็น
อากาศเปล่าอยู่. ครั้งนั้นพระเวทพระธรรมทั้งหลายก็มาประชุม
กันเข้า, ก็ยังเกิดขึ้นซึ่งพระเป็นเจ้าองค์หนึ่ง, อันทรงพระนามว่า
พระปรเมศวรเป็นเจ้า. พระปรเมศวรเป็นเจ้าจึงเอาพระหัตถ์ลูบ
พระอระเช้าแล้วก็สยบออกไปเบื้องพระพักตร์, ก็ยังเกิดพระเป็น
เจ้าขึ้นอีกพระองค์หนึ่ง, ทรงพระนามชื่อว่าอมภาควก, จึงปฤกษา

กับพระอมารโกวคิดว่า เราจะสร้างโลกมาพรสวรรค์และเขาพระ
สุเมรุราช. พระอมารโกวจึงกราบทูลว่า แต่พระองค์กับข้าพเจ้า
นี้จะสร้างแผ่นดินกันเห็นจะขัดสนนัก, ขอพระองค์จึงให้ยังเกิดพระ
เป็นเจ้าขึ้นอีกก็จะดี. ฝ่ายพระอิศวรเป็นเจ้าเห็นชอบด้วย, แล้ว
จึงเอาพระพิทักษ์ซ้ายมาลูบพระพิทักษ์ขวา จึงยังเกิดพระนารายณ์
เป็นเจ้า, แล้วพระเป็นเจ้าเอาพระพิทักษ์ขวามาลูบพระพิทักษ์ซ้าย ก็
ยังเกิดเป็นพระพรหมชาติเป็นเจ้า.”

ข้าพเจ้าได้พยายามสอค้นดู พอได้คำว่าเรื่องสร้างโลก
มีกล่าวไว้ในมานวธรรมศาสตร์คล้าย ๆ ข้างบนนี้, แต่เห็นว่าพระ
เป็นเจ้าแบ่งภาคออกเป็นสี่องค์แต่ถือคติลังคแล้วสร้างมนุษย์คนแรก
ชื่อวิราช, และวิราชเป็นบิดาแห่งพระมนูองค์ที่ ๓ ซึ่งมีนามว่า
สวามิภฏ. ส่วนเรื่องสร้างพระเป็นเจ้าอีกสององค์นั้น, คงได้
มาจากพวกคัมภีร์ปุราณะ.

ต่อลงมาในหนังสือนารายณ์สี่ปางของไทยเรามีกล่าวถึงพระ
บรมศวรทรงสร้างอกพระมังสะในพระอุระออก ยันกาลให้เป็นแผ่น
ดิน, เอาพระจุฬามณีกลบดินแผ่นนี้สร้างเป็นเขาพระสุเมรุ,
แล้วจึงสร้างเทวดาทั้งหลาย, แล้วเอาพระสังวาลย์สร้างเป็นอนันต
นาคราช. ก่อนเมื่อสร้างพระยาอนันตนาคราชต้องอุทิศกับพระพาย.
เสร็จการอุทิศแล้ว พระอิศวรทรงสร้างโลกทั้งสามจนสำเร็จ.
ก่อนไปพระอิศวรเป็นผู้มีเทวโองการให้พระเป็นเจ้าและเทวดาสร้าง
พาหนะต่าง ๆ, และพระพรหมชาติเป็นผู้สุชนพระเวท, พระ

นารายณ์สอนศิลปศาสตร์แก่กษัตริย์, และในที่สุดจึงแย่งทศกัณฐ์,
คือพระอิศวรทรงสร้างเขาไถลาตั้งขึ้นเป็นที่ประทับอยู่เอง, ให้พระ
นารายณ์ไปอยู่เกษียณสมถ, และให้พระพรหมราชาไปอยู่เป็นใหญ่
ในพรหมโลก. ตามที่กล่าวมานี้ ยกเอาพระศิวะเป็นพระอิศวร,
คือเป็นใหญ่กว่าพระเป็นเจ้าทั้งหลาย, เป็นผู้ออกคำสั่งให้องค์
อื่นๆ ไปกระทำกิจธุระต่าง ๆ. พระนารายณ์ที่ขอตัวก็โดยเทวโอง
การของพระศิวะทุกคราว, จึงเป็นข้อควรสันนิษฐานโดยแท้ว่า
คำหิบนารายณ์เสียปางของไทยเราคงจะได้มาทางพราหมณ์โควะ
นิกาย.

ในหนังสือนารายณ์เสียปางฉบับไทยแสดงเรื่องชีวิตของพระ
นารายณ์ไว้เป็นลำดับดังนี้—

๑. มัจฉาวตาร, “ปลาทรายทอง.”
๒. กัจฉปาวตาร, “เป็นเต่าทอง.”
๓. วราหาวตาร, “เป็นสุกรเผือก.”
๔. ทวิชวาวตาร, “เป็นพราหมณ์หนุ่มน้อย.” (ในฉบับของ
ข้าพเจ้าเป็นปางที่ ๕).
๕. มहिษาวตาร, “เป็นกระบี่เขื่อน.” (ในฉบับของข้าพเจ้า
หาไม่).
๖. กฤษณาวตาร. (ในฉบับของข้าพเจ้าเป็นปางที่ ๘).
๗. นรสิงหาวตาร. (ในฉบับของข้าพเจ้าเป็นปางที่ ๕).

๑. สมณวัตร, พระนารายณ์อวตารเป็นสมณไปหลอกท้าว
 ตรีปรัหมเอาพระศิวลงคุกกัน. ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าผู้รวบรวมหนังสือ
 นารายณ์สืบอย่างของเราคงเอาเรื่องนเจ้าแทน "พุทธวัตร", เพราะ
 คงเห็นไม่ควรที่จะนับเอาพระพุทเจ้าเป็นอวตารอย่าง ๑ ของพระ
 นารายณ์.

๒. ชัยครวตาร, พระนารายณ์อวตารเป็นนางเทพชัยไป
 ปรายนทุก. เป็นเรื่องเกร็ดเรื่อง ๑, ฉะนั้นจึงมิได้มีในฉบับ
 ของข้าพเจ้า.

๓๐. รามาวตาร. (ในฉบับของข้าพเจ้าเป็นอย่างที่ ๘).

ในคำอธิบายข้อๆ ไปนี้ข้าพเจ้าจะได้กล่าวถึงเรื่องอย่างต่างๆ ตาม
 ลำดับที่จะได้อ่านพบในลิลิตต่อไป. เพื่อผู้อ่านจะได้เปรียบเทียบ
 เรื่องในฉบับของหอพระสมุดกับเรื่องที่ได้ลงในลิลิตของข้าพเจ้า.

๖ มัทสยาวตาร (หน้า ๕) — ในเรื่องนารายณ์สืบอย่างฉบับหอพระ
 สมุดกลงเรื่องมัทสยาวตารไว้แต่เพียงว่า ค้นเหตุเกิดขึ้นเพราะ
 พรหมเหล่าหนึ่งมีใญ่ศยาพระพรหมธาดา, ที่พระอิศวรได้ให้ไป
 เป็นใหญ่ในพรหมโลก. พรหมผู้ ๑ ในเหล่านั้นจึงคิดมาเป็น
 สัจจะขอสร้อยไค้มหาสมุทรเชิงเขาพระสเมรุ. ฝ่ายพระพรหมธาดา,
 เมื่อนำคัมภีร์พระเวทลงมาเพื่อถวายอิศวร พระอินทร์นพระกาย
 นึก จึงลงสร้งน้ำในมหาสมุทร, เอาคัมภีร์วางไว้เห็นอลังช้าง
 พระองค์. "ฝ่ายสัจจะสรลงเห็นคัมภีร์พระเวท ก็ว่าถูกลัก
 เอาไปทั้งน้ำเสีย ให้พระพรหมชวคสังสอนโลกและเทพามนุษย์ทั้ง

หลาย จึงจะไม่ปล่อยพระพรหมต่อไป. ครั้นคิดแล้วสังฆะอสุร
จึงใช้ผีเสือนำอินมฤตข ให้ไปลักเอาขงคัมภีร์แห่งพระพรหม
วางไว้นั้น. ฝ่ายผีเสือนำจึงไปลักเอาคัมภีร์พระเวทได้แล้ว ก็เอา
มาให้สังฆะอสุร ๆ ก็เอาคัมภีร์กลับไปไว้ในอก.” ในทันนั้นชัศคว
สังเกตอยู่อย่าง ๑ คือในเรื่องว่าพระเวทเป็นคัมภีร์, คือเป็นหนังสือ
ที่เขียนแล้ว. ทั้งนั้นจะเป็นด้วยผู้แต่งเรื่องเป็นภาษาไทยนิกเขาเอง
หรือจะเป็นเพราะพรหมณผู้เล่าเรื่องให้ฟังได้เล่าเช่นนั้นก็เหลือที่
จะเถา. แต่อย่างไร ๆ ก็ตาม, ต้องจัดเอาว่าเป็นความเข้าใจ
ผิด, เพราะพระเวทในชั้นเดิมหาได้เขียนลงคัมภีร์ไม่, เป็นแต่
ท่องจำกันต่อ ๆ มา, ฟังมาเขียนขึ้นในชั้นหลัง.

ฝ่ายพระพรหมชวตาเมื่อชนรจากน้ำไม่พยพระเวท จึงนำความ
ไปทูลพระอิศวร, และพระอิศวรจึงพระญาณทราบว่าสังฆะอสุร
ลักเอาไป, จึงให้ไปเชิญพระนารายณ์ทเกษียรสมุทร, แล้วและ
สังฆะนารายณ์ให้อศวารไปสังหารสังฆะอสุร. พระนารายณ์
อศวารลงมาเป็นมีจฉวาทาร, “คือปลากรายทองใหญ่มีหิมา”,
รับผีเสือนำแล้วจึงไปพยสังฆะอสุร, ต่อสู้กันเป็นสามาร, แล้วเอา
พระเวทออกมาจากในคอสังฆะอสุรได้. นำเขาไปถวายพระอิศวร.

ส่วนเรื่องทำวสัตยพรตซ้อนปลา, และลงเรือให้ญัรอกพัน
อุทกภัย, ทำให้มีปรากฏในหนังสือนารายณ์สิบปางฉยหิพพระ
สมุทรนั้นไม่.

๖๖ ฤๅษีเจ็ดตน • (หน้า ๓๒) — “สัปตะฤๅษี”, หรือตามภาษาสันสกฤตว่า “สप्तฤๅษี”, อีกนัย ๓ เรียกว่า “ปรัชชาติ”, เป็นมานะสาวยศของ พระพรหมา, โดยพระเป็นเจ้าองค์นั้นให้กำเนิดโดยนิก, มิได้กำเนิดจากครรภ์อย่างเทวดาและมนุษย์อื่น ๆ. ในคัมภีร์คະປະพราหมณะ ได้ระบุนามไว้คือ (๑) โคตม (๒) ภรทวาช (๓) วิศวามิตร (๔) ชมทกัณ (๕) วสิษฐ (๖) ถักยป (๗) อัคริ. มหาภารตะระบุไว้คือ (๑) มะวี (๒) อัคริ (๓) ชักตริส (๔) ปุละหะ (๕) กระศ (๖) ปุละสตะหะ (๗) วสิษฐ. วายูปุราณะเดิมภฤคุเจ้าอีกตน ๑, แต่ยังคงเรียกอยู่ว่า “สัปตะฤๅษี”. วิษณุปุราณะเดิมภฤคุกับทักษะอีก ๒ คน, และเรียกว่า “พรหมฤๅษีทั้งเก้า”. สัปตะฤๅษีปรากฏอยู่ในฟากฟ้าเป็นดาว ๗ ดวงที่ไทยเราเรียกรวมทั้งหมดว่า “ดาวหรี”. เมื่อเป็นดาวเช่นนี้มักเรียกว่า “ฤๅษี”. ชื่อควรสังเกตมีอยู่คือ “ฤๅษี” ภาษาสันสกฤตแปลว่าหมี, ฉะนั้นฝรั่งเขาเรียกดาวหรีว่า “หมีใหญ่” (ละติน “Ursus Major”; อังกฤษ “Great Bear”), ก็ตรงกันนามในภาษาสันสกฤต.

๖๗ “พระมนุชนก โลกถ้วน” (หน้า ๓๓) — พระมนุที่กล่าวในพื้นเป็นองค์ที่ ๑. พระมนุองค์ที่ ๓ คือ พระมนุสวามิภ, ผู้มีกำเนิดจากพระสวามิภ (พรหมา). ในคัมภีร์ “มานวธรรมศาสตร์” กล่าวไว้ว่าเมื่อพระฮาคมภู (ผู้เกิดเอง) มีพระฤๅษี

งานที่จะทรงสร้างสิ่งทั้งปวง โลกทรงสร้างนำขึ้นก่อน, แล้วได้
ทรงเอาพิศหวานในน้ำ. จากพิศนั้นได้เกิดเป็นไข่ทอง, และ
พระวาทมฤเองได้เข้ากำเนิดในไข่นั้นเป็นพระพรหมา, ยี่สามหา (ผู้
สร้าง) แห่งโลก. พระพรหมอาศัยในไข่นั้น ๓ ปี, แล้วจึงแบ่งไข่นั้น
ออกเป็นสองภาคโดยอำนาจพระมโนเท่านั้น. เหตุที่ได้มีกำเนิด
ในไข่ทองเช่นนั้น จึงเรียกพระพรหมว่า “พริณยศวร”. เมื่อ
ออกจากไข่แล้วพระพรหมจึงเริ่มทรงสร้างโลกต่อไป. คัมภีร์
“พรหมายูราณะ” กล่าวว่า เมื่อได้ออกจากไข่ทองแล้ว พระ
พรหมแบ่งพระองค์เป็น ๒ ภาค, ชายภาค ๑ หญิงภาค ๑,
ซึ่งช่วยกันสร้างพระวิญจนเป็นเจ้า, แล้วพระวิญจนจึงได้ทรงสร้าง
บรรพต ๓ ชื่อวิราช, และวิราชสร้างพระมนุสวามีภพ. แต่คัมภีร์
“มัตสยะยูราณะ” กล่าวว่า พระพรหมสร้างนางขึ้นองค์ ๓
ชื่อ ศักระป้า (หรือสรสวดี), และตรัสชวนให้ช่วยกันสร้าง
“ภค” (สัตว์มีชีวิต) ทุกชนิด, คือมนุษย์, สัตว์, และอสุร.
สององค์จึงไปอยู่สำราญในทะเลโพ้นฐานด้วยกัน ๓๐๐ ปีสวรรค์, แล้ว
จึงได้กำเนิดพระมนุของภคที่ ๑, ซึ่งเรียกว่าสวามีภพและวิราช.
(ดูคำอธิบายที่ ๕ ด้วย.)

พระมนุสวามีภพองค์นี้เป็นผู้ทรงมอบบรรพตสร้างคน, ฉะนั้นคน
จึงได้ชื่อว่า “มนุ”, เพราะเกิดแต่มนุ. พระมนุได้สร้างประชา
ยภค ๓๐ คน, เพื่อให้เป็นมหาชนกของมนุสืบมา. ประชายภค,
หรือมหาญ ๓๐ คน คือ (๑) มรวี (๒) อธิวิ (๓) อังคิวิ

(๔) ปุณฺณคยะ (๕) ปุณฺนทะ (๖) กระตุ (๗) วสิษฐ
 (๘) ประเทกัถ, หรือ ทักกะ (๙) วฤคฺ (๑๐) นารท. ข้าง
 ทำหริภักธออกนามประชาชนที่เพียง ๘ คน, คือทเวกสปีตะณฺ
 นั้นเอง (ดูคำอธิบายที่ ๗). พระมนองค์ที่ ๑ นั้นเป็นผู้รณาคัมภี
 ที่เรียกว่า “มนสันทิตา”, หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า “มานวธรรม
 ศาสตร์”. พระมนที่ ๑ นั้นจักว่าเป็นพรหมณ์โดยพระชาติ.

พระมนมีกำหนดพระมาซึ่งเกิดในโลก ๓๔ องค์, เป็นใหญ่อยู่ใน
 โลกของศัต ๑ มานวันตร, ซึ่งเทียบเป็นมนุษย์ถึง ๔,๒๐๐,๐๐๐ ปี.
 (ดูคำนำ, หน้า (๒)). พระมนในเรื่องมีตติยาวตารเป็นกษัตริย์
 ชาติ, ไชยพระสุริยาภักย์, เป็นมนองค์ที่ ๘, และในกาลบัดนี้
 ยังเป็นมานวันตรของพระมนองค์ที่ ๘ นั้นอยู่.

นามพระมน ๓๔ องค์มีตามลำดับดังต่อไปนี้, คือ (๑) สวามันภู
 (๒) สวาโรจัน (๓) โอคคมิ (๔) ตามะสา (๕) ไวรทะ
 (๖) ทากุญ (๗) ไวรสิวัท, หรือสัคยพรต (๘) สาวรณ
 (๙) ทักกะสาวรณ (๑๐) พรหมสาวรณ (๑๑) ธรรมสาวรณ
 (๑๒) รุทระสาวรณ (๑๓) เวาชยะ (๑๔) เภาคยะ.

พระมนไวรสิวัท, องค์ที่กล่าวถึงในปางมีตติยาวตารนี้, มีไชย
 ที่ ๑ ชื่อ อิกยวาคุ, และอิกยวาคุนี้ได้เป็นประณมกษัตริย์อันผู้ยวงศ์
 ซึ่งครองนครอโยธยา, จึงมีข้อความกล่าวไว้ในโองการแห่งนั้น,
 ที่พระมหाराชครูอ่านในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม, ว่า:-

๑๐

“สมมติแก่ลัทธิด้วย เกษมธาล
“สายท่านทรงรณ เรือยหล้า.”

๑๖ กุ่มาวตาร (หน้า ๒๖) — ในหนังสือนารายณ์สิบปางฉบับ
หอพระสมุด มีข้อความแถลงเรื่องแห่งปางนี้ไว้แต่เพียงว่า มี
พรหมชั้น ๓ มีความอุทฺธยาพระพรหมธาดา, จึงพากันรีบลงมา
เป็นอสูรมัจฉา, ว่าเข้าเขี่ยเข้างเขาพระสุเมรุ จะให้แผ่นดินซึ่ง
ทรงพระสุเมรุนั้นพังไป. พระอิศวรเป็นเจ้าได้ทรงทราบเหตุจึงตรัส
ใช้พระนารายณ์ให้ ไปปราบอสูรมัจฉา, พระนารายณ์ก็อวดความเป็น
เจ้าทองลงไปตามเทวโองการ. เรื่องหมกเท่านั้น, มิได้มีกล่าว
ถึงการกวนเกษียรสมุทรทำน้ำอมฤตเลยจนคำเดียว. แต่จริงเรื่อง
กวนเกษียรสมุทรเป็นเรื่องแถลงถึงสำคัญอัน ๑ ของเทวศก, เหตุ
ใดจึงมิได้กล่าวถึงเลย, ชอจะนำรู้สักแง่สักใจอยู่.

๑๐ ทรวาส (หน้า ๒๖) — ฤๅษีคนนั้น ๓ ว่าเป็นโอรสพระอิศวร
ประชาบดีกนิษนางอนะสุยา, อีกนั้น ๓ ว่าเป็นหลานพระประชาบดี
องค์นั้น. ฤๅษีคนนี้เป็นคนโทโยร้าย, และเมื่อไรใครทำให้ขัดใจ
สักนิดก็ห็นอยก็มีกระสาปเสียทันที. เช่นในเรื่องศกุนตลา ฤๅษีคน
นี้ได้ ไปดั่งสาครของพระกนิษะมุณีในเวลาเช้า, ไม่มีใครออกไป
ค้อนรีย จึงสาปนางศกุนตลา, ทำให้นางนั้นต้องพรากภัยทั่วทุก
ยงค์เป็นหลาย. ในมหาภารตะกล่าวไว้ว่า ฤๅษีทรวาสได้ขานวพร
แก่นางกุนที ให้มีสติเชิญเทวดาองค์ใด ๆ ลงมาเป็นสามีได้

ตามปรารถนา. • นางนั้นจึงได้เชิญพระอาทิตย์ลงมาเป็นสามี, และ
 มีโอรสชื่อภรรณะ, ซึ่งนางกุนต์เอาไปทิ้งไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำยมนา,
 เพราะไม่อยากจะให้ทำวสุระ, เจ้านครมฤดา, ผู้เป็นบิดาทราบว่าตน
 ได้ชกชน, นายอวิรุณ, ผู้เป็นสวามีของท้าวอครุ, กษัตริย์จักร
 วงศ์ในนครหัสตินาปุระ, ไปพบกษัตริย์ผู้หนึ่ง, จึงเชิญเขาไป
 เลี้ยงเป็นแขกด้วยธรรม, ภรรณะภายหลังได้เป็นเจ้าครองแคว้น
 ของภราษฏร (คือที่เรียกว่า “เบ็งกอล” ในกาลบัดนี้), ฝ่าย
 นางกุนต์นั้น, ต่อมาเวลาที่ได้ประสูติภรรณะแล้ว, ได้ทำการ
 อภิเษกสมรสกับท้าวปาดชา, กษัตริย์จักรวงศ์ผู้ครองนครหัสตินา
 ปุระ, แต่ท้าวปาดชาท่านนั้นพระชนม์ได้แก่กล้าไว้ว่า ถ้าเมื่อใดเทพมฤ
 ษจะตอ้งเสียดพระชนม์ชีพ, นางกุนต์จึงเชิญเทวดา ๓ องค์มาให้
 กำเนิดแก่โอรสแทน, คือ พระชนมให้กำเนิดแก่พระชัยยชิธร,
 พระพายให้กำเนิดแก่พระภิมะเสน, และพระอินทร์ให้กำเนิดแก่
 พระอรชุน, เจ้าสามองค์นี้, ก็มิใช่ของนางมัทรีมเหสีซ้ายของ
 ท้าวปาดชาอีก ๒ องค์, ซึ่งได้กำเนิดจากพระอัศวินเทพบุตรแฝด,
 มีนามว่าสหเทพ กับนกุล, รวม ๕ องค์เรียกในมหาภารตะว่า
 กษัตริย์ปาดชาพ, อนึ่งในมหาภารตะมีเรื่องว่า ครั้งหนึ่งท้าว
 กฤษณะได้นิมนต์พระทรวาสถ์นั้น, แต่เดิมเข้คเคษอาหารที่ใดตก
 เบื้องคั่นพระฤๅษีท่านนั้น, พระฤๅษีโกรธจึงทำนายว่าพระกฤษณะจะ
 ตายโดยอาการเลวทรามอย่างไร, ทั้งปรากฏในเรื่องพระกฤษณะ
 วการนั้นแล้ว.

๑๑ “พระเจ้าที่แท้ก็ ชีวะ นั่นเอง.” (หน้า ๔๒) — คำตรัสของ
พระอิศวรในโคลงบทนี้และบทต่อไป ข้าพเจ้าแต่งตามแก้ความ
ที่มีอยู่แห่ง ๓ ในบทมะยราคะ.

๑๒ วราหาวตาร (หน้า ๔๕) — ในหนังสือนารายณ์สิบปางฉยัศ
พระสมุทแถมแต่งเรื่องไว้คล้าย ๆ กับที่ข้าพเจ้าแต่งไว้ ในถิลีคนเือง,
ฝึกกันอยู่แต่ถามอสุรเรียกว่า “เหวินคัยกั,” ซึ่งบำเพ็ญตะบะ
จนได้พรพระอิศวรแล้ว จึงลี้ลางอานภาพมวันเขาแผ่นดินทั้ง ๔
ทวีปไปมากาล, จนพระอิศวรค้ำใช้พระนารายณ์ให้ขอการไปปราย.
หนึ่งในหนังสือที่กล่าวนั้น เมื่อเล่าถึงการปรายเสร็จแล้ว มี
ข้อความแสดงต่อไปว่าพระนารายณ์ไปบรรทมสินธุ์ เห็นอหัง
อนันตนาคราชคนเกลียดบรรทม, จึงยังเกิดคอกปะทมชาติศคชนาก
พระอุระประเทศ, และเมื่อคอกขยับนยานจึงเห็นพระพรหมสัพทิต
ชกumarลงค้ำท่นชยในนั้น. พระนารายณ์พากุมารขึ้นไปเฝ้า
พระอิศวร ๆ จึงสั่งพระอินทร์ให้ลงไปสร้างกรุงศิวชัยยา, แล้วทรง
ประสิทธิ์นามให้แก่กุมารชื่อโนมาคัน, ประทานเทพอาวุธต่าง ๆ
ด้วย. “ท้าวโนมาคันรับพระพรกับเทพอาวุธแล้วก็ถวายบังคมลา
ลงมาเสวยราชสมบัติในกรุงทวารวดีศิวชัยยาสืบมา.”

เรื่องกำเนิดท้าวโนมาคันนี้ ดูไม่เกี่ยวกับเรื่องวราหาวตาร
เลย, ทำให้จึงเอามาต่อท้ายเข้าก็แปลไม่ออก. อีกประการ ๓
ที่ว่าท้าวโนมาคันเป็นประมณยัตว์ผู้ครองนครโยชยาก็ไม่ตรง

กับข้อความที่ข้าพเจ้าค้นพบในคำหริยปรารณะ, ซึ่งกล่าวว่าประณม
 กษัตริแห่งอโยธยาคือท้าวอิกษวาก, โอรสแห่งพระมนโวยสวัต,
 ดังได้กล่าวมาแล้วในคำอธิบายเลขที่ ๘. ในคำอธิบายหมาย
 เลข ๘ นั้นผู้อ่านคงจำได้ว่าได้พบเรื่องกำเนิดแห่งพระมนสวามีภว,
 ซึ่งมีลักษณะอย่างเดียวกับกำเนิดแห่งท้าวอินมาตันในหนังสือ
 นารายณ์สิบปางนทเศยว. นทำให้ข้าพเจ้าเกิดสงสัยว่าผู้เล่าเรื่อง
 จะเอาเรื่องทั้ง ๒ นั้นสับสนปนกันเสียแล้ว, คือเอาเรื่องกำเนิด
 ของมนุ ๓ มาต่อเข้ากับประวัติการของลูกมนุ ๘. นาม “อิน
 มาตัน” นั้นก็ค้นไม่พบในที่ใด ๆ เลย, ข้าพเจ้าจึงใคร่จะ
 สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากคำ “อนุมติ”, คือ “เห็นชอบ” นั้น
 เอง. ส่วนข้อที่ว่าท้าวอินมาตันลงมาเสวยราชสมบัติ “ในกรุง
 ทวารวดีศรีอยุธยา” ทั้งนี้, คงเป็นความหลงของคนไทยผู้จด
 เรื่องตามคำเล่าของพราหมณ์, ไม่ใช่พราหมณ์ผู้เป็นครูกล่าวผิด
 เช่นนั้น, เพราะพราหมณ์คงต้องกราบขยี้ว่า “ทวารวดี” กับ
 “อโยธยา” เป็นนครนครต่างกันไกล. “ทวารวดี”, หรือ
 “ทวารกา”, เป็นนครของท้าวฤๅษณะเมธากษัตริย์ทวารวดี, แต่
 “อโยธยา” เป็นนครของกษัตริย์สุริยวงศ์. ที่ข้างไทยเราเขา
 นามนครทั้งสองนี้ไปปนกันก็เป็นเพราะเหตุที่กรุงเก่าของเรามีนาม
 ว่า “กรุงเทพมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยา”, จึงทำให้เข้าใจ
 ไปว่า “ทวารวดี” กับ “ศรีอยุธยา” เป็นนามแห่ง
 นครเดียว.

ไหน ๆ ก็ได้แสดงความเห็นมากมายแล้ว ข้าพเจ้าอยากจะ
ใคร่เลยแสดงความเห็นต่อไปอีกสักนิดหนึ่ง ดังเหตุที่ดังนามกรุง
เก่าจึงกล่าวข้างบน. ตามทางที่รู้มาในทางตำนาน, พระเจ้า
อู่ทองเมื่อมีพระประสงค์จะสร้างพระนครขึ้นใหม่นั้น ได้เลือกที่
เหมาะ ได้ที่ด้วยลของโลน (ซึ่งเคยวนเรียกว่า “บึงพระราม”),
ทนนอยู่กลางแคว้นไทยโบราณซึ่งเคยมีกษัตริย์ครอง อยู่แต่ ก่อนที่
พระเจ้าอู่ทองย้ายไปจากอู่ทอง, และพระนครหลวงแห่งแคว้น
เรียกว่าพระนครศรีอยุธยา. เมื่อพระเจ้าอู่ทองเสด็จไปลงที่
พระนครศรีอยุธยาเท่านั้นกว้างหมดแล้ว, จึงทรงเลือกที่สร้าง
พระนครใหม่ในที่ตรงข้ามปากแม่น้ำ, และเพราะเหตุที่สร้างพระ
นครขึ้นใหม่จึงมีพระประสงค์ที่จะให้นามปรากฏ สดกกับพระนคร
ศรีอยุธยาเก่า, แต่ก็ยังอยากให้นามเก่าที่คดียุติ, เพราะ
เป็นชื่อที่คนไทยเคยรู้จักเป็นพระนครหลวงมาช้านานแล้ว. นัก
ปราชญ์ราชบัณฑิตในสมัยนั้น, ซึ่งโดยมากคงเป็นพราหมณ์
หรือมีความรักในทางไสยศาสตร์, พิจารณาคุณสมบัติประเทศเห็น
ว่าเป็นที่น้ำล้อมรอบ, ต้องด้วยลักษณะแห่งนครทวารวดีของ
ท้าวธรรมจักรกฤษณ์, จึงขนานนามพระนครใหม่ว่า “กรุงเทพ
มหานครทวารวดี”, และเพื่อให้มีนามพระนครเก่าอยู่ด้วย
ตามพระราชประสงค์ จึงต่อสร้อยว่า “ศรีอยุธยามหากษัตริย์”.
ข้อความที่ข้าพเจ้าสันนิษฐานตามเหตุผลที่น่าจะเป็น, หากใช้กันได้
หลักฐานแห่งใด ๆ มาประกอบไม่, ฉะนั้นท่านจะเห็นตามหรือไม่
ก็ตามแต่ใจของท่านเถอญ.

๑๓

“โคตทวิระสันหิตา ๑.๓.๑” (หน้า ๔๕) — “โคตทวิระ

สันหิตา” คือคัมภีร์รวบรวมยรรยามนตร์และคาถาแห่ง “ยัษฐเวทคำ”. เพื่อให้เห็นความล่องแท้ จำจะต้องชี้แจงในที่นี้ว่า พระเวทนั้นมี ๔, คือ (๑) ฤคเวท (๒) ยัษฐเวท (๓) สามะเวท (๔) อถรรพเวท. ที่เรียกต้นคำหรือแห่งไสยศาสตร์ว่า “ไตรเวท” หรือ “ไตรเพท” นั้น, เพราะอถรรพเวทถือว่าเป็นของใหม่ที่ตั้งเพิ่มเติมขึ้นภายหลัง, จึงคงนับแต่สามคัมภีร์เดิม. ฤคเวทเป็นพระเวทเดิม, ซึ่งได้มีผู้แต่งและรวบรวมขึ้นหลายพันมาแล้ว. ต่อมาพวกพราหมณ์ผู้ไม่นำทำพิธีต่าง ๆ โคตทวิระยามนตร์ต่าง ๆ ในฤคเวทมารวมไว้เป็นหมวด ๆ เพื่อสะดวกแก่การค้น, จึงได้เกิดมียัษฐเวทและสามะเวทขึ้นเป็นลำดับ. ในมานวธรรมศาสตร์มีกล่าวถึงแต่สามพระเวทเท่านั้น, ซึ่งเป็นพยานแสดงว่า อถรรพเวทนั้นเป็นของที่เกิดขึ้นภายหลังยุคแห่งมานวธรรมศาสตร์, คือไม่เก่ากว่าพุทธกาลเท่าใดนัก.

พระเวททุกคัมภีร์แบ่งเป็น ๒ ภาค, คือ ภาคที่รวบรวมคาถาและมนตร์ต่าง ๆ เรียกว่า “สันหิตา”, ภาคที่รวบรวมอรรถะถาแสดงแบบแผนพิธีต่าง ๆ เรียกว่า “พราหมณะ”. นอกจากนั้นยังมีหนังสือรวบรวมคำอธิบายเพิ่มเติมอีก, เรียกว่า “อูปนิษัต” และ “อวรัณยกะ”.

ฤคเวท มี ๓ สันหิตา, พราหมณะ ๒ คือ (๑) โยคเวระพราหมณะ, หรืออีกนัย ๑ เรียกว่าชาศวลยานะพราหมณะ; (๒) เกา

ตะกัฟราหฺมณะ, หรืออีกนัย ๑ เรียกว่าคางขบายนะพราหฺมณะ.
ทั้ง ๒ นี้เป็นคำหริยแสดงนำที่แห่งพราหฺมณผู้เป็น โทตถ, คือผู้
สวคมนตรีเวลาทำพิธีกรรม.

ยชีรเวท แบ่งเป็น “นิกายคำ” กับ “นิกายขาว”, มี
คำหริยแยกกัน, คือ นิกายคำมีโคตลิริยะสันหิตา กับ โคต
ติริยะพราหฺมณะ; นิกายขาวมีวาชสะเนยสันหิตา กับศตะปะระ
พราหฺมณะ. ศตะปะระพราหฺมณะนี้ใช้มากกว่าคำหริยอื่น, แสดง
นำที่แห่งพราหฺมณผู้เป็น อชีรเวท, คือผู้ลงมือกระทำกฤษชาญ.

สามะเวท มี ๑ สันหิตา, มีพราหฺมณะ ๑, ซึ่งมีผู้ใช้อยู่
มาก ๒ คือ เขราอะพราหฺมณะ หรืออีกนัย ๑ เรียกยญวตะ
พราหฺมณะ, กับ ทาดทอะพราหฺมณะ หรืออีกนัย ๑ เรียกว่า นัทวะตะ
พราหฺมณะ, เป็นคำหริยแสดงนำที่พราหฺมณผู้เป็น อชคาคถ, คือ
ผู้สวดเป็นทำนองในเวลาทำพิธีต่าง ๆ.

อถรรพเวท มี ๑ สันหิตา, และมีพราหฺมณะชื่อโคปะระพราหฺมณะ,
เป็นคำหริยแสดงวิธีรักษาโรคและไล่ผีที่เข้าสิงในกายมนุษย์. คำรา
เกร็ดต่าง ๆ ที่ใช้สำหรับไล่ผีและทำเสน่ห์เป็นต้น เป็นสาขาแห่ง
อถรรพเวท, จึงเรียกว่า “อาถรรพ์”.

การเรียนรอบรู้พระเวทเรียกว่า “เวทางค์”, กอปรด้วย
องค์ ๖ คือ:—

๑. ศิกษา, ออกสำเนียงและอ่าน, มีอ่านให้ถูกจังหวะ, ให้
คล้อง, และให้เสียงไพเราะ.

๒. ฉันทส: วัฏณะฉันท, แด่งไค้.
๓. ไวยากรณ: วัฏฐาวาภาษา.
๔. นิรุต: วัฏฐและคำแปลแห่งศัพท์.
๕. ไฉยคิย: วัฏฐักตาว และหาฤกษ์, ผูกดวงชตา, ฯลฯ
๖. กัลย: วัฏฐแผนทำพิธีต่าง ๆ.

๑๔

นรสิงหาวตาร (หน้า ๕๒) — ในหนังสือนารายณ์สิบปางฉบบ์
 หอพระสมุททิศไว้เป็นปางที่ ๘, และแสดงเรื่องข้างต้นว่า “หิวันตะ
 อสุร” ก็กระโดดเป็นใหญ่ในไตรภพ, จึงตั้งตะบะพิธีวิรมเชิงพระ
 สิวเมวไค้ ๑๐๐ ปี พระเป็นเจ้าก็ยังมิไค้ประสาทพรไค้, “อสุรคณันจึง
 กองเพลิงแล้วทำชาอย่าง ๕ อย่างถวายจนมันเหลวในกายนั้นไหล
 ออก จึงเอามันเหลวตามประตูปยชาพระเป็นเจ้าทั้ง ๓ พระองค์.”
 คราวนั้นพระเป็นเจ้าเสด็จลงมา, หิวันตะก็ยกมือขอพร, พระอิศวร
 ประทานพรและพระนารายณ์ประทานคทาไว้คัม, และพระเป็นเจ้า
 ทั้ง ๓ ประทานโอวาทแล้วก็เสด็จกลับ. ในท่อนนี้ปรากฏว่าพระ
 พรหมจาศาไค้ประทานอะไรจนอย่างเดี๋ย, แต่ในคำทรมที่ข้าพเจ้า
 เก็บความมาแสดงในลิลิตฉบบ์กล่าว่า พระพรหมมาเป็นคัมประทาน
 พรองค์เดี๋ย, พระอิศวรและพระนารายณ์หาไค้เกี่ยวข้องด้วยไม่.
 ในหนังสือฉบบ์หอพระสมุทกล่าต่อไปว่า เมื่อไค้รับพรและ
 คทาแล้ว หิวันตะยกมือกล่าวเวียงนั, ถึงแก่ตั้งควขันเทียมพระ
 นารายณ์; และแต่เดิมเมื่อฤกษ์มันจะสาขายาเวทมนตร์อะไรก็มักตั้ง

กันว่า “โฮม นโม นารายณะมะมะ”; แต่หิรันทยังคับให้
เปลี่ยนว่า “โฮม นโม หิรันทมะมะ”. เทพดาและฤๅษีนำความ
ไปทูลพระอิศวร, จึงมีเทวโองการให้พระนารายณ์อวตารไปสังหาร
หิรันทะอสูร. “พระนารายณ์รับโองการแล้วก็ขึ้นศาลมหาสังฆ
ทักษิณาวฏ์ซึ่งทรงนั้น ให้ลงมาเกิดเป็นบุตรหิรันทะอสูร. ครั้น
อยู่จำเนียรมา กุมารนั้นเจริญขึ้น จึงมีนามปรากฏว่ากระลาธรรม
กุมาร.”

เรื่องราวต่อไปมีพิสดารคดีและทรงกนกภูมิในลิลิตของข้าพเจ้า,
เป็นแต่ในลิลิตเรียกนามตามทีปรากฏในคำหริยที่ข้าพเจ้าใช้, คือ
เรียกอสูรผู้บิดาว่า “หิรันทะกปิ”, และเรียกอสูรผู้บุตรว่า
“ประหลาท”. ข้าพเจ้าอยากจะใคร่สันนิษฐานว่า นามของอสูร
ทั้ง ๒ นั้น ทดลพิษเข้าไปในหนังสือดุษฎีไทยเห็นจะไม่ใช้ความผิด
ของครุฑม, น่าจะเป็นความผิดของคนไทยผู้แต่งเรื่อง ฟังนามผิด
ไปจึงหลงตามทีได้เช่น; เพราะหิรันทะกปิผู้นั้น พราหมณ์อาจ
เรียกย่อๆว่า “หิรันทะ”, แต่ได้ขึ้นเป็น “หิรันทะ”, และ
ประหลาทนั้นอาจเรียกว่า “ประหลาทธรรมกุมาร”, แต่ได้
ขึ้นเป็น “กระลาธรรมกุมาร” ไปก็ได. ไม่ต้องกวนไกล,
แต่ถาม “เซอร์ เจมส์ บรูก” ในรัชกาลที่ ๓ ยังเรียกได้ว่า
“เบตปิปรุย” ก็ยังเป็นตัวอย่าง. ใช้แต่เท่านั้น, ข้าพเจ้ายังเคย
ได้ ฟังพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงเล่าว่า ครั้ง ๓ ทรงใช้
เจ้าพระยานรรัตนราชมานิต (โต), ซึ่งเวลานั้นเป็นเจ้าหมื่น

สรรพเพรชภักดี, ให้ไปเรียกเอาหนังสือเรื่อง “เซอร์ เจมส์ บรูก”,
เจ้าพระยานรรัตนราชมานูมสั่งว่าต้องพระประสงค์หนังสือ “ซี
รียาปลุก”, ผู้รับสั่งไปเรียนคุณจอมผู้เก็บหนังสืออีกต่อ ๑ ว่าต้อง
พระประสงค์หนังสือ “คอสตาร”!

๑๕ “แย่งกัเวรเป็นเจ้า ทวีปยลวัน” (หน้า ๕๓) — ท้าวกัเวร,
หรือที่เรียกนามอีกทวยว่า “เวสสวัน” หรือ “ไพศรพน”, มี
กำเนิดเป็นยักษ์และมีบริวารเป็นยักษ์, แต่เหตุใดจึงเข้าข้างฝ่าย
เทวดาทุกๆคราวที่เทวการรบกับยักษ์? ชื่อนี้ย่อมเป็นชื่อลงนของคน
โดยมาก. แต่จริงในตำนานเกียรติภูมิแสดงประวัติของท้าวกัเวร,
แต่ในตำนานเรียกว่า “ท้าวกัเปวัน” จึงไม่มีใครสังเกตเห็นกว่าเป็น
ตัวเดียวกันกับท้าวกัเวรนั่นเอง. ถิ่นนามกลายเป็น “กัเปวัน”
ไปนั้น, ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าคงเป็นไปได้โดยทางเดียวกับที่ “เซอร์
เจมส์ บรูก” กลายเป็น “ซีรียาปลุก” เช่นที่กล่าวมาแล้วใน
คำอธิบายที่ ๑๔. กล่าวคือพราหมณ์ผู้เป็นครูคงได้ชื่อคนนามว่า
กัเวร, ซึ่งอ่านตามสำเนียงสันสกฤตก็คล้าย “กัเปวัน”, ผู้
ทรงทรงตามทักคนได้ขึ้น, แล้วเมื่อคัดลอกกันต่อมา ทางตัว ย
ยาวออกจึงกลายเป็น ๒. ส่วนประวัติในตำนานเกียรติภูมิกล่าวไว้ว่า
ต้องกำพ้อประมาณ, แต่เพราะเหตุที่ “ท้าวกัเปวัน” นั้นก็แต่ถูก
ทศกัณฐ์แย่งขโมยแล้วก็มีได้กล่าวถึงอีก, คนไทยโดยมากจึง
ไม่มีใครได้ใส่ใจถึง. ฉะนั้นในตำนานข้าพเจ้าขอแสดงประวัติของท้าวกัเวร
โดยย่อ, ตามที่มีในอุคตกรณิที่แห่งรามายณะ, และเก็บจาก
ที่อื่นประกอบอย่างพอสมควร.

ในกฤตยุก พระปลัดศยะประชาบดี, ผู้เป็นมานะสายัณห์ของ
 พระพรหมา, บำเพ็ญฌานอยู่ในป่าหิมพานต์ ได้ริบความรำคาญ
 เป็นอันมากเพราะมีสัตว์หลายคนชอบไปจับลำทำเพลงและจับระบำ
 เล่นที่ข้างอาศรม. พระปลัดศยะจึงประกาศคำสาปไว้ว่า ถ้าหญิง
 ไทเข้าไปใกล้อาศรมของเธออีกให้เกิดมีกรรม. มีนางกมัทรี
 องค์ ๓, ซึ่งเป็นยศวิของท้าวตฤณวินท, มีไถ้ทวายคำสาปนี้,
 เกินเข้าไปใกล้อาศรม จึงเกิดมีกรรม. ครั้นท้าวตฤณวินททราบ
 ก็หนักเล่ห์กลรักษาให้แก่พระปลัดศยะ, และนางมีโฮรสชื่อ
 วิศรวดี, หรือเรียกตามกำเนิดว่า “เปาลัดศยะ”. พระพรหม
 ผู้แต่งเรื่องรามเกียรติ์คงจะได้ชื่อนามว่า “เปาลัดศยะ”, ผู้
 เขียนจึงตกลงตามทศนไถ้ย่นว่า “ปลัดเคียน”, ที่ปรากฏอยู่ใน
 รามเกียรติ์นั้น. พระเปาลัดศยะก็ยกยาศและบำเพ็ญตะบะเชียวชาญ
 จนได้เป็นฤษี. และทำการสมรสกับยศวิพระภริทวายประชาบดี,
 มีโฮรสองค์ ๓ ซึ่งพระพรหมประทานนามว่า “ไวศรวิน”
 (“เกิดแต่วิศรวดี”), และเพราะว่าร่างกายไม่คงามจึงมี
 ฉายาว่า “กูเวร” (“ตัวขี้ว”). กูเวรได้บำเพ็ญตะบะอยู่
 หลายพันปี, จึงได้รับพรของพระพรหมาให้เป็น “อนะบถิ”
 (“เจ้าแห่งทรัพย์ทั้งหลาย”), และให้เป็นโลกบาลประจำทิศ
 เหนือทวย. พระวิศรวดีผู้เป็นพระบิดาแนะนำให้กูเวรไปซ่อนคร
 ลงกา, ซึ่งพระวิศรวรผู้ได้สร้างขึ้นในปางก่อนเพื่อเป็นท้าวของ
 พวกรากษส, แต่ซึ่งพวกรากษสได้ทิ้งร้างไป เพราะเกรงเดช
 พระนารายณ์.

อยู่มาวัน ๓ ท้าวสมาธิ, เจ้ารากยซึ่งเป็นเชลยวงศ์รากยส
 ทหนีจากลงกาไปอยู่ยาคาล, ได้ขึ้นมาเยี่ยมมนุษยโลก, เห็น
 ท้าวฤๅษณ์ยืนยอภยันเป็นของพระพรหมมาประทานนั้น ลอยไปใน
 อากาศเพื่อไปเฝ้าพระบีคา. ท้าวสมาธิมีความอัสสา, จึงคิดชบาย
 ทระเขวนครลงกาคน. ด้วยความคิดเช่นนั้น สมาธิจึงได้นำควัวคา
 ชือโลกะสีไปถวายให้เป็นชาบายของพระวิคระวสี, และนางนี้ก็เป็น
 มารดาแห่งท้าวราพณ์ (ทศกัณฐ์) ๓. กุมภกรรณ ๓. นางศูร
 ปนชา ๓. พิเภก ๓. เมื่อนางโลกะสีได้เห็นความสง่าของท้าวฤๅษณ์
 ในเมื่อเธอไปเฝ้าพระบีคา, นางนั้นก็มีความแค้นและขมขื่นของตน
 ให้คิดแข่งท้าวฤๅษณ์. พญาราพณ์ก็ตั้งใจหาเพญ์กระษัตริย์หลายพัน,
 จนพระพรหมาทรงพระเมตตาแล้ว, พญาราพณ์จึงขอประทานพวว่า
 มีให้แก่ผู้ใดที่มอทธฤทธิยงไปกว่ามัน. พอได้วิชัยแล้ว
 พญาราพณ์ก็ไปแย่งเขวนครลงกาก็ยียอภยันได้จากท้าวฤๅษณ์.

ฝ่ายท้าวฤๅษณ์พาภักษีวิวารหนีไปเฝ้าพระบีคา, พระบีคาจึงสร้าง
 นครให้ใหม่, เรียกนามนครว่า “อลกา”, หรือ “ประภา”
 บ้าง, “วสุธวา” บ้าง, “วสุธลล” บ้าง, ตั้งอยู่ในป่าหิมพานต์,
 และมีสวนระโหฐานชื่อเจตวรรณ อยู่บนเขามันทว, อันค่อเนื่อง
 กับเขาพระสุเมรุ. อันนครและสวนของท้าวฤๅษณ์นั้น เป็นรมณียะ
 สถานน่าสำราญยิ่งนัก, ทั้งผู้ที่อยู่ในนั้นก็ปราศจากโรค, ความ
 เหน็ดเหนื่อย, ความวิตก, ความหิว, และความกลัวภัยใด ๆ, และ
 คงชื่นมื่นอยู่ได้ทั้งหมื่น. คนไม้ในสวนเจตวรรณนั้นมิใช่เป็น

ผาเนอ^๕ก, มี^๕คอกเป็น^๕มดมี^๕คำ, และมี^๕ผลเป็น^๕นารี. ปราสาท^๕ที่
อยู่^๕ของ^๕ท้าว^๕ก^๕เว^๕รเป็น^๕ผม^๕ข^๕พระ^๕วิ^๕ศ^๕ว^๕กร^๕ร^๕ม^๕สร้าง^๕ขึ้น^๕อย่าง^๕วิ^๕จิ^๕ตร, และ
เส^๕วก^๕ใน^๕ปรา^๕สาท^๕น^๕ค^๕อ^๕ก^๕ิน^๕น^๕ร, และ^๕นาง^๕ก^๕ิน^๕น^๕รี^๕เป็น^๕นาง^๕ย^๕้า^๕เร^๕ช. พวก
ย^๕ก^๕ย^๕ผู้^๕เป็น^๕ย^๕วิ^๕ว^๕ร^๕ไ^๕ค^๕ำ^๕ม^๕ท้าว^๕ก^๕เว^๕ร^๕จาก^๕น^๕คร^๕ต^๕ง^๕กา^๕ไป^๕อยู่^๕ใน^๕น^๕คร^๕ช^๕ด^๕ก^๕า
ด้วย. และ^๕เพ^๕ระ^๕เท^๕ก^๕ที่^๕ท้าว^๕ก^๕เว^๕ร^๕เป็น^๕ผู้^๕ที่^๕อยู่^๕ใน^๕ค^๕ิด^๕ใน^๕ธ^๕ร^๕ร^๕ม, มี^๕ไ^๕ค^๕ำ^๕มี^๕
ไ^๕พ^๕าล^๕ส^๕ัน^๕ค^๕าล^๕ห^๕ย^๕า^๕, เ^๕ง^๕เข้า^๕ข้าง^๕ฝ่าย^๕เก^๕ว^๕า^๕ท^๕ก^๕ๆ^๕คว^๕ร^๕า^๕ท^๕ร^๕ย^๕ก^๕ย^๕อ^๕สุ^๕ร.

ใน^๕ภาพ^๕ที่^๕เขา^๕เขียน^๕ ท้าว^๕ก^๕เว^๕ร^๕เป็น^๕คน^๕ผ^๕ี^๕ขาว, มี^๕สาม^๕ขา, มี^๕
พ^๕ัน^๕ ๔^๕ ข^๕ี, และ^๕กาย^๕ป^๕ระ^๕ต^๕ย^๕ด้วย^๕ธา^๕ภ^๕ร^๕ณ^๕ต^๕่าง^๕ๆ. น^๕อ^๕ก^๕จาก^๕นาม^๕ที่^๕
กล^๕่า^๕ว^๕มา^๕แล^๕ว^๕ ท้าว^๕ก^๕เว^๕ร^๕มี^๕นาม^๕ที่^๕เร^๕ีย^๕ก^๕อ^๕ีก^๕ด้วย^๕ว่า “ก^๕ุ^๕ตะ^๕น^๕”
(ท^๕วั^๕ช^๕ร^๕ี^๕ว), “อ^๕ิ^๕จ^๕ฉ^๕ว^๕าส^๕” (ผู้^๕ม^๕ท^๕ร^๕พ^๕ย^๕ไ^๕ค^๕ำ^๕ม^๕ใจ^๕จ^๕ำ^๕น^๕ง), “ย^๕ัก^๕ยะ^๕ร^๕า^๕ช^๕”,
“ม^๕ย^๕ร^๕า^๕ช^๕” (เจ้า^๕แห่ง^๕พ^๕ว^๕ก^๕ม^๕ย^๕, ค^๕ือ^๕ก^๕ิน^๕น^๕ร), “ร^๕าก^๕ยะ^๕เส^๕น^๕ท^๕ร^๕”
(เป็น^๕ใ^๕ห^๕ญ^๕เ^๕น^๕ธ^๕ร^๕าก^๕ย^๕ส), “ร^๕ัก^๕น^๕ะ^๕ศ^๕ร^๕ร^๕ก^๕” (พ^๕ง^๕แ^๕ก^๕ว^๕), “ร^๕า^๕ช^๕
ร^๕า^๕ช^๕” (เจ้า^๕แห่ง^๕เจ้า), และ “น^๕ร^๕ร^๕า^๕ช^๕” (เจ้า^๕แห่ง^๕คน, หมาย
ค^๕ว^๕า^๕ม^๕ท^๕ร^๕พ^๕ย^๕มี^๕อำนาจ^๕ให้^๕ค^๕ัน^๕ค^๕อง^๕เค^๕า^๕ร^๕พ.)

ม^๕เห^๕ย^๕ี^๕ของ^๕ท้าว^๕ก^๕เว^๕ร^๕เป็น^๕ธ^๕ิ^๕ค^๕า^๕แห่ง^๕พ^๕ญ^๕า^๕ม^๕ร^๕ท^๕า^๕น^๕พ, มี^๕นาม^๕ว่า
“ย^๕ัก^๕ย^๕” หรือ “จ^๕าร^๕ว^๕ี”, หรือ “เก^๕า^๕เว^๕ร^๕” ก็^๕เร^๕ีย^๕ก^๕; มี^๕โ^๕ธ^๕ร^๕ส^๕
ช^๕ือ “ม^๕ณ^๕ค^๕ร^๕พ^๕” หรือ “ว^๕ร^๕ร^๕ณ^๕ก^๕ว^๕ี” “น^๕ล^๕ก^๕พ^๕ร^๕” หรือ “ม^๕ย^๕ร^๕า^๕ช^๕”
ก็^๕มี^๕ธ^๕ิ^๕ค^๕า^๕ช^๕ือ “ม^๕ี^๕น^๕าก^๕ย^๕.”

ท้าว^๕ก^๕เว^๕ร^๕มี^๕ช^๕อง^๕วิ^๕เศ^๕ษ^๕อยู่^๕ ๔^๕ อย่าง, เร^๕ีย^๕ก^๕ “น^๕ิ^๕ธิ”, แต่^๕ไม่^๕ไ^๕ค^๕
ค^๕ว^๕า^๕ม^๕ช^๕ัก^๕เจ^๕น^๕ว^๕า^๕เป็น^๕อะ^๕ไร^๕ย^๕ำ^๕ง และ^๕มี^๕ล^๕ก^๕ษ^๕ณะ^๕และ^๕ค^๕ณ^๕วิ^๕เศ^๕ษ^๕อย่าง^๕ไร^๕
ย^๕ำ^๕ง. นาม^๕แห่ง^๕น^๕ิ^๕ธิ^๕ทั้ง^๕ ๔^๕ นั้น^๕ ค^๕ือ^๕ :—

- (๑) กัณเฑาะ. แปลตามศัพท์ตรง ๆ ว่าเต้า.
 (๒) มุกุนทะ. เป็นชื่อแก้วชนิด ๓.
 (๓) นันทะ. แปลตามศัพท์ว่าความปลื้ม, ความดีใจ
 (๔) ชรรระ. แปลตามศัพท์ว่าขดพวง, ขำรุก. (ดูไม่น่า
 เป็นของมีราคาเลย.)
 (๕) มกระระ. แปลตามศัพท์ตรง ๆ ว่ามังกรหรือเหรา
 (๖) นิลละ. แปลตามศัพท์ว่าสีน้ำเงินแก่, หรือพลอยนิล.
 (๗) คังขะ. แปลตามศัพท์ตรง ๆ ว่าหอยสังข์.
 (๘) ยัททะ. แปลตามศัพท์ว่าดอกบัวหลวง, หรือพลอย
 ทัยทัม.
 (๙) มหายัททะ. (ไม่ได้เค้าเลย).

๑๖

วามनावตาร (หน้า ๔๐) — ในหนังสือนารายณ์สิบปางเรียกว่า
 “ทวิษะธวตาร”, และจัดไว้เป็นปางที่ ๔. เรื่องราวที่มีอยู่ในนั้นก็
 น้อยเต็มที, จึงพาให้เห็นเป็นอย่างที่ไม่สำคัญ. ตามเรื่องเล่าว่า ยังมี
 มอสูรตน ๓ ชื่อท้าวทาวันตะอสูร กระทำความเพียรหมั่นเฝ้าพระ
 อิศวรเป็นนิจ, แล้วทูลขอทวยบริเวณสามร้อยโยชน์, ว่าถ้าสัตว์ล่วง
 เข้าไปในบริเวณนั้นเมื่อใดจึงจะจับกินเป็นอาหาร. ครั้นเมื่อได้พร
 แล้ว อสูรตนนั้นก็ร้ายมนตร์เสน่ห์, เทวดาและมนุษย์สรรพสัตว์
 หลงเข้าไปในบริเวณสามร้อย โยชน์นั้นก็จับกินเสีย. เทวดาพากัน
 เกิดครีونไปทูลพระอิศวร, พระเป็นเจ้าจึงค้นใจให้พระนารายณ์

อวตารลงมายาว. ฝ่ายพระนารายณ์ “จึงอวตารลงมาครั้งนั้น
ชื่อว่าทวิชาวตาร, คือทรงเพศเป็นพราหมณ์หนุ่มน้อยโคมงาม
ยิ่งนัก, ก็เข้าไปสู่แดนท้าวทวันตะอสุร ๆ ก็พิศวาทด้วยรูป, จึง
ปราโสมว่า เจ้ามาหาเราเราจะประสงคสังคังฤ.” พระทวิชาวตาร
ตอบว่าขอแดน ๓ ย่าง, ท้าวทวันตะอสุร “จึงช่วยให้ด้วยความ
รัก.” แล้วพระทวิชาวตาร “ก็กระทำอาณภาพ่างพระบาทไป ๓
ย่าง, ก็สิ้นแดนท้าวทวันตะอสุรทั้งสามร้อยโยชน์. ฝ่ายท้าว
ทวันตะอสุรก็รู้ว่าพระนารายณ์ลงมายืนกาลด้วยฤทธิ, ก็ยังเกิด
ความทุกข์โศกยิ่งนัก, จึงไปอาศัยอยู่ยังเชิงพระเมรุราช.”

ตามเรื่องทแสดงไว้เช่นนั้น นิยว่าเป็นการยกพร่องจนทำให้
เรื่องเดิมของเขาเสียทีเดียว. ประการที่ ๑ ทว่าท้าวทวันตะอสุร
ขอแผ่นดิน ๓๐๐ โยชน์นั้น มิได้มีความมุ่งหมายอะไรยิ่งไปกว่า
ที่จะยึดตัวกันเท่านั้น, เป็นอันมีความตะกละอย่างเต็มเป็นมด
เหด. แท้จริงอสุรในปางนี้เขาขอแผ่นดินทั้งสามโลกข้างหาก, จึง
เป็นทเกิดครุอันแก่เทวดา, และการที่พระนารายณ์อวตารลงมาก็
เพื่อเอาเทวโลกและมนุษย์โลกกันจากอสุรทั้งหาก, ทำใช้เพียง
แต่ลงมารวังแถมยังบริเวณที่กตัญญูของอสุรนั้นไม่. ถ้าจะทำเพียง
แถมที่กตัญญูเท่านั้นก็เป็นกิจอันเลวเกินที่พระนารายณ์จะควรทำโดย
แท้. ประการที่ ๒ ถ้อยคำที่แสดงเรื่องทวิชาวตารขอและอสุรให้
กันแค่นั้น ก็เป็นเครื่องแสดงชัดว่าผู้แต่งมิได้เข้าใจมูลเหตุ

หรือความมุ่งหมายแห่งอวตารปางนั้นเลย, จึงกล่าวให้เป็นที่เข้าใจ
ไปว่า พระนารายณ์อวตารเป็นพราหมณ์หนุ่มลงมา เพื่อล่อให้
ยักษ์หลงใหลโดยยัวราคะจริตของยักษ์, ซึ่งเป็นความผิดอันเลวทราม
มากอยู่, แต่จริงตามเรื่องเดิมของเขาวว่า พระนารายณ์อวตาร
เป็นพราหมณ์ไปขอทักษิณาคามวิสัยของพราหมณ์, และอุสุภ
ยกที่กินแทนให้เป็นทักษิณาคามประเพณีต่างหาก, ไม่ใช่เพราะ
หลงใหลรูปโฉมแห่งพราหมณ์หนุ่มแล้วและยกที่กินให้โดยตก
อยู่ในอำนาจแห่งยัวราคะจิตนั้นเลย.

ข้าพเจ้าได้เคยกล่าวถึงเรื่องความเข้าใจผิดถึงแสดงมาข้าง
บนอยู่นานแล้ว ตั้งแต่เมื่อได้อ่านเรื่องนารายณ์สิบปางสมัยของ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงยักษิณทรไพศาลโลกธร, แต่
ครั้นเมื่อได้เห็นละครณมิตรเขาเรื่อง “ทวิชาวตาร” ออกแสดง
ในงานราชศฤงคารมณฑลที่พญาไท พ.ศ. ๒๔๕๑, ข้าพเจ้าจึงรู้สึกมาก
ขึ้นว่า ละครแสดงออกทำทางให้ประจักษ์แก่ตาทำให้เห็นชัด
ยิ่งกว่าอ่านหนังสือ, ว่าเรื่อง “ทวิชาวตาร” ตามที่มีอยู่ใน
หนังสือนารายณ์สิบปางของไทของเราเป็นเรื่องที่ไม่งามเลย, และ
ทำให้บางคนมีความคิดสัประคนไปได้ ความผิดอันเลวของตนเอง.
ฉะนั้นข้าพเจ้ารู้สึกหนักใจ ได้มีโอกาสแสดงเรื่องความที่ไม่น่าจริงทาง
ไสยศาสตร์, และหวังใจว่าผู้อ่านคงจะเห็นเอง ว่าอวตาร
ปางนี้แท้จริงมีได้มีเรื่องแล้ว หรือตามก อย่างเช่นที่เคยเข้าใจผิด
กันมา.

อนึ่งในหนังสือนารายณ์สิบปาง ฉบับหอพระสมุดฯ ข้อความเล่า
 ต่อจากเรื่อง “ทวิชาคร” โดยตรงด้วยอีก, คือกล่าวถึง
 พระอินทร์สร้างเมืองมายันให้ท้าวพันตาผู้เป็นโอรส, และว่าเมื่อ
 ท้าวพันตาสิ้นพระชนม์และไปเกิดในดาวกึ่งยพิภพแล้ว, เมือง
 มายันว่างอยู่, ท้าวดาวันตะอสุร เมื่อถูกไล่ไปอยู่ที่เชิงเขาพระ
 สเมธแล้ว, ขึ้นไปเฝ้าพระอินทร์มิได้ขาด, จึงไปให้นางยุมมาลี
 ชักสือให้นางรมภา, แล้วท้าวดาวันตะอสุรลักนางรมภาลงมาซ่อน
 ไว้ในเมืองมายัน. พระอินทร์ทรงทราบเหตุก็ขว้างวัชรลงมา
 สังหารท้าวดาวันตะอสุรตาย, แล้วเรียกนางรมภาขึ้นไปชำระไต่
 ความแล้ว, จึงสำนางยุมมาลีชักสือให้ลงมาย้อนคนเกี่ยวใน
 เมืองมายัน, เห็นว่าทหารของพระนารายณ์อวดด่าไปพบจึงจะพัน
 สาย. นเป็นเรื่องที่ผู้ไม่เกี่ยวกับชาครปางที่ ๕ เลย, ข้าพเจ้า
 จึงมิได้กล่าวถึงในลิลิตตอนดังกล่าวถึงปางนี้. ข้าพเจ้าสงสัยคำหวั
 บุกไต่ความว่า ในรามายณะแถลงเรื่องนี้ไว้ว่า นางรมภานั้นเป็น
 นางบำเรอของท้าวกเวร, ทาไช้ของพระอินทร์ไม่, และยกยักลอบ
 รักกับนางรมภานั้น คือ วิศวธ, ซึ่งในรามเกียรติ์เรียกว่า “พิราพ”.
 เรื่องพระรามต่อสู้กับวิศวธจะได้ กล่าวถึงในปางที่ ๘ ต่อไป.

๑๗

“เอนโธฐว่าพรหมะ จาริ” (หน้า ๘๘) — ตามมานวธรรม

ศาสตร์กำหนดความยังชีพแห่งพรหมณ์เป็น ๔ สถาน, คือ:—

(๓) พรหมจารี—ตรงกับที่ข้างพุทธศาสนาเรียกว่า “นวกะ”,
 คือเป็นผู้ศึกษา, และต้องปฏิบัติอาจารย์ผู้สอนพระเวท.

(๒) กฤตส์ถะ — “ผู้ขยันเรอ”, คือมีภรรยาและครอบครัว, ปกครองบ้าน, อ่านและสอนพระเวท, ทำการบูชาขยัน, ขวบนาน และรักษาพิธีนา.

(๓) ภณะปรัสถะ — “ผู้ขยันฆ่า”, ตรงกับ “ฮารัญญวาสี” ของฝ่ายพุทธศาสนา, คือผู้ที่ไ้กระทำหน้าที่กฤตส์ถ์โดยบริบูรณ์แล้ว, ออกไปขยันฆ่าเพื่อเงินเกษมและสันโดษมักน้อยในเครื่องอุปโภคบริโภค, ข่าเพื่อเงินทางสมาธิ, และกระทำกิจการพลีโดยเคร่งครัด.

(๔) สันนิยาสี — คือพวกเที่ยวจาริกไปในที่ต่างๆ และยังชีพโดยภิกขาจาร, คล้ายภิกษุในพระพุทธศาสนา, ข่าเพื่อเงินตามสมบัติเพื่อคึกคักโลดและมั่งนฤพาน.

๑๑ “ไปขยันแสนสุด เขตแคว้น” (หน้า ๓๐๐) — ภายใ้โลกมนุษย์ลงไปมีโลกที่เรียกชื่อรวมว่า “ยาคาล”, เป็นที่ขยันแห่งนาค, เทตย์, ทานพ, ยักษ์, และอสูรอื่น ๆ. โลกยาคาลนี้ตามยมะปราณะกล่าวว่ามี ๘ ชั้น, และบอกนามผู้ครองเขตทั้ง ๘ นั้นไว้ด้วย, คือ :-

(๑) ฮคธ. ผู้ครองชื่อมหามายะ.

(๒) วิคธ. ผู้ครองชื่อหาคะเกศวร, เป็นภาค ๓ แห่งพระคิวัระ.

(๓) สุคธ. ผู้ครองชื่อพลี, คือเทตย์คนที่กล่าวถึงในเรื่องวามนาวตาร.

- (๔) คลาทล. ผู้ครองชื่อมายะ.
 (๕) มทาตล. เป็นแดนที่อยู่ของงู.
 (๖) รสาตล. เป็นแดนที่อยู่แตกคยและทานพ.
 (๗) ยาทาตล. เป็นแดนที่อยู่ของนาค, มีพญาว่าสุกเป็นราชา.
 แดนยาคาตลชั้นสูง ๆ ว่าเป็นที่สำราญปานกันกับสวรรค์, ฉะนั้น
 พลเมื่อถูกไล่ลงไปยังยาคาตล, อันเป็นแดนต่ำที่สุด, จึงเกิดครวญ
 นึก, และเมื่อพระนารายณ์ให้ย้ายขึ้นมาอยู่ในแดนสุดท้ายชั้นคันทัก.

๑๙ “เป็นใหญ่ในภพคาว สามแดน” (นำ ๓๐๓) — อาศัย
 เหตุที่ท้าวพลได้โคจรของไตรโลกแล้วครั้ง ๓, และได้รับพร
 พระวิฆณเป็นเจ้าไว้ว่าจะโคจรของอีกครั้ง ๓ ในอนาคต, เวลาที่
 ไทรมหาเทวกาจึงกล่าวว่า “โฮมพระภณพระธณ กรงพล
 เรืองฤทธิ” ดังนี้. อันรูปท้าวพลก็มีอยู่ด้วยในศาลหลักเมือง
 ในกรุงเทพฯ, เรียกว่ารูป “กรงพล”.

๒๐ กานะกัพพะ (นำ ๓๐๒) — นครนี้ในสมัยนี้ชาวอินเดียเรียก
 ว่า “กาเนาช”, เป็นนครโบราณอยู่ในประเทศอินเดีย, ริมฝั่ง
 แม่น้ำกาลันที, เช่นแถว ๓ แห่งแม่น้ำคงคา, และอยู่ที่คันทัก
 แห่งแม่น้ำนี้. แต่ก่อนเคยเป็นนครหลวงที่สถิตแห่งกษัตริย์
 เกาศิกวงศ์. นาม “กานะกัพพะ” นั้นแปลว่า “นางค่อม”
 (กนุข=นาง, กัพพะ=ค่อม). สาเหตุคือวัน ๓ พระพญาย่นไป
 ทางนครนั้น เห็นลักษณะของค่อมท้าวกุดะนาระเล่นอยู่ในสวน,

พระพายกล่าวว่าเขี้ยวนางเหล่านั้น, แต่นางไม่ยินยอม, พระพายจึงสาปให้นางทั้งร้อยนั้นเป็นคนค่อมไปหมด.

๒๑ “ท้าวราพณาสูร ทรงราชย์” (หน้า ๓๓๕) — เรื่องพระอรชุนกับทศกัณฐ์ ข้าพเจ้ากล่าวถึงในลิลิตนี้แต่โดยย่อ, เพราะได้เคยเก็บข้อความพิสดารแต่งขึ้นไว้ก่อนแล้ว เป็นบทละครว่า เรียกว่าเรื่อง “อรชุนกับทศกัณฐ์”, และละครเรื่องนั้นได้เคยเล่นออกโรงแล้วหลายครั้ง, แต่บทยังหาได้ตีพิมพ์ไม่, เช่นแต่หวังว่าจะได้ตีพิมพ์ขึ้นสักครั้ง ๓ ในอนาคต.

๒๒ “กามะเรนุ ฯลฯ” (หน้า ๓๒๖) — คือโคที่เกิเกิดขึ้นจากเกษียรสมทเมือกวนอมฤต, ทั้งกล่าวไว้ในเรื่อง “กัณฐกาวตาร”. โคนเรียกว่า “กามะเรนุ” แปลว่า “ผู้ให้ทุกอย่างดังต้องการ”, และเรียกว่า “สรีระ”. โคนเทวภาพร้อมกันมอบให้แก่พระวลัยรุมนี้, ผู้เป็นพรหมฤๅษี และนับอยู่ในพวกสัปตะฤๅษี. (ดูคำอธิบายเลขที่ ๗.)

๒๓ “เล่าเรื่องลงโทษนั้น เสรีเสรี” (หน้า ๓๓๔) — ในรามเกียรติ์มีได้ปรากฏเลยว่าเหตุโคอรชุนกับ “รามสูร” จึงได้รบกัน, เพราะตามบทละครพระราชนิพนธ์นั้นปรากฏแต่เพียงว่ารามสูรได้พยายามชิงแก้วของนางเมขลาไม่สมประสงค์แล้ว, เหาะต่อไป พยพระอรชุนเหาะผ่านหน้า, รามสูรก็ร้องท้าวไป, ฝ่ายพระอรชุนก็โต้ตอบถึงใจ, โคนอวกค์เจ้าหากัน จึงต้องรบกัน; พระอรชุนเสียที่รามสูรจับข้อคันท้จึงเอาฟาดกับเขาพระสุเมรุ

ตาย. ในรามเกียรติ์ว่ารามสูรเป็นยักษ์, และพระอรชุนเป็นเทวดา, เป็นอันเขวไปทั้งสองคน.

๒๒๔

“ขมิกลยไวภูณฐ์ ทั้งกั” (หน้า ๑๔๒) — ในต้นควรสังเกต

ว่า นี่เป็นปางแรกทพยเรื่องทพระนารายณ์ทำกิจเสร็จแล้วยังไม่
กลียคืนขึ้นสู่ไวภูณฐ์. ความเรื่องว่าเมื่อสังหารภยด้วยหัตถ์สมพ
ทพแล้ว ปรศุรามไปอยู่ที่เขามเหธร, เป็นอันหมดเรื่องปางที่ ๖
โดยตรงเพียงเท่านั้น. แต่ในรามายณะซึ่งแสดงตำนานปางที่ ๘,
และมหาภารตะซึ่งแสดงตำนานปางที่ ๙ นั้น, มีกล่าวถึงปรศุราม
อีก. ในรามายณะว่าเกิดไปทำพระรามจันทร์สองลูกอีก, แพ
พระรามและขอมริบว่าพระรามเป็นพระนารายณ์อวตาร, ซึ่งเป็น
ตัวอย่างอันเคียวได้พยผู้เป็นนารายณ์อวตาร อยู่เอง ก่อนขอมแพ
ผู้ที่เป็นอวตารใหม่, ราวกับการเป็นอวตารนั้นสาธกได้, ซึ่งไม่
มีใครเคยนึกว่าเป็นได้เลย. ในมหาภารตะและปุราณะบางคัมภีร์
ที่แต่งขึ้นสำหรับแสดงประวัติและสรรเสริญพระกฤษณะอวตาร, มี
กล่าวถึงปรศุรามเป็นแต่เพียงพราหมณ์ผู้รอบรู้ชำนาญในทางยุทธ
ศาสตร์ และเป็นมิตรของพระกฤษณะเท่านั้น, หาได้เรียกว่า
นารายณ์อวตารไม่, จึงเป็นอันกล่าวได้ว่า ในปางที่ ๘ นั้นปรศุราม
เป็น “อวตารนอกตำแหน่ง” โดยแท้ที่เคียว.

ตามความสันนิษฐานของนักปราชญ์ผู้ที่ได้พิจารณาสอบค้น
คัมภีร์ไสยศาสตร์ต่าง ๆ คงลงความเห็นว่ เรื่องปรศุรามอวตาร
แท้จริงในชั้นต้นคงมีอยู่เพียงว่าพวกภยด้วยเพื่อแก้แค้นแทนบิดา

เท่านั้น; ส่วนเรื่องก่อนนั้นคงได้แต่งเติมขึ้นภายหลัง, โดยผู้แต่ง
 ปรารถนาจะยกข้อเกียรติคุณและบารมีของพระรามจันทราวตาร
 และพระกฤษณาวตารให้ใหญ่ยิ่งขึ้นนั้นแลเป็นทศัง.

๒๕ รามจันทราวตาร (หน้า ๓๔๓) — ในหนังสือนารายณ์สยปาง
 ฉบับหอพระสมุดฯ จัดเป็นปางที่ ๓๐, และไม่มีเรื่องพิสดาร, เป็น
 แคเล่าถึงกำเนิดของอุสสรและวานรบางตน, แล้วในที่สุดยกไว้
 ว่ามีเรื่องพิสดารอยู่ในเรื่องรามเกียรติแล้วเท่านั้น.

เรื่องรามจันทราวตารตามที่ข้าพเจ้าจะได้แถลงในลิลิตนี้ ข้า
 พเจ้าคำนึงความตามที่มีมาในคัมภีร์รามายณะ, แต่ก็ต้องย่อ ๆ
 เอาพอแต่ให้ ได้เรื่องเท่านั้น, เพราะถ้าจะแต่งตามรามายณะโดย
 พิศดารจะต้องแต่งขึ้นเป็นหนังสืออีกเล่ม ๓ ต่่างหากที่เกี่ยวจะ
 พอ. ถ้าผู้อ่านคนใดมีความปรารถนาจะใคร่ทราบโดยพิสดารยิ่งขึ้น
 อีกว่าในรามายณะนั้นมีข้อความอะไรบ้าง ข้าพเจ้าขอเชิญให้
 อ่านหนังสือเรื่อง “ข้อเกิดแห่งรามเกียรติ” ที่ข้าพเจ้าได้แต่ง
 และพิมพ์ขึ้นจำหน่ายมานานมาแล้วนั้นเถิด.

ในการแต่งลิลิตตอนรามจันทราวตารนี้ ข้าพเจ้าได้อาศัยหนังสือ
 รามายณะซึ่ง เรล์ฟ ที. เฮช. กริฟฟิท (Ralph T.H. Griffith)
 เป็นผู้แปลและประพันธ์เป็นกาพย์ภาษาอังกฤษ.

๒๖ “ชนครยัสตระกุล เนถิน นันธ” (หน้า ๓๔๔) — พวก
 ชาวอินเดียนโบราณถือกันว่า นครที่สมบูรณ์ต้องมีชนทั้ง ๔ ชชาติ
 อยู่โดยบริบูรณ์, และชนชาตินั้น ๆ ต้องหมั่นกระทำการณิษะของ
 ตนด้วยจึงจะนับว่าเป็นนครที่ปกครองดีแท้.

ตามมานวธรรมศาสตร์จักแบ่งชนเป็น ๔ “วรรณ” (สี่), มีลักษณะและหน้าที่ต่าง ๆ กันดังต่อไปนี้:—

(๑) พราหมณ์. ชาคีนกัวยวชและปราชญ์, และชนชาคีนอาหะเป็นนักัวยวช, แต่หาใช่จำเ็นจะต้งเป็นทุกคนไม่; พราหมณ์เป็นราชาครองเมืองกัมี, เป็นแม่ทัพกัมี.

(๒) กษัตริย์. ชาคีนผู้ปกครอง (ราชัน) และนักรบ.

(๓) แพศย์ (ไวศย). ชาคีนพาณิชย์และชาวนา.

(๔) ศูทร. ชาคีนรับใช้, มีหน้าที่รับใช้ชาคีนที่ ๑, ๒, และ ๓.

สามวรรณข้างบน, คือพราหมณ์, กษัตริย์, และแพศย์, ได้นามว่า “ทวิชะ” (เกิดสองตน) เพราะมีสิทธิที่จะยวชได้, แต่ศูทรยวชไม่ได้.

๒๓๗ “อิกทนงชอสมันทร ทวเอก” (นำ ๓๔๖) — สมันทรที่

ออกนามในทน คือทอออกชอในรวมเกียรทว่า “สมันคิน” ตามราชประเพณีโบราณในอินเดียบ, นายสารถิเป็นคนสำคัญและเป็นมนตรีทไววังพระหฤทัยของกษัตริย์, เป็นผู้อยู่ใกล้ชิดยิ่งกว่าใคร ๆ, จึงต้องใช้คนคิและมีสกลสง. หน้าที่ของสารถิไม่ใช่จำเพาะสำหรับขัมรณและเล้งขมำ, ทริโดยปรกตติ้องมีหน้าที่กักยการปรุงเครืองเสวย, ปลุกยรรทมโดยสวทสรเสริญ, และเป็นองคมนตรีทปลุกษาการทัว ๆ ไป, และในเวลาชอกสัทยทอณมิต้องทำนาคคล้ายเสนาธิการกัสมุทราชของครกัษรรวมกันด้วย ชอทว่าตำแหน่งสารถิเป็นตำแหน่งสูงย้อมมีพยานปรากฏอยู่, ใน

มหาภารตะบทที่ ๖. ท้าวบรมจักรกฤษณ์, महाराजि राक्षस्युक्रอง
นครทวารวดี, ได้กระทำหน้าที่เป็นสารดีของพระอรชุน ผู้เป็น
กษัตริย์ปาดชาของคัท ๓. ในรามายณะก็จักสารดีเป็นคน ๓ ใน
พวกเจ้านายที่สำคัญในพระนครโยธยา, ซึ่งปรากฏว่ามี ๓๐
ตำแหน่ง, คือ พระวสิษฐ์, ปุโรหิต; พระวามเทพ, ผู้ช่วย
ปุโรหิต; ชยันต์, วิชัย, และฤๅษฏี, ชนพล; สิทธรรณ, และ
อรรณสาธก, ชนคลัง; อรรณชาติ, และอโศก, ทูลาการ;
สมันตร์, สารดี.

๒๘ “มเหยิทำนไสร สำนนา รินล” (หน้า ๓๔๖) — มเหยิทำน
ทศรณมีสามองค์, คือ (๑) เกาศัลยา, (ซึ่งในรามเกียรติ์
เรียกว่า “นางเกาศัลยา”), แปลว่านางสาวโกศล, ฉะนั้นเป็น
เชื้อพระวงศ์เกี่ยวกันกับท้าวทศรณ; (๒) สุมิตรา; (ซึ่งในราม
เกียรติ์เรียกว่า “นางสมุทเทวี”); (๓) ไกเกษิ, (ซึ่งใน
รามเกียรติ์เรียกว่า “นางไคยเกษิ”), แปลว่านางสาวเกษิ,
เป็นลูกท้าวอักษวิ, ราชานแห่งเกษิ, ว่าเป็นแคว้นอยู่ในมณฑล
ปัญจาพ.

๒๙ “เอกอักษะเมออัน ประเสริฐ” (หน้า ๓๔๗) — พิชิต์เมอ
เป็นพิชิต์สำคัญอันมีกำหนดไว้ว่าให้ทำเพื่อขอพรพระเป็นเจ้าในเมื่อ
ปรารถนาอะไรสำคัญมาก ๆ. ในรามายณะมีกล่าวถึงพิชิต์เมอ
ถึงสองครั้ง, คือครั้ง ๑ ท้าวทศรณทำเมอต้องการขอโอรส, อีก

ครั้ง ๓ เมื่อพระรามได้เป็นใหญ่ในกรุงอโยธยาแล้ว และปรารถนา
จะลงอำนาจ. พืชท้าวทศรถทำ ในรามเกียรติ์เรียกว่าพืชกวน
ข้าวทิพย์, และพืชที่พระรามทำในรามเกียรติ์เรียกว่าพืชปล่อย
น้ำอโยการ, แต่ที่แท้เป็นพืชอย่างเดียวกัน.

พืชอศวนเมธิน เฉพาะแต่พระราชานิยิตจึงทำได้, และใน
โฆราณสมัยเป็นพืชขอลูกเท่านั้น, แต่ข้อ ๆ มากลายเป็นพืช
แผ่อำนาจไป. เริ่มต้นลงมือทำพืชเรียกว่า “อศนิโยธม”, คือ
บูชาไฟและฉลองมาศสำคัญ, แล้วปล่อยม้านั้นให้เดินไปใน
แคว้นต่าง ๆ, มักองทัพตามไปด้วย. เมื่อมาถึงแห่งใด, ผู้
ครองแคว้นนั้นต้องกระทำการเคารพ, หรือมีฉันทน์ก็ต้องสั
รบกียกกองทัพตามม้านั้นไป. เมื่อมาถึงเที่ยวไปครบ ๓ ปีแล้ว
จึงพากลับพระนคร, และพระราชานิยิตไปเจ้าของม้าทำพืชฉลอง
เป็นการใหญ่โต, แล้วฆ่าม้าสำคัญนั้นบูชา. พระอศนิโยธม
ของพระราชานิยิตเป็นผู้ลงมือฆ่าม้า, แล้วต้องเผาศพม้าอยู่
ตลอดคืน, พร้อมกับมเหสีรองและสนมกำนัล, เขาจึงสร้าง
ชำระพระกายแล้วขึ้นเฝ้าพระราชสามี. ทางไสยศาสตร์นิยมกันว่า
ถ้าพระราชานิยิตใดกระทำให้พืชอศวนเมธินได้ร้อยครั้งก็ได้เป็นพระ
อินทร์, ครบครองเทวตาแลมนุษย์ทั่วไป.

๓๐ เรื่องพระฤๅษะศฤงค์ ทักกล่าว (หน้า ๑๔๘) — มีในรามเกียรติ์,
แต่เรียกนามฤๅษีผู้เป็นตัวละครนั้นว่า “ประลัยโกฏิ”, และว่าเป็น
ลูกพระ “อิสิสิงค์”. ส่วนพระราชานิยิตในเรื่องนั้น ในรามเกียรติ์

เรียกว่า “ท้าวโรมะพัต”, ซึ่งไม่ต้องสงสัยเลยว่าเพี้ยนไปจาก
“โลมะยาท” นั่นเอง.

ตามเรื่องที่มีมาในรามายณะว่า พระณัฏฐะศฤงค์ (ณัฏฐะ=
กวาง, ศฤงค์=เจ้า) เป็นบุตรพระณัฏฐะวิภาณชาท, เซอัสกล
กาศย. มารดาเป็นนางเนอ, จึงมีเขาเล็กเขา ๓ ท่อนำมา
(ในรามเกียรติ์ว่าหน้าเป็นเนอที่เคี้ยว.) ยึดเอาเสียงไว้ในปาก
แต่เล็ก, จึงมีไต่เคี้ยวพบเห็นมณีนกขณจากยิตาของตน. มี
เรื่องเล่าว่าในแคว้นองคราชภูมิมัพระราชาทรงนามว่าท้าวโลมยาท
(กัณชน) มีอำนาจมาก, แต่พเนินไต่ทำยาพิษโรยอย่าง
ไม่ปรากฏฐัก จึงบันดาลให้ฝนแล้งในอาณาเขต. ฤๅษีและ
พ่อพรหมณ์แนะนำให้ท้าวโลมยาทไปเอาตัวณัฏฐะศฤงค์เข้ามาทำ
พิธีขอฝน, ท้าวโลมยาทจึงคิดขบถ จับนางนกรโสภณีสหาย
คนให้ไปล่อณัฏฐะศฤงค์. ฝ่ายณัฏฐะศฤงค์ได้พบพวกหญิงและ
ไต่แต่ละคองกายแล้วก็ใจแตก, และเมื่อบิดาถามว่าเหตุไฉนจึงมี
ไต่เอาใจใส่ในกระณิษะเช่นเคยมา, ณัฏฐะศฤงค์ก็เล่าว่าไต่ไปพบ
พวกมณีนกขณ ซึ่งมรูปร่าง, ทางาน, เนอนุ่มและนำออก
เต็มและอ่อนนิคกัยตน, เป็นที่พึงใจยิ่งนัก. พระวิภาณชาทจึง
บอกลูกว่า นั่นคือหมู่มารมาประณให้เสียพรหมจรรย์, ฉะนั้นอย่า
ให้คบอีกเลย. แต่ครั้นเมื่อบิดาไปพนัาศรมแล้ว, ณัฏฐะศฤงค์
ก็ออกไปพบกับพวกหญิงที่ขั้ววนนั้นอีก, จึงถูกล่อลวงจนออกไป
พนัแนวย้า, ไปถึงพลัยพลาของท้าวโลมยาท. เมื่อนั้นเขาก็จับตัว

ถวายท้าวโลมฆาท, และท้าวโลมฆาทพศจาเอาใจอย่างก็, และ
บอกว่าจะยกนางคานทาผู้เป็นราชธิดาให้, ญายบะศุดงคักก็ตกลง
เข้าไปในนครหลวงของท้าวโลมฆาท และทำพิธีขอฝนสำเร็จสม
ปรารถนาของท้าวโลมฆาท, แล้วก็ได้อำนาจสมรสกับนางคานทา,
อยู่เป็นสุขด้วยกันสืบมา.

๓๑ “ทุกยักษัรพรแสนกล้า” (หน้า ๓๕๘) — ยักษัรกล้าใน
พื้นคือพวกบริวารของท้าวภูเวร, ฉะนั้นจึงเต็มใจช่วยในการปราบ
ทศกัณฐ์, โดยมีเหตุทั้งแสดงไว้แล้วในคำอธิบายที่ ๓๕.

๓๒ วานร ที่ออกนามณกัน (หน้า ๓๖๐) — มื่อนามและกำเนิดตรง
กันกับทศกัณฐ์ไว้ในรามเกียรติ์ที่เกี่ยวด้วย ๓ ร่าย, คือพาลี ๓,
สหัส ๓, หนุมาน ๓, นอกจากนมนามที่ผิดเพี้ยนกันใน
รามเกียรติ์ แต่ยกตัวได้ โดยไม่ผิด ๓ คน, ที่เทียบไม่ได้หรือ
สงสัยอยู่อีก ๕ คน, จึงได้จำแนกไว้ข้างล่างนี้:—

๑. ท้าว	ลูกพระพฤษหิ	เทียบกันไม่ถูก.
๒. คันทมาทน์	ลูกท้าวภูเวร	ข้างที่จะเป็น
“เกสรทมาลา.”
๓. นล	ลูกพระวิศวะกรรมมา	รามเกียรติ์เรียก
“นิลพัทธ”, ว่าเป็น
ลูกพระกาสุ.
๔. นิล	ลูกพระเพลิง	รามเกียรติ์เรียก
“นิลนท.”

๕. ทวีติ	ลูกพระอัครวิ	เทียบกันไม่ถูก.
๖. แมนทะ (ไม่นุท)	ลูกพระอัครวิ	เทียบกันไม่ถูก.
๗. สนิธ	ลูกพระวรณ	รวมเกียรติยศ “ สรเสน ”
๘. ศะรวา	ลูกพระปรวรัชย์	เทียบกันไม่ถูก.

๓๓ “เสด็จมาทำนึก เลิกสรรพ” (หน้า ๓๖๐) — ในรามายณะ บอกขามก้านึกของพระรามไว้โดยพิสดาร, ก็วันขึ้น ๘ ค่ำ เจริญมาศ (เดือน ๕), พระจันทร์อยู่ยามปทุมวิสุทธิ์ (ยาม ๘), พระอาทิตย์สถิตราศีเมษ, พระอังคารสถิตราศีเมษ, พระเสาร์สถิตราศีล, พระพฤหัสบดีสถิตราศีกรกฎ, พระศุกร์สถิตราศีมิถุน. ชาวอินเดียนิยมกันว่าพระรามประสูติเวลาที่ไตรภพทุกภพด้วยรอยคอดอกกัน. ส่วนนี้พระราม ๓ องค์นั้น, ปรากฏตามวันประสูติว่า พระลักษมณ์กับพระศัตรุณ, ซึ่งเป็นลูกแฝด, ประสูติก่อนพระภรต, และพระภรตนั้นอ่อนกว่าพระราม ๓๓ เดือน.

๓๔ “ประสาธพระนามให้กุมาร” (หน้า ๓๖๓) — นามกุมารทั้ง ๔ ที่ พระวลียรูทั้งนั้น มีคำแปลต่าง ๆ กันดังต่อไปนี้: (๑) ราม, แปลว่าเป็นที่รัก; (๒) ลักษมณ์, แปลว่าถึงมาพร้อม (๓) ศัตรุณ, แปลว่าผู้ทำลายศัตรู; (๔) ภรต, แปลว่าผู้ต่ำจน.

๓๕ เรื่องพระวิศวามิตรขอพระรามไปรบยักษ์ (หน้า ๓๖๕) — ในรามเกียรติ์กล่าวว่พระวลียรูกับพระ “สวามิตร” พร้อมกัน

เข้าไปทูลขอท้าวทศรถ. ทั้งนี้คงจะเป็นโดยความเข้าใจผิด, เพราะเห็นพระวสิษฐช่วยพวกท้าวให้ท้าวทศรถอนุญาตให้พระรามไป. แท้จริง พระวสิษฐกับพระวิศวามิตรจะอยู่ร่วมสำนักกันหาได้ไม่, เพราะได้เคยเป็นคู่แข่งกันมานานมา, ทั้งข้าพเจ้าได้เก็บเรื่องเล่าไว้แล้วในหนังสือ “บ่อเกิดรามเกียรติ์”, หน้า ๒๕ ถึง ๓๒.

๓๖ “นามว่าคาชะกา โทท้าว” (หน้า ๓๖๗) — บัณฑิตค้นในรามเกียรติ์เรียกว่า “กาคะนาสูร.” ลูกของนางนาคีธมาวักับสวาหุ, ซึ่งในรามเกียรติ์เรียกว่า “สวาหุ”.

๓๗ เรื่องพระรามถอนสายนางอหิลยา (หน้า ๓๗๖) — ในรามเกียรติ์ก็มี, แต่ทั้งเรื่องและนามบุคคลเพี้ยนกันชยียง. ในรามเกียรติ์ว่า “นางกาลอัจนา” ทำคู่กับพระอินทร์และพระอาทิตย์, มีลูกกับเทวคาทั้ง ๒ นั่นองค์ละคน. นางสวาหุผู้เป็นลูกสาวชยายความให้พระโคกมทราย, พระโคกมจึงเสี้ยบลูกชายทั้ง ๒, กลายเป็นลิงไปแล้ว, พระโคกมจึงสายนางกาลอัจนาให้เป็นศิลาจนกว่าพระรามจะมาพบจึงให้ถอนสาย. ฝ่ายนางกาลอัจนาสายนางสวาหุอีกคนหนึ่ง ว่าให้ไปขึ้นคันท้ายนรสิงห์กินลม, จนกว่าจะได้มีลูกออกมาเป็นวานรทวารนารายณ์ขอตัวจึงให้พ้นสาย.

อนึ่งพระอินทร์ทูลพระโคกมสายกลายเป็นกะเทย แล้วได้กลับคืนเพศเป็นชายได้ อีกอย่างไรข้าพเจ้าได้แถลงไว้แล้วในหนังสือ “บ่อเกิดรามเกียรติ์” หน้า ๒๓.

๓๘ ประวัติพระวิศวามิตร (หน้า ๓๗๗) — พระศานันท์แห่งกรุงโคยพิสดารในรามายณะตอนนั้น, แต่ข้าพเจ้าหาได้นำมาลงไว้ในลิลิตไม่, เพราะเห็นว่าไม่ใช่ประวัติการของพระราม. แต่ในเรื่องราวของพระวิศวามิตรมีเรื่องต่อเนื่องกับยักษวิฆเนศวรซึ่งคือโยชิตหลายอย่าง, จะนับว่าเป็นเรื่องนอกประเด็นที่เกี่ยวหาได้ไหม, ฉะนั้นจึงขอกล่าวไว้ในคำอธิบายนี้ว่า ถ้าท่านผู้ใดปรารถนาทราบเรื่องประวัติพระวิศวามิตร ขอได้โปรดพลิกอ่านดูในหนังสือ “ยอเกศรามเกียรติ์”, เพราะข้าพเจ้าได้แปลไว้แล้ว ในหนังสือฉบับนี้, หน้า ๒๕ ถึงหน้า ๓๒.

๓๙ เรื่องขัญญะกรรมของพระทักษะ (หน้า ๓๗๘) — กล่าวถึงในรามายณะแต่โดยย่อๆ เท่านั้น, เพราะผู้เรียบเรียงเห็นว่าเป็นเรื่องที่ผู้ศึกษาไสยศาสตร์มักที่กล่าวถึงพระศิวะควรจะได้รู้กันอยู่ดีแล้ว. แต่สำหรับผู้อ่านไทยที่มิได้ศึกษาทางไสยศาสตร์ ข้าพเจ้าขอแปลเรื่องให้ยาวอีกหน่อย.

พระทักษะนี้เป็นมานะสายศร (บุตรเกิดแต่ใจ) ของพระพรหม, และเป็นบิดาของนางสตีผู้เป็นแม่เลี้ยงของพระอิศวร. พระทักษะไม่ชอบพระอิศวร, เห็นว่าแข่งพระองค์ป้อนและชอบสมาคมกับยักษ. ครั้ง ๓ พระทักษะจัดการขัญญะกรรมใหญ่, เชิญเทวดาชุมนุมหมด, แต่ไม่เชิญพระอิศวร. นางสตีจึงไปทูลว่าบิดา, แต่พระทักษะกลับกล่าวว่าหาหมิ่นประมาทพระอิศวรต่างๆ,

นางสัทมีความโหม่นสึ้งกลั่นใจคายเสีย. ความทราบถึงพระ
อิศวรก็กริ้ว, เสกไฟไปยังที่สโมสรมันนิยาต, ทรงพระแสงอุร
บิงทักกะหวัชชากไป, และยิงเทวดาบาดเจ็บไปมาก, เทวดา
ผู้ใหญ่อช่วยกันทลวงซ่อนของไทย, ทายพระพิโรธแล้ว จึงประทานพร
ให้เทวดาทายเจ็บกลับคืนก็ตามเดิม, แต่พระทักกะนั้นทรงเอา
หวัชชากให้แทนหวัชชากไป, เพื่อให้เป็นเครื่องหมายว่าพระ
ทักกะโง้งเวลาเหมือนแพะ. พระอิศวรเสด็จจากที่สโมสรมันนั้นแล้ว
ก็ไปเข้ามานอนอยู่ในถ้ำแห่ง ๓ ในเขาจักรวาล, เพราะทรงอาลัย
ถึงนางสัทไม่หาย. ฝ่ายนางสัทตายแล้ว ได้ไปเกิดใหม่เป็น
อิตาท้าวหิมวัต (คือเขาหิมาลัย), มีพระนามว่าอมาโหมะวัต,
มีความจงรักภักดีในองค์พระอิศวรแต่กำเนิด, จนเมื่อเจริญวัยขึ้นได้
บำเพ็ญตบะเป็นอันมากแล้ว จึงได้เป็นพระมเหสีของพระอิศวร,
และพระเป็นเจ้าองค์นั้นจึงเสด็จขึ้นไปสถิตบนยอดเขาโกธาสตามเดิม.

๔๐ “จึงให้ชื่อสัท ตามเกิด นั้นแล” (หน้า ๓๗๗) — “สัท”

แปลว่า “รอยใจ”. เรื่องกำเนิดนางสัทามีอยู่ถูกต้องในหนังสือ
รามเกียรติ์, แต่ที่กล่าวว่าเป็นลูกทศกัณฐ์นั้นไม่มีในร
ามายณะ.

๔๑ “สองสกุลเสกนั้น สุกสม กันนา”. (หน้า ๓๗๗) — ลำดับ

สรีรวงศ์ทั้ง ๒ สาขาคามที่แสดงในรามายณะในที่นี้ มีลำดับดัง
ต่อไปนี้:—

พระพทมา
มะรุจิ
กัศยป
พระสุริยเทวราช
พระมนูไวยสวัต
อิกษวากุ

วงศ์ชโยธยา

กุกณิ
วิกุกณิ
วาคะ
อนะรัณยะ
ปฤก
ทริคังก
อุณธุมาร
ยวนาศวะ
มานธาคา (มันธาค)
สุสันธิ
อิรวะสันธิ
ประเสนะจิต (นัง)
ภรต (ลูกอิรวะสันธิ)
อสิท

วงศ์มิลิตา

นิมิ
มิลิ
ชนก
อทาวะส
นันทิวรรณะ
สเกด
เทวะราต
พฤททธรถ
มหาวิระ
สุธฤติ
ธฤชฎะเกด
ทรวาศวะ
มร
ประคินธก

วงศ์อโยธยา

ศศิวิณฑุ
 สหะ
 อสนัญชิต
 อังศมาน
 ทิลป
 ภักธ
 กฤทส์ถ
 ระณ
 ปุรณาทก (กัลมาษบาท)
 กังกัน
 สทรวคเน
 อคินวรรณ
 คัมระระ
 มร
 ประศกรก
 อัมพระรม
 นทษ
 ยะยาติ
 นาภาศ
 อชะ (ชัชชาติ)
 ทศรณ
 งามันทร

วงศ์มิลินดา

เกษรติรณ
 เทวะมิตระ
 วิพธ
 มทานธวิร
 เกษรติรณ
 มหาโรม
 สวรรณโรม
 หริศวะโรม
 ศิริระวัช และ กุศระวัช (น้อง)*

* ท้าวศิริระวัชเล่าด้วยว่า ท้าว
 สุธันวัน, ราชบุตรของนครสังกาศ
 ยา, ได้ยกทัพมาตีนครมิลินดา
 และขอให้ท้าวศิริระวัชยกยัตน
 ธนและนางสีดาให้, ศิริระวัชไม่
 ยอมและรบฆ่าสุธันวันตาย, จึง
 ยกยิเชกกุศระวัชให้ครองนครสัง
 กาศยา.

ลำดับสุริยวงศ์ที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นแต่จำเพาะ ๒ สาขาใหญ่
ที่จะได้ทำงานอภิเษกสมรสกันเท่านั้น. นอกจากนั้นยังมีแยกออกไป
ไปครองนครอื่น ๆ อีกหลายแห่ง, เป็นธรรมเนียมที่ใช้นับต่อ ๆ
มา, และในประเทศอื่น ๆ เช่นสยามก็มีประเพณีส่งลูกหลวงไป
ครองนครอื่น ๆ.

อนึ่งลำดับสุริยวงศ์มีอยู่ในหนังสืออื่น ๆ นอกจากรามายณะอีก
ด้วย, เช่นในวิษณุปุราณะมีรายนามกษัตริย์มากกว่าในรามายณะ
ด้วยซ้ำ, และลำดับผิดเพี้ยนกันอยู่หลายแห่ง, ถึงปรากฏอยู่ใน
บัญชีที่ข้าพเจ้าได้คัดมาไว้ต่อไปนี้:—

วงศ์โยธยา

พฤทท์กะ
 กุณฑลยาศวะ
 ทฤธาศวะ
 ทรยาศวะ (ที่ ๓)
 นิกุมภะ
 สันหทาศวะ
 กฤศาศวะ
 ประเสนะชิต
 ขุนาศวะ (ที่ ๒)
 มานธาทฤ (มันธาทฤ)
 ปุรุทสะ
 ทริสัทธย
 สัมภุตะ
 อเนวันษะ
 ปฤษะทศวะ
 ทรยาศวะ (ที่ ๒)
 สุมะณัส
 ทริธันวัน
 ทริยารณ
 สัตยพรท (ทริคังกุ)

วงศ์มิลิตา

สัตยะชฤทิ
 ชฤษฏะเกตุ
 ทรยาศวะ
 มรุ
 ประคิพนธกะ
 กฤตะรณ
 กฤตะ
 วิพธ
 มหาชฤทิ
 กฤติวาท
 มหาโรม
 สวรรณโรม
 ทริศวรรโรม
 คีระวัช (พ่อนางสีดา)
 ภาณุมิต
 ศคทะมุนะ
 ศุจิ
 ชวัชวะวาทะ
 สัตยะชวัช
 กุณิ

วงศ์โยธยา

ทวิคันทร

โรหิตาศวะ

ทหริค

รณุ

วิชัย

รูก

รฤกะ

พาหุก

สระวะ

อสมัญชัย

อังกุมิต

ทิลป

ภคัรณ

ศรุตะ

นาภาค

อัมพะวัน

สินธุทวี

อวยทาส

ฤคยรรณ

สรวะกาม

วงศ์มิลลา

อัญชัน

ฤคจิต

อริยภูเนมิ

ศรทาส

สปราศวะ

สณชัย

เกษมวิ

อนนัส

มินรวณ

สคยรรณ

สาตยรรณ

อประค

ศรุตะ

ศาสดวะ

สอินวัน

สภาคะ

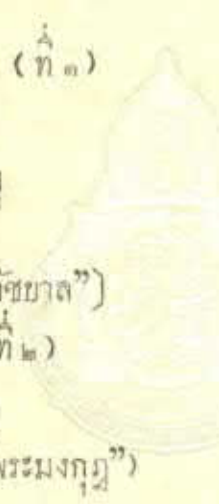
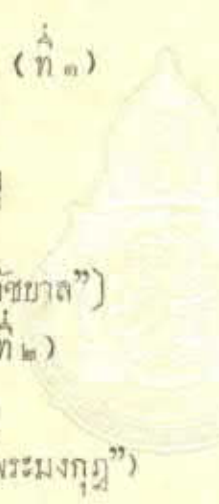
สศรุตะ

ชัย

วิชัย

ฤคะ

วงศ์โยธยา

ส_ุทาส
 เส_ุทาส (กัลมาชบาท)
 อ_ิศ_ิมกะ
 ม_ุลละกะ
 ท_ุศ_ุร_ุด (ที่ ๓)
 อ_ิล_ิละ_ิวิ_ิละ
 วิ_ิศ_ิวะ_ิล_ิหะ (ที่ ๓)
 ช_ิฏ_ิว_ิาง_ิกะ
 ท_ิริ_ิณะ_ิพา_ิห_ุ
 ระ_ุณ_ุ
 อ_ิชะ (“อ_ิช_ิย_ิาส”)
 ท_ุศ_ุร_ุด (ที่ ๒)
ราม_ิจ_ิน_ิทร
 ก_ุศ_ิะ (“พระม_ิง_ิก_ุฎ”)
 อ_ิค_ิติ
 นิ_ิม_ิช_ิ
 น_ิล
 น_ิภ_ิล_ิ
 ป_ุณ_ิจ_ิา_ิท_ิร_ิก
 เก_ิษ_ิม_ิอ_ิน_ิวัน
 เท_ิว_ิา_ิน_ิิก

วงศ์มิลิตา

ส_ุณ_ิย_ิ
 วิ_ิตะ_ิห_ิพิ_ิยะ
 ธ_ิฤ_ิติ
 พ_ุพ_ุลา_ิศ_ิวะ
 ก_ุฤ_ิติ

หมายเหตุ: ที่นามกษัตริย์

ในวงศ์มิลิตามีจดไว้ไม่น้อยกว่า
 วงศ์โยธยานั้น, หาใช่เพราะ
 มีจำนวนน้อยกว่าไม่, แต่เพราะ
 เหตุที่กษัตริย์แห่งวงศ์มิลิตามี
 ใคร่จะได้ปรากฏว่าทำอะไรที่
 เก่ง ๆ อย่างเช่นวงศ์โยธยา,
 จึงไม่ใคร่จะได้มีนามปรากฏใน
 ทำนานต่าง ๆ. อนึ่งมีข้อควร
 สังเกตว่า กษัตริย์วงศ์มิลิตา
 ใญ่มากรักใช้เรียกว่า “ท้าว
 ชนก”, ไม่ว่านามส่วนตัวจะมี
 อยู่แล้วอย่างไร, เช่นยิตานาง

วงศ์โยธยา

อหิณะคุ

ปาริปลาตระ

ทล

ฉล

อุกณะ

วิษณะนาภ

คังชนะนาภ

ธยนิศาหะ

วิศวะสัหะ (ที่ ๒)

หิรัณชนะนาภ

ปณชนะ

อวิวัสนธิ

สทรวคันนะ

อคินวิรวณ

คัมพะ

มรุ

ปวะศัศวะ

สสันธิ

อะมรรณ

มหาหะ

วิศวะวะ

พุกัทพล

วงศ์มิลิตา

ลิตาโดยมากก็ออกนามเรียกว่า

“ท้าวชนก”, แต่มีนามจำเพาะ

ว่า“ศิริธวัช” คงเป็นตัวอย่าง.

๕๒ “กิจการสมรสพร้อม แยกองค์” (๓๗๔) — ในรามเกียรติ์ มีราชาภิเษกสมรสกันแต่พระรามกับนางสีดาเท่านั้น. ในรามายณะ แต่งกัน ๔ คู่, คือ (๑) พระรามกับนางสีดา; (๒) พระลักษมณ์กับนางอรมิลา, อิกาท้าวชนก; (๓) พระภรตกับนางมาณฑวี่, อิกาท้าวกุศวัช; (๔) พระศตวรรษกับนางศุรตะเกียรติ, อิกาท้าวกุศวัช.

๕๓ เรื่องปรศุรามทำลงฤทธิกับพระราม (หน้า ๓๗๕) มีในรามเกียรติ์, แต่ในที่นี้ว่า “รามสูร” เป็นยักษ์, ฉะนั้นจึงมาเกาะกั้วพระรามด้วยความกำเริบฤทธิ, และเมื่อแพ้พระรามแล้ว ขอสชีวิตไว้, พระรามจึงแสดงศรไปทำลายวิมานที่อยู่ของรามสูรนั้นเสีย. แต่จริงตามข้อความในรามายณะเป็นคนละอย่างทีเดียว. ปรศุรามเป็นพราหมณ์ผู้ใดก็ได้ตั้งใจฆ่าเพญะพระนบรตลงอธิษฐานผลหลายชั้นแล้ว, ยิ่งแต่จะมุ่งไปสู่ชั้นปรพหิมอันเป็นชั้นที่สุด, เกี่ยยกับนิรพานของทางพุทธศาสนา. แต่ปรศุรามเป็นคนโทโฆร้าย, อันเป็นความเลิขสำคัญสำหรับผู้กำเนกในชาติพราหมณ์, เขาได้ฉายาว่า “นัยกยะ”, คือ “คำ”, จึงบวรลอธิษฐานได้ โดยยากและต้องฆ่าเพญะเพี้ยนมาก. ฉายา “นัยกยะ” นี้เองคงเป็นเหตุให้ฝ่ายไทยเราเข้าใจว่าปรศุรามเป็นยักษ์. ครั้นเมื่อมาขอความจากพระรามและแพ้แล้ว, พระรามไม่ฆ่าเพราะเคารพว่าเป็นพราหมณ์, จึงให้ปรศุรามเลือกว่าจะให้แสดงศรไปทำลาย มรรค (คือทางดำเนินชั้นลัทธิขณิก)

สูง ๆ) หรือ ผล (คือธรรมะที่ไต่บรรลุถึงแล้วด้วยความพยายาม); ปวงรวมเลือกเอาให้ทำลายผลเท่าที่คนไต่บรรลุถึงแล้ว, เพราะถ้าทำลายมรรคเสียแล้วก็จะหมดโอกาสที่จะไต่บรรลุถึงนิรพานต่อไป. ทั้งนี้แปลว่าในรามายณะเขาหาไต่ไม่ถึงกล่าวในทางโลกียะไม่, กล่าวในทางโลกุตระทั้งนั้น, คือไม่ได้กล่าวถึงทางเดินในโลกไปสู่ที่ใด ๆ ในโลก, เป็นแต่กล่าวถึงทางธรรมและภูมิธรรมทั้งนั้น.

๔๔ “กล่าวถึงมันตรา ๑๘” (หน้า ๓๘๘) — นาคนางที่เรียกในรามเกียรติ์ว่า “นางกัจจิ”. คำว่า “กัจจิ” ไม่ใช่ชื่อ, เป็นคุณศัพท์มุ่งความว่าค่อม, แต่เขียนอีกชั้ระวิยักไปเท่านั้น; ข้าพเจ้า ค้น ใน พจนานุกรม สันสกฤต ของโมเนียร์ — วิลเลียมส์ ได้ความว่า “กัจจิ” แปลว่าค่อมหรือโค้ง.

๔๕ “โกธระกัจจิออก ซิช” (หน้า ๓๘๙) — “หังโกธ” เป็นหังข้อม ๆ ไม่มีเครื่องหมายแต่งและมิต, เป็นที่สำหรับพระชายาของพระราชทานไปเข้าข้อมเมื่อมีความแค้นอย่างใดอย่างหนึ่ง. ธรรมเนยมนของเขาส่งออกจะเข้าข้อมอย่าง.

๔๖ “เริ่มทำคามนำที่ เป็นกณณะ ประเพณีโบราณ” (หน้า ๓๙๐) — นายสารถีของกษัตริย์ในภารตะประเทศมีหน้าที่สำคัญต่าง ๆ นอกจากขับรถ, คือเป็นผู้กำกับการประกอบเครื่องคัน และกล่าวฉันทสูตรเสริญปลุกยบรรทมเวลาเช้าเป็นต้น.

“ — — — จนต้องพรากภัสสกา ” (นำนาค) — เรื่องที่สมันตร

ยกจนกล่าวเพื่อเตือนใจนางโกเกณ, เข้าใจว่าคงเป็นเรื่องเกร็ด
แซกเข้าไปเช่นนั้นเอง. ข้อความตามที่ในรามายณะตอน
ข้าพเจ้าหาได้แปลลงไว้ ในตัวลิลิตไม่, แต่เห็นว่าเป็นเรื่อง
นิทานเก่าเรื่อง ๑ ซึ่งสำหรับเล่าสอนใจกุลสตรี, ข้าพเจ้าจึงขอแปล
ลงไว้ในที่นี้ดังต่อไปนี้:—

“ โดยที่ทราบประวัติการนานมาแล้ว ข้าพเจ้าทั้งหลายก็
ย่อมจะได้เคยทราบข่าวอันน่าฟังแห่งพระมารดาของพระนางเจ้านั้น
อยู่. ข้าพเจ้าได้ยินเขาเล่ามาว่า พระมณีนุมีญาณตนหนึ่งได้
ประสพพรแต่พระบิดาของพระนางเจ้า, ให้ทรงสามารถทราบ
บรรดาภาษาทั้งปวงอันมิใช่อยู่นาน, ในนานนั้น, และในทุก
ไม่มีสัตว์ใด ๆ ที่เดิน, หรือว่ายน้ำ, หรือบิน, ซึ่งท้าวเธอจะมี
ได้ทรงทราบภาษาของมุนีนั้น ๆ. อยู่มาเข้าวันหนึ่งเมื่อเขนอน
พระแท่น, ท้าวเธอได้ทรงฟังคำพูดของนางงามตัวหนึ่ง, ซึ่งเมื่อ
ได้ทรงทราบแล้วก็ทรงพระสรวล. ฝ่ายพระมารดาของ
พระนางเจ้าทรงพระพิโรธพระสวามี, แสร้งทำมาบายะหนึ่งว่า
จะผูกพระศอให้ สิ้นพระชนม์, และทูลแก่พระภัสสกาว่า: ‘ เทว,
กระหม่อมฉันขอประทานทราบบ้างว่าทำไมจึงทรงพระสรวลเช่นนั้น.
พระราชาก็ตรัสตอบว่า: ‘ ถ้าฉันว่าฉันตกลงเหตุที่หัวเราะนี้
แก่เธอเมื่อใด, เมื่อนั้นก็จะเป็นกาลสุดท้ายแห่งอายุของฉัน,
เพราะเชื่อเด็ก, มรณภัยจึงต้องมีตามมาโดยทันที. ‘ อีกครั้งหนึ่ง

พระมารดาของพระนางเจ้า, เค็มไปช่วยพระโกลน, จึงตรัสทูล
ท้าวเกกขีผู้เป็นพระราชบิดาของพระนางเจ้าว่า: ‘ตรัสแด่ลงเทศ
แต่หม่อมฉันเจ็ด: แล้วจะคงดำรงพระชนม์อยู่ หรือจะเสด็จ
สวรรคตก็ ตามที่: ส่วนหม่อมฉันนั้นที่ จะยอมทน พระสํารวจของ
พระองค์นั้นไม่มีละ.’ เมื่อได้ทรงฟังพระมเหสีทรงสืเนหาตรัส
ดังนั้น, พระราชาธิบดีก็บรรณาการพระอนุชิตัวสําคัญ, ก็เสด็จ
ไปแล้วเรื่องแก่พระมเหสีก็ไปประสาทพระพรพิเศษถวายแต่ก่อนนั้น.
พระมเหสีฟังคำปรีชาทุกข้อของพระมหากษัตริย์นั้นแล้ว ก็ทูลตอบว่า:
‘เทอะ, ยอมให้พระนางนั้น ไปเสียจาก พระราชฐาน หรือให้ สัน
พระชนม์ชีพเสียเจ็ด, แต่อย่าได้ทรงยอมตามคำทูลขอของพระ
นางนั้นเป็นอันขาด.’ พระราชาธิบดีก็ทรงฟังคำพระมเหสีทูลตอบ
เช่นนั้นก็ถวายพระวิจัก, และพระอนุชิตก็เค็มไปช่วยความโสมนัส.
ท้าวเธอขีพระมารดาของพระนางเจ้าไปพันพระราชฐาน, แล้วก็
ทรงเกษมสำราญทั้งท้าวฤๅมหาราชตลอดมา. เช่นเดียวกัน,
องค์พระนางเจ้า (โกเกกขี) ก็ทรงยังคิยสัมพันธ์พระราชาธิบดี
(ทศรถ), ซึ่งได้ทรงหลงเชื่อพระองค์นั้น, ให้ทรงพระดำเนิน
ไปในอนาวิชะวิถิ, และโดยทรงมุ่งอยู่ในทางยาบ, เพราะไมหะ
ครอยจำ, พระองค์ก็จะทรงเริ่มก่อชอกชใจกรรมนั้นสืบไป. ข้าพเจ้า
เห็นว่าพระนางเจ้าแลทรงสําคัญประจักษ์ซึ่งความจริงในสุภาษิต
โบราณอันมีผู้รักกันอยู่มาก, กล่าวคือ, บุตรยอมแสดงคุณสมบัตินี้
แห่งบิดา และธิดายอมมีลักษณะเช่นเดียวกับมารดา. พระนาง
เจ้าอย่าทรงเป็นเช่นนั้นเลย. — — —”

๕๑ “ — — — ประทักษิณธัมมิกัณ ^๕ นั้นแน่ ” (น้า ๒๒๖) — ใน พื้^๕แห่งงานบ่าวสาวของชาวอิน^๕เกีย^๕มีสิ่งสำคัญคือ ^๕เจ้าสาวกับเจ้าสาว^๕รูง^๕มือ^๕กัน^๕เดิน^๕ประ^๕ทักษิณ^๕เวียน^๕พระ^๕เพลิง.

๕๒ “ กระสังมิให้ เสา ” (น้า ๒๒๖) — ในหนังสือ “ ย่อ^๕เกิด^๕แห่ง^๕รวม^๕เกีย^๕วดี ”, น้า ๔๔, ข้าพเจ้า^๕ได้^๕กล่าว^๕ข้อ^๕ความ^๕ไว้^๕ว่า : “ ใน^๕รวม^๕เกีย^๕วดี^๕ดล^๕ย^๕พระ^๕ราช^๕น^๕พน^๕ธ^๕ร^๕ช^๕กาล^๕ที่ ๓ มี^๕ข้อ^๕ความ^๕กล่าว^๕ไว้^๕ว่า ทั้ง^๕นาง^๕โกย^๕เกีย^๕และ^๕พระ^๕ภ^๕ร^๕ต^๕ถ^๕ก^๕ห^๕าม^๕มี^๕ให้^๕ถว^๕ย^๕พระ^๕เพลิง (พระ^๕ศ^๕พ^๕ท^๕้าว^๕ท^๕ศ^๕ร^๕ด), แต่^๕การ^๕ห^๕าม^๕เช่น^๕นี้ ใน^๕ดล^๕ย^๕เกีย^๕ไม่มี^๕; ตรง^๕กัน^๕ข้าม^๕, กล่าว^๕ข^๕ัก^๕ว่า^๕พระ^๕ภ^๕ร^๕ต^๕เป็น^๕ผู้^๕จั^๕ก^๕การ^๕ถว^๕ย^๕พระ^๕เพลิง, เพราะ^๕ฉ^๕นั้น^๕ต้อง^๕เจ้า^๕ใจ^๕ว่า^๕การ^๕ห^๕าม^๕ถว^๕ย^๕พระ^๕เพลิง^๕เป็น^๕ของ^๕ท^๕มา^๕เค^๕ม^๕ชน^๕เอง^๕ใน^๕ดล^๕ย^๕โกย.”

คร^๕นี้^๕เมื่อ^๕มา^๕แต่ง^๕เร^๕อง^๕ “ รวม^๕จัน^๕ท^๕ว^๕ว^๕ต^๕าร ” ใน^๕นาราย^๕น^๕สย^๕อย่าง^๕นี้, ข้าพเจ้า^๕อ่าน^๕ “ รวม^๕า^๕ย^๕ณะ ” คำ^๕แปล^๕ของ^๕ก^๕วี^๕พ^๕พิ^๕ท^๕ได้^๕พ^๕ย^๕ข้อ^๕ความ^๕ว่า^๕ท^๕้าว^๕ท^๕ศ^๕ร^๕ด^๕ห^๕าม^๕มี^๕ให้^๕นาง^๕โกย^๕เ^๕น^๕า^๕พระ^๕ศ^๕พ, และ^๕พระ^๕ภ^๕ร^๕ต^๕นั้น ถ้า^๕หาก^๕ว่า^๕เห็น^๕ช^๕อ^๕ย^๕ค^๕ว^๕ย^๕ใน^๕ความ^๕ค^๕ิด^๕ข^๕ว^๕ของ^๕พระ^๕มา^๕ร^๕คา ก็^๕ห^๕าม^๕มี^๕ให้^๕เ^๕น^๕า^๕ศ^๕พ^๕ค^๕ว^๕ย^๕เห^๕ม^๕อ^๕น^๕กัน, ถึง^๕นี้^๕ข้าพเจ้า^๕จึง^๕จำ^๕เป็น^๕ต^๕อง^๕ล^๕แก่^๕โกย^๕และ^๕ส^๕าร^๕ภา^๕ว^๕ว่า เมื่อ^๕เกีย^๕ข้อ^๕ความ^๕แต่ง “ ย่อ^๕เกิด^๕แห่ง^๕รวม^๕เกีย^๕วดี ” นั้น, ข้าพเจ้า^๕คง^๕ไป^๕อ่าน^๕หนังสือ^๕ส^๕ะ^๕พ^๕ว^๕า^๕ไป, โดย^๕ความ^๕ว^๕ิช^๕ว^๕ัน, จึง^๕มี^๕ได้^๕พ^๕ย^๕ข้อ^๕ความ^๕ที่^๕กล^๕่า^๕ว^๕น. ส่วน^๕ข้อ^๕ที่^๕พระ^๕ภ^๕ร^๕ต^๕ได้^๕ถว^๕ย^๕พระ^๕เพลิง พระ^๕ศ^๕พ^๕ท^๕้าว^๕ท^๕ศ^๕ร^๕ด^๕นั้น ก็^๕เพราะ^๕พอ^๕ได้^๕ท^๕ร^๕าย^๕เหตุ^๕ก็^๕ได้^๕แ^๕ส^๕ก^๕อย่าง^๕แ^๕ง^๕แรง^๕ว่า^๕ไม่^๕เห็น^๕ช^๕อ^๕ย^๕ค^๕ว^๕ย^๕ใน^๕ความ^๕ค^๕ิด^๕และ^๕ความ^๕ประ^๕พ^๕ด^๕ิ^๕ของ^๕นาง^๕โกย^๕ย, จึง^๕มี^๕ได้^๕ค^๕อง^๕ถูก^๕ห^๕าม.

๕๐ “ข้อควรผู้มี ฤทธิล้ำ” (หน้า ๒๒๐) — คุณพระ, ราชานั่ง
นิษาท, คือผู้ที่ออกนามในรามเกียรติ์ว่า “ชุน.”

๕๑ “สัมฤทธิกิจอย่างล้ำ เลิศล้ำ” (หน้า ๒๕๒) — คราวที่พระพรต
ที่พระรามกระทำในต้น ยวากฏตามข้อความในรามายณะตอน
ว่า พระรามได้ลงไปปล้ำน้ำ, กอบน้ำขึ้นด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง
และผันพระพักตร์ไปสู่ทิศทักษิณแล้วตรัสว่า: “น้ำอันเลิศและ
บริสุทธิ์, อันเป็นผลที่ระยิบระยับอยู่ชั่วกาลนาน, ข้าพเจ้าขอถวาย
แก่สมเด็จพระบรม ราชากษัตริย์: ขอพระ องค์ทรง ทรงรับพลีใน
ยวโลกเทอด.” นี่คือการนำน้ำส่วนบุญไปให้นั่นเอง. แล้วพระ
รามจึงขึ้นจากปล้ำน้ำและ, พร้อมด้วยพระอนุชา, รักษาผลไม้ป่า
ชนิด ๔ ผลสมัยเมล็ดพืชไม่อิงอาศัยเป็นขนมและทอดขนมหวาน
และถวายเป็นพลีแก่พระบิดา. ทั้งนี้เป็นอันได้กระทำทั้งธรรมพลี
และอามิยพลี โดยบริบูรณ์ตาม ที่จะทำให้ ใน กลาง ดง อันเป็น ที่
ถนัด.

๕๒ “คอยท่าพระทรงเทศ เสนอรู้ ทานนา” (หน้า ๒๕๖) — ทั้ง
แต่ก่อนเรื่องลงมาถึงตรงนี้ ข้าพเจ้าได้แต่งโดยพิสดารหน่อย,
เพราะเห็นว่าเป็นตอนที่คนเราโดยมากมิใคร่จะรู้, โดยเหตุที่ตอน
นั้น ๆ นั้นโชนละครไม่ใคร่จะเลือกเล่น. ก่อนนั้นไปเป็นตอนที่รู้กัน
มาก, เพราะเขาดังตอนที่โชนละครมักจะเล่น, ฉะนั้นข้าพเจ้าจะแต่ง
เรื่องในลิลิตแต่โดยย่อ ๆ พอเป็นสังเขปเท่านั้น.

๕๓ “ตัวกูขื่อวราข เรืองฤทธิ์” (หน้า ๒๕๗) — ยักษ์ตนนี้คือ
ที่เรียกในรามเกียรติ์ว่า “พิราพ.”

๕๔ ศรวิงศ์ (หน้า ๒๖๐) — ยักษ์ตนนี้ไม่ปรากฏในรามเกียรติ์.
อนึ่งในที่นี้มีข้อนำสังเขปอยู่อย่าง ๓, คือศรวิงศ์ผู้นั้น เมื่อได้ทราบ
ว่าคนฆ่าเพี้ยผดุงเจนนสำเร็จมรรคผลจะได้ไปตั้งพรหมโลกแล้ว ก็
หาได้อยู่รอนถึงเวลาที่คนจะตายไปโดยธรรมคาโม, แต่เจ้าของ
ไฟเผาตัวเสียเพื่อวิญญูณะจะได้ออกจากวังไปสู่พรหมโลกโดย
พลัน. ไม่ต้องสงสัยเลยการเผาตัวเช่นนั้นข้างฝ่ายไสยศาสตร์ในสมัย
นั้นเห็นจะนับถือกันและสอนกันว่าเป็นของดี, พระพุทธเจ้าของเราจึง
ต้องทรงติโทษแห่งการฆ่าตัวตายไว้มาก. ว่าเป็นสิ่งซึ่งหาผลดีมิ
ได้เลย, กลับจัดว่าเป็นบาป, และภิกษุใดเทศนาชักชวนให้คนหลง
ปลงชีพของตนเองจึงได้ทรงบัญญัติเอาโทษเป็นมนุสสวิกขะปารา
ชิก. แต่ทั้ง ๆ ที่พระพุทธเจ้าของเราได้ทรงห้ามปรามอย่างเด็ด
ขาดเช่นนั้น ก็ยังมีผู้ที่เรียกคนว่าเป็นพุทธศาสนิกคณินิยมในการ
เผาตัวอยู่, ดังปรากฏในเมืองไทยเราเองก็เคยมี, เช่นนายเวียง
ที่เผาตัวท้าวทอรุณในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ เป็นต้นอย่าง.

๕๕ สุทักษณะ (หน้า ๒๖๐) — ยักษ์ในรามเกียรติ์เรียกว่า
“สุทักสิน.”

๕๖ อภิสทย (หน้า ๒๖๓) — ถูกลืมในรามเกียรติ์เรียกว่า “อังกศ.” ในรามเกียรติ์ก็กล่าวว่า “พระอังกศ” ชยศิริพระขรรค์ให้พระราม, แต่ใน รามายณะ กล่าวว่า ชาวอัสสัมคนนั้น ๆ เป็นของที่ พระมุนีได้ รักษาไว้ก่อนนาน, เพื่อให้พระราม.

๕๗ ชฎาย (หน้า ๒๖๓) — ในรามเกียรติ์เรียกว่า “สตาบ”. เป็น ลูกพญาครุฑ, น้องพญาสัมปาทิ, จึงเรียกว่า “เชอชชาติเวนโคย”. ในรามายณะ ตอนนั้น ชฎายแดงลำคัยกุลวงศ์ ของคนไทยพิศवार, แต่เพราะไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องพระรามโดยตรงจึงตัดออกเสีย.

๕๘ “จักเทียบล่อเลอสรร” (หน้า ๒๖๔) — ในรามเกียรติ์ของเรา รดยักษ มีกัเทียบมราชสีห์, แต่ในรามายณะปรากฏว่าเทียบ “อัคร” (อัคร) ซึ่งแปลตรงตามศัพท์ว่า “ดีกว่าม้า”. ศัพท์ “อัคร” แปลโดยมากว่า “ล่อ”, แต่อาจแปลว่าม้า ที่ดียิ่งกว่าม้าสามัญก็ได้. ในภาษาไทยเราใช้คำอัครในที่หมาย ความว่า “ม้าดีเลิศ” นั้นอย่างเคย, เพราะชาวเราในสมัย โบราณหาใครได้พบเห็นล่อไม่. ที่ชาวภารตวรรษเรียกล่อว่า “สัตว์ดีกว่าม้า” นั้นก็มีความจริงอยู่จริง, เพราะสำหรับใช้ใน ขนเขาสูงห้วย ล่อแข็งแรงและอดทนกว่าม้า เช่นอันมาก. ทหารบนใหญ่ ภูเขาในอินเดียเคยใช้นักใช้ ล่อเป็นสัตว์ ผูกต่างขน บินและกระสุน. ที่ในประเทศสยามและโปรตุเกสเขาใช้ล่อเทียบม รดเวลาชนเขา, และชาวพม่าได้เคยใช้ล่อเทียบมล่อในประเทศทั้ง ๒ นั้น, สักเกตว่าเกินทางชนเขาคิดว่าม้ามากจริง ๆ.

๕๗

“นามอโยมชี่” (หน้า ๒๘๔) — แปลว่า “หน้าเหล็ก”. ในรามเกียรติ์เรียกนางยักษ์คนนั้นว่า “อโยมชี่”, ซึ่งข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าคงเป็นความผิดของผู้คัดลอกหนังสือรามเกียรติ์จากฉบับเดิม. พราหมณ์ผู้เล่าเรื่องคงเรียกนางยักษ์คนนั้นว่า “อโยมชี่”, และผู้จดตามคำบอกในชั้นเดิมก็คงจดลงถูกแล้ว, แต่ผู้คัดลอกภายหลังคงสับสนึกเอาเองว่าตัว “ช” นั้นเป็น “ย” จึงเขียนผิดไปตามที่สับสนึกเช่นนั้น.

๖๐

“อันกะพนธัคนัน” (หน้า ๒๘๕) — “กพนธ” แปลว่าถึงหรือพร้อม, และแปลได้ก็ด้วยว่า “ตัวไม่มีหัว, รูปเหมือนงู”. ยักษ์คนนั้นในรามเกียรติ์เรียกว่า “กุมพล”, ซึ่งคงผิดไ้เช่นนั้น เพราะผู้จดแต่เดิมอาจเขียนผิดแล้วว่า “กพล”; ภายหลังผู้คัดเดิมสรวะเข้าไปตามวิธีสับสนึกนั้นมิดยขึ้น, แล้วต่อมาคงมีนักปราชญ์ตน ๆ เห็นว่า “กพล” ไม่ได้ความจึงแก้ไขเป็น “กุมพล”.

๖๑

“ไถลึงแปลงเป็นจว นะปรวิสัถ” (หน้า ๒๘๗) — ในรามเกียรติ์หนุมานไปพบพระรามและพระลักษมณ์ณบรรพตอยู่, อภษณไม่ได้คำนับขยลัง, จึงได้พิชและรู้จักกัน. ในรามายณะเขาแต่งให้หนุมานประพฤติไม่ผิดกับคนเลย, และแปลงตัวเป็นวานะปรวิสัถ (พราหมณ์พวกอโยชียา) เพื่อได้ทราบก่อนว่ามารร้ายหรือมาก, แล้วจึงแสดงตนให้ปรากฏ.

๖๒

เรื่องหนุมานเข้าเมืองมายา (หน้า ๒๘๘) ในรามเกียรติ์ก็, แต่กล่าวไว้ไม่ตรงกันในรามายณะ. ในรามเกียรติ์เรียกเมืองนั้น

ว่า “มายัน” ; และนางฟ้าที่เป็นชู้กับยักษ์ก็เรียกว่า “รัมภา” ; ส่วนประวัติของเมืองนั้นนางยมมาลเป็นผู้เล่าให้ทันมาน, และหนุมานได้เสียดกับนางนั้นแล้วจึงส่งนางขึ้นสวรรค์; ส่วนนางชีไม่มีกล่าวถึงเลย.

๒๓

“ตรีชฎาผู้เฒ่า” (หน้า ๒๗๖) — ในรามเกียรติ์ว่าตรีชฎาเป็นชายาของพญาพิเภก, และว่าได้ถูกส่งไปอยู่กับนางสีดาที่สวนเมธพิเภกถูกขบแล้ว. แต่นางตรีชฎาทกล่าวถึงในรามายณะตอนนั้น ไม่ใช่ชายาของพิเภก, เพราะพิเภกยังทำไม่ได้ถูกขบไม่. ข้าพเจ้าได้ตรวจค้นก็ให้ความว่าชายาของพิเภกนั้นชื่อ “ศรมา”, หาใช่ตรีชฎาไม่, จึงนึกเถาว่ว่าการที่ชื่อในรามเกียรติ์เป็นตรีชฎาไปนั้นน่าจะเพี้ยนโดยความเข้าใจผิด.

๒๔

“ครุฑอมแล้วจึงไต่ ทงฬาม” (หน้า ๓๐๘) — กุมภกรรณได้รับพรพระพรหมว่าให้มีแรงยิ่งกว่าใคร ๆ และรบเก่งกว่าใคร ๆ ทั้งหมด, แต่ได้ถูกพระศิวะก็สาบไว้ด้วยว่าให้ชนหลักเสียดกับจึงตนครั้ง ๑ และกินอาหาร ประทุต้องไว้ ให้พอแล้วก็ได้วิ่งวนชนอีก. ในรามายณะกล่าวว่า เมื่อทศกัณฐ์ให้ไปปลุกชนช่วยรบนั้น, พวกเสนาคองทัพอยู่เทียบ, เป้าคังขี้และร้องตะโกนเรียก; ทูตนำออก, ก็ฉายแสงทอง, เป้าเขาควาว; ที่ท้ายตะของและท่อมัก้วยกันหิน; ให้ช้าง, ม้า, และอุฐรูปไปช่วย

สิ่งเลื่องชื่อ; เสนาบริกหลายร้อยไพร่, กัณฑ์ช่วยฟื้นและฉีกช่วย
 เล็บ; เอาตะขอย้อมกับเขี้ยวหลาย ๆ อันแล้วตีหัวและหน้า; ให้ช้าง
 หลายตัวขึ้นกระแทกบนแขนขา, น้าอก, แลหน้า, กิ่งไม้แล้ววิ่งชน,
 พอสันก็ท้าวทอศ, แลลงมอชิงกันจนล้มหน้า, แลวิ่งพล.

๒๕ เรื่องศึกกุมภกรรณ (หน้า ๓๓๓) — ตามที่แสดงในบท

คำเนินความตามที่ปรากฏในรามายณะ, ซึ่งผู้อ่านคงสังเกต
 ได้เองแล้วว่าผิดกับที่แสดงไว้ ในรามเกียรติ์. ข้อสำคัญคือใน
 รามายณะไม่มีกล่าวถึงกุมภกรรณใช้หอกโมกษศักดิ์เลย, แต่
 มีกล่าวถึงทศกัณฐ์ใช้หอกช่อกระบิลพลีทุก หอกพระลักษมณ์ขาด
 เจ็บ. ฉะนั้นในรามเกียรติ์ของเราจะเล่าเรื่องไขว้ตัวไปเสียกระมัง?
 อีกอย่าง ๑ เรื่องกุมภกรรณทศกัณฐ์ไม่มีกล่าวถึงเลย ในรามายณะ.

๒๖ เรื่องอินทรชิตแผลงพรหมาสตร์ (หน้า ๓๓๔) — ตามที่แสดง
 กันไม่ตรงกับในรามเกียรติ์, คือไม่มีข้อความกล่าวถึงอินทรชิต
 จำแลงเป็นพระอินทร์ซึ่งเราว่ากันไปเลย, เป็นแค่ออกไปรบตรง ๆ
 แลแผลงศรเมื่อมีโอกาสมะเหมาะเท่านั้น.

๒๗ “คันยาสูวสุท” (หน้า ๓๓๕) — คันยาสู่อย่างนั้นคือ (๑)
 วิศัลยกรณ, สำหรับถนอมศรให้หลุก; (๒) มฤตสณฺฑี, สำหรับ
 ทำให้ชีวิตกลับฟื้นขึ้น; (๓) สันยาณ, สำหรับเชียวยา
 ยากแผลให้หายสนิท; (๔) สวรรณกรณ, สำหรับทำให้ผิว
 พรพรรณเข้มสนอย่างเดิม. ในรามเกียรติ์เรียกคันยาเหล่านี้ว่า
 “สังกรณครีฑา”.

๖๘ “ขุนมารมัจฉะวากษ์” (หน้า ๓๓๕) — คือที่ ออกนามใน
 รามเกียรติ์ว่า “มัจฉกรรณ” ชื่อ “มัจฉะวากษ์” (ส. มัจกร
 + อกฺษ) แปลว่า ตา มัจกร, แต่ชอบฝ่ายผู้แต่งรามเกียรติ์ของ
 เราเห็นว่าชื่อนั้นเสียงไม่เพราะสำหรับหูคนไทย, จึงแปลงชื่อให้
 เสียว่า “มัจฉกรรณ” (หุมัจกร).

๖๙ “อัครโทตรลัก্ষ เลิศยัญ” (หน้า ๓๓๖) — พิริยชาติไฟ;
 พรหมณ์นัยถือกันนักว่าเป็นยอดแห่งยัญการ, และอาจให้ผล
 พิเศษต่าง ๆ แก่ผู้ทำ. ทั้งนี้แม้ ในพุทธศาสนาก็ยังออกนาม
 พิธีนี้ไว้ว่า “อคุติหฤต มุชา ขณฺญา” ดังนี้.

๗๐ “เธอออกไปฆ่าให้ สิ่งเห็น” (หน้า ๓๓๗) — ในรามเกียรติ์
 กล่าวว่า ทศกัณฐ์ใช้ให้นายทหารผู้ ๑, ชื่อสุชาธาร, ซึ่งเป็น
 ไทยหนักตาทัพ, จำแลงตัวเป็นนางสีดาออกไปให้ อินทรชิตฆ่า.

๗๑ “ล้างกนิษฐุมลิตา เร่ง ไปเทอญ” (หน้า ๓๓๘) — พิธีซึ่ง
 ในรามายณะเรียกว่า “นิกุมลิตา” นี้, ในรามเกียรติ์เรียกว่า
 “กุมภนิยา”. การยกกันเมื่อพระลักษมณ์ไปทำลายพิษณ มี
 ลักษณะพิธีการคล้ายกันในรามายณะและรามเกียรติ์.

๗๒ “สั่งเทวรถแก้ว ลงมา” (หน้า ๓๓๙) — ในรามเกียรติ์ว่า
 พระอินทร์ส่งรถลงมาถวายพระรามตั้งแต่เมื่อของถนนเสร็จ.

๗๗ มนตร์อาทิกยเหตุภัย (หน้า ๓๒๒) — คือ “หัวใจพระอาทิกย”.

ตามที่ในรามเกียรติ์กล่าวถึงทศกัณฐ์ลยชกวงไฟได้ จึงฆ่าไม่
ตาย, และหนุมานต้องไปหลอกเขากล่องควงไฟจากอุณิโคบุตร
ได้มาแล้ว, ทศกัณฐ์จึงล้ม. แต่ตามที่เขากล่าวในรามายณะ
ว่าพระรามได้มนตร์อาทิกยเหตุภัยนั้นแล้ว จึงฆ่าทศกัณฐ์ได้, หมาย
ความว่า ได้มนตร์วิเศษกำลังขรรษาเวทมนตร์ของทศกัณฐ์ได้หมด
ทั้งนี้, ข้าพเจ้าเห็นว่าของเขาเข้าดีกว่า.

๗๘ “อวตารปางเจ็ดนี้ แดลงมา ขณอ” (หน้า ๓๓๗) — ใน

รามายณะ, หรือแม้ในรามเกียรติ์, เมื่อวิจาร์ณกแล้วจะต้องเห็น
ว่า แท้จริงเรื่องรามจันทราวตารลงเพียงที่พระรามกลับเข้า
นครโยธยาและทำพิธีราชาภิเษกเท่านั้น. แม้ผู้ใดได้เคยอ่าน
หนังสือรามายณะเลย, แต่ได้อ่านรามเกียรติ์แล้วด้วยวิจาร์ณ
ญาณ, คงจะต้องรู้สึกได้ว่า เรื่องราวที่กล่าวต่อจากเมื่อพระรามเข้า
เมืองแล้วนั้น เป็นข้อความที่ๆ ขำ, มิได้สนุกใกล้เคียงกับ
ตอนอื่นๆ เลย, และวิญญูชนย่อมจะต้องรู้สึกได้ว่าเป็นตอนที่
แต่งต่อขึ้นภายหลัง. ฉะนั้นถ้าอ่านรามายณะด้วยแล้วจะยังคง
รู้สึกขำหนักขึ้นว่าเป็นเช่นนั้นแน่แท้. ข้อความต่อจากเมื่อ
พระรามกลับเข้าเมืองแล้วนั้น รวบรวมอยู่ในอศตรกัณท์, เป็น
กัณท์ขำแถม. ครั้นในเมื่อแต่งลิลิตนข้าพเจ้าจึงได้คิดลงใจว่า
เรื่องรามจันทราวตารควรให้ ขลงเพียงถึง พระรามกลับเข้า เมือง
และราชาภิเษกแล้วเท่านั้น, ซึ่งหวังใจว่าผู้อ่านจะให้ด้วย.

๗๕ กฤษฎณาการ (หน้า ๓๓๔) — ในหนังสือนารายณ์สยปางฉมัย
ของหอพระสมุดวชิรญาณจัดปางนี้ไว้เป็นปางที่ ๖ และกล่าวชื่อ
ความไว้แต่เพียงเท่านี้:—

“อวตารชาติที่ ๖ นั้น ราพณ์ยังเกิดเป็นอสูร มีนามว่าพาณา
สูร, มีภริยา ๓๐, มีมือ ๓๐ ทรงเทพอาวุธครบทั้ง ๓๐ หัตถ์, ได้
เป็นเจ้าพิภพในเมืองรัตนนคร. พระนารายณ์เป็นเจ้าอวตารมา
เอากำเนิดในวงศ์กษัตริย์, ได้เสวยราชสมบัติในเมืองฉรังกา,
ทรงนามว่าพระบรมจักรกฤษณ์, มีศุภะเป็นพาหนะ, ได้สังหาร
พาณาสูรแล้วก็ยังเกษียรมสุข. แต่เรื่องราชาวตารชาติเป็น
คำรบ ๖ นี้พอเป็นสังเขป; พิศการอยู่ในเรื่องนี้ท่านพระอรุณ
โน้นแล้ว.”

ข้าพเจ้าขอแสดงความเห็นทั่วทั้งแต่เพียงว่า (๑) ในคัมภีร์
ปุราณะต่าง ๆ มิได้กล่าวเลย ว่าพาณาสูรคือพญาราพณ์มายังเกิด
ใหม่; (๒) นครหลวงของพาณาสูร ที่ถูกควรเป็นโสณิต, ไม่ใช่
รัตน; (๓) นครหลวงของพระบรมจักรกฤษณ์ ที่ถูกควรเป็น
ทวารกา หรือ ทวารวตี, ไม่ใช่ฉรังกา, และคำว่า “ฉรังกา”
แปลไม่ได้ความว่าอะไร; (๔) พระกฤษฎณาการไม่ได้กลับคืน
ไปเกษียรมสุขเมื่อได้สังหารพาณาสูรเสร็จแล้ว, เพราะยังคงมี
ชีวิตอยู่ต่อมาอีกนาน.

นอกจากนี้ข้าพเจ้าเองออกจะเห็นใจผู้แต่งหนังสือนารายณ์สยปาง
นั้นในการที่กล่าวเรื่องอวตารปางนี้แต่พอเป็นสังเขป, เพราะวัน

แต่ก็จะยอมเสียเวลาแรมยี่แล้ว อย่างไม่ ๗ ก็ไม่สามารถที่จะ
รวบรวมเรื่องกฤษฎณาการมาเล่าให้เป็นประวัติการศึกษาค้นคว้าโดย
เรียบร้อย และเข้าใจได้ง่ายอย่างเรื่องพระราชนิพนธ์. ส่วนพระราชนิพนธ์
มีประวัติการดำเนินเรื่องศึกษาค้นคว้าอย่างที่อยู่ในพระราชนิพนธ์, แต่
ส่วนเรื่องพระกฤษฎณาการมีแสดงไว้ในหนังสือประวัติพระยาพิชัยดาบหัก, ซึ่ง
กวีหลายท่านต่างคนต่างแต่งขึ้นตามชอบใจของตน, ฉะนั้นเรื่อง
เกร็ดต่าง ๆ จึงมีมากมายเหลือคณานับ, และบางแห่งก็มีเบี่ยง
กันเองด้วยซ้ำ.

การที่มีผู้ชอบแต่งเรื่องพระกฤษฎณาการมากมายนัก เพราะพวก
พราหมณ์ชั้นหลัง ๆ พวกเขานิยมว่าพระกฤษฎณาการเป็นท้าวพระนารายณ์
เสียดวงที่เดียว, จึงถือกันว่าใครได้แต่งเรื่องขอพระเกียรติพระ
กฤษฎณาการแล้วก็จะไต่บุญมาก, ผลของการที่มีผู้แต่งเรื่องพระ
กฤษฎณาการเป็นหลายรายเช่นกล่าวนี้, แทนที่จะเป็นเครื่องสนับสนุน
ความเลื่อมใส ก็เหมือนจะกลับทำให้ผู้อ่านผู้ฟังทมิฬ ผู้ถือ
ศาสนาพราหมณ์กลับรู้สึกความยกย่องของพระกฤษฎณาการขึ้น.

สำหรับข้าพเจ้าเอง ข้าพเจ้าเชื่อตามความสันนิษฐานของ
นักปราชญ์ชาวยุโรป, ว่าพระกฤษฎณาการแท้จริงเป็นกษัตริย์ซึ่งได้มี
อำนาจขึ้นครั้ง ๓ เพราะเป็นผู้มีฝีมือในการรบ, และมีความฉลาด
ในทางขยายตัว, แต่ประวัติการจริงจะมีเพียงเท่าใด ก็ยากที่
จะสันนิษฐานให้แน่เสียแล้ว. ในมหากาพย์, ซึ่งเป็นหนังสือ
รุ่นเก่ากว่าหนังสือพวกปุราณะ, พระกฤษฎณาการปรากฏในที่นั้น แต่

เพียงเป็นวีระกษัตริย์ ที่เป็นญาติและมีศรัทธาพวกกษัตริย์ฝ่ายซัพ,
 และได้ไปช่วยในงานมหาภารตะยุทธ เมื่อพวกฝ่ายซัพรบกับ
 พวกโกธรบแบ่งความเป็นใหญ่กัน. กษัตริย์พวกที่ทำสงครามกัน
 นั้น เป็นเชื้อจันทรวงศ์สาขาไปรพ, ที่เป็นมหากษัตริย์ครองนคร
 ประคัมฐานและหัตถินนระ; ฝ่ายกฤษณะเป็นเชื้อจันทรวงศ์สาขา
 ยาทพ, ซึ่งถึงนัยว่าเป็นสาขา “ลูกพี่” ก็จริง, แต่เป็นเพียง
 กษัตริย์ครองเมืองน้อย ๆ, เพราะยทู้เป็นมหาชนกแห่งสาขานี้
 ได้ถูกยะชัคผู้เป็นพระยิกาเนรเทศเสียจากนคร, จึงต้องไปตั้งตัว
 เองเอง. ส่วนตัวพระกฤษณะเองนั้น, ตามความเห็นของข้าพเจ้า,
 เป็นวีระบุรุษกล้าหาญ และมีสติปัญญาสามารถจริง, แต่ความ
 ประพฤติกว้างขวาง, มีกโธสแรงกล้า, ใจซัดใจที่ฆ่าเสียง่าย ๆ,
 และชอบประพฤติทางความมีใจยาว, และเป็นเจ้าเล่ห์หลอกลวง
 ท่าง ๆ, ใช้กลมายาอย่างปราศจากอธรรม. แต่ทั้งในการฝึกหัด
 เขาก็ดี, ฆาตกรรมก็ดี, ภูมิแห่งเรื่องพระกฤษณะกลับยกย่อง
 แสดงเป็นคุณสมบัตินี้, ซึ่งทำให้เห็นโทษที่ศาสนาพราหมณ์
 ใ้กัทรามลงปานใด, และทำให้เห็นได้ชัดว่า เหตุใดพระพุทธเจ้า
 ของเราจึงต้องทรงวิวัฒนาการขึ้นใหม่.

ในสติปัญญาข้าพเจ้าจะได้เก็บข้อความเรื่องพระกฤษณะเท่าที่ค้นได้
 ในหนังสือที่แสดงลัทธิไสยศาสตร์โดยสังเขป, พอให้ผู้อ่านได้ทราบ
 เรื่องเป็นเล่า ๆ เท่านั้น. ถ้าข้าพเจ้าจะพยายามค้นหาจากหนังสือ
 ปรมาณูต่าง ๆ ก็คงจะได้เรื่องพิสดารขึ้นอีกเรื่องอยู่แน่, แต่ข้าพเจ้า

มิให้ทำเช่นนั้น เพราะประการที่ ๑ ข้าพเจ้าไม่มีเวลาพอในสมัย
นี้ที่จะเล่าเพื่อทำเช่นนั้น; และประการที่ ๒ ข้าพเจ้าขอสารภาพโดย
ตรงว่าข้าพเจ้าไม่รู้ สักนิมิตในคุณสมบัติของพระกฤษณะ, และ
ไม่ชอบประวัติการของพระกฤษณะเท่าที่ข้าพเจ้าชอบประวัติการ
ของพระราม. แต่ถ้าผู้ใดปรารถนาที่จะทราบประวัติการของ
พระกฤษณะโดยพิสดารยิ่งขึ้นก็เชิญอ่านหนังสือ “ภาควิคปราณะ”,
หรือหนังสือ “เปรมสาคร” เองเถิด. ในมหาภารตะมีเรื่อง
พระกฤษณะอยู่มาก, แต่สลับอยู่กับประวัติการของกษัตริย์ปาณ
ดาพและโอรพททำสงครามกัน, ซึ่งจะทำให้ต้องเปลืองเวลาอัน
หามากอยู่, จึงสู้อ่านในหนังสือ ๒ คัมภีร์ที่ออกนามก่อนไม่ได้.

๓๖

“ไปเกิดเป็นสกุร ๑๓” (หน้า ๓๔๓) — วสุเทพเป็นลูก

ท้าวศุร, กษัตริย์ขึ้นทรงวงศ์ สกุนดาตพ, ทรงราชย์ในนครมถิรา.
วสุเทพคือบุตรของสกุร ๑ นางเป็นชายา, แต่ที่ระโศกออกชื่อใน
สกลคนเพียง ๒ นาง, คือโรหิตะมารดาพระพลราม (หรือพลเทพ),
กับเทวกะมารดาพระกฤษณะ.

สกลดาตพ (ชากว) คือกษัตริย์ที่สืบสายโลหิตลงมาจาก
ท้าวขทนต์ทรงวงศ์, โอรสใหญ่แห่งท้าวยะชากติ, กษัตริย์องค์ที่ ๕
แห่งนครทรวงศ์. ท้าวยะชากติมีเมีย ๒ องค์; ที่ ๑ คือเทวยาณี,
ธิดาของพระศุภ, และเป็นมารดาของยท; ที่ ๒ คือสรวมียฐา,
ซึ่งเป็นมารดาของปฐ. นอกนั้นมีโอรสอีก ๓ องค์. ท้าวยะชากติเป็น
ผู้มีกนิมากในกาม และไม่ชอบตรงต่อเทวยาณี, พระศุภจึงสาป

ให้ชราภาพและทพพลภาพมาถึงก่อนกาลอันควร. แต่ทเวยาคณ
 วิงวอนให้ถอนสาปนั้น, พระศุกร์ว่าถอนไม่ได้, แต่ถ้าโอรสองค์
 ไชยองค์ ๓ รับชราภาพและทพพลภาพนั้นแทนจึงจะพ้นได้. บทผู้
 เป็นโอรสใหญ่ไม่ยอมรับสาปแทน, พระบิดาจึงยกเสียจากตำแหน่ง
 ทายาท, และแข่งไว้ด้วยว่าอย่าให้ลูกหลานว่านเครือของยทได้
 ครบถ้วนครองเมืองหรือเป็นใหญ่ที่ใดได้นานเลย. เมื่อพระ
 กฤษณะเกิดขึ้น, พวกยทเป็นกษัตริย์ชาวชนบท, คึงย่านเรือน
 อยู่ทวีมณีนายมมา.

สกุลไปรพ (เปารว) คือกษัตริย์ที่สืบสกุลลงมาจากปुरू, โอรส
 ของพระยาคึกกัสมิษฐา. เมื่อพระบิดาถูกสาปนั้น, ปुरूรับสาปแทน,
 พระบิดาจึงตั้งให้เป็นทายาท ครองนคร ปะระคิยฐานสยสันคทิงค์.
 มหาภารตะบทนี้ได้เกิดขึ้นในระหว่างเชื้อสกุลนี้, ซึ่งแบ่งออกเป็น
 ๒ พวก; พวก ๑ เป็นลูกท้าวอตรฐ, เรียกกันว่า “โกรพ”
 (เการว), หากนามท้าวกรผู้เป็นวีระชนองค์ ๓; อีกพวก ๑ เป็น
 ลูกท้าวปาดท, จึงเรียกกันว่า “ปาดทพ” (ปาดทาว). พระ
 กฤษณะเป็นญาติสนิทกับพวกปาดทพ เพราะนางกุนตี, ผู้
 เป็นมารดาท้าวยชิษเรียว, พระภีมะ, และพระอรชุน, เป็นภคินี
 ของวงศ์เทพ.

ลำดับกษัตริย์ในทรวงศ์—เมื่อผู้อ่านระพอใจทราวลำดับกษัตริย์
 ในทรวงศ์อย่าง, ข้าพเจ้าได้คัดบัญญัติกษัตริย์ทั้งสองสาขาที่กล่าว
 แล้วนั้น, อีกทั้งสาขาก่อนแคว้นกาคี (กรุงพาราณสี) ด้วย,
 มาลงไว้ฉะนี้. บัญชีลำดับตามหนังสือ “วิญญูปารณ.”

จันทรวงศ์

พระอติวีระชายคิ

พระจันทรวงศ์

พระพจนเทวราช

↓
ปฐมา

↓
ชาย

↓
นพ

↓
ยชาคิ

↓
บาท

↓
ปฐ

ยช (โอรสใหญ่ของยชาคิ) | ปฐ (โอรสน้อยของยชาคิ)

โกธ

วชิร

สว

รช

จิตร

ศศ

ปฤ

ชน

ประ

ประ

มน

อภ

สุท

พห

กษัตริย์แห่งภาค

สุโท

ภาค

ภาค

ทิว

อัน

เกตุ

ภิม

ทิ

ประ

ท

ยาทพ

โยรพ

กษัตริย์แห่งกาฬ

คัมภี	สันยาติ	ศตวรรษิต
อุคระนัส	อหันทยาติ	วัตตะ
คิเคยส	เวาทราศวะ	ฤทธวิชัย (หรือฤทธะยาศวะ)
รูกมะระวั (หรือรูกะระ)	ฤเทย	อธรรวะ
ประราพฤค	วันคินาระ	สันนะติ (หรือสันตะติ)
ชยามัม	ทังค	สันนิระ
วิทรรภ	อนิล	สฤค
กวดะ	ทษยันต์ (ฉวิคกุนคลา)	วิภู
กุนคิ	ภรต	สวภู
พฤษณิ	ภรทวาช, หรือ วิคัล	สฤमार
นิรพฤติ	(บุตรบุญธรรมของภรต)	อฤษฏะฤค
ทศารทะ	ภวันมัญ	ไวณะโทตระ
โพธิ์มัน	พฤทักกษัตริ	ภาร์คะ
ชิมตะ	สุโหตระ	ภาร์คะภุมิ
วิกฤติ	หัสคิน (สร้างหัสคินาปุระ)	
ภิมะรภ	อชะมีคะ	(* ท้าวประคตรทนะนัลลก
นวรถ	ฤกษะ	นามในรามายณะว่าเป็นมิตร
ทศรถ	สังวรณ	ของท้าวทศรถและพระราม.
ทะกุนิ	กร	อันกษัตริย์อันทรงวงศ์สาชาติ
กะรมมิ	ชหัน	ศรของกาฬัน มีมากกว่าที่

ยาทพ

โปรวพ

กษัตริย์แห่งกาศิ

เทวะราต
 เทวะกษัตริ
 มธุ
 อนนรรถ
 กรวักสะ
 อนนรรถ
 ปุโรหิตะ
 อังคุ
 สัตวัก
 อันธกะ
 ภษะมาน
 วิทูรถ
 ศูระ
 ศำมิน
 ประติกษัตริ
 สวณัมโภช
 หฤทิกะ
 เทวะมัตริษะ
 ศูระ
 วสเทพ
 กฤษณะ และ พลวาม

สุร
 วิทูร
 สรรพพะภามะ
 ชยเสน
 ชวรวิน
 อชุตายส
 อะโกรณะ
 เทวาทิ
 ฤกษะ
 ทิลปะ
 ประคิปะ
 ศำนตะน
 ปาณทุ (บิณฑพวักขณ)
 อฤกษะรายฏว (อฤกษ)
 ยุธิยะเชียว (อฤกษ)
 ประวิกนิท
 ชนเมชย
 ศำนตานิเก
 อัสวะเมระทิต
 วิสิมมะกฤษณะ
 นิรัก

ปรากฏนามในปัญจจินเป็นอัน
 มาก, แต่ไม่ชอยกันกับพวก
 สกถยาทพ, พวกผู้แต่ง
 ประวัติของพระกฤษณะจึง
 ไม่เข้าใจได้พอที่จะค้นหา
 ว่ากษัตริย์ในสาธากาศีมา
 แดง แต่ชยที่ว้างศำกาศีมี
 สยต่ออชุตายมานันมีพยาน
 ปรากฏในหนังสือต่าง ๆ ทาง
 พระพุทธศาสนา, ซึ่งกล่าว
 ถึงกษัตริย์กาศิว่ามีอำนาจ
 วิชาสมาธิอยู่.)

ยาทพ

ไยรพ

กษัตริย์แห่งกาฬ

(^๕นี้เป็นลำดับบรรพบุรุษ
แต่สายตรงของ พระกฤษณ,
และหาใช้กษัตริย์ที่ทรงราชย์
ทุกองค์ไม่.)

อชณะ
จิตรวรรค
พฤษณิมิต
สเสน
สันตะ
ฤๅระ
นฤๅกษ
สหพล
ประวิปลระ
สนัย
เมธาวิน
นฤๅชัย
มฤท
คิคมะ
พฤทจักร
วสุทธาน
ศานตานิกระ
อชัณนะ
อหิณะระ
ชัณณะปาณ
นิรามิตร
เกษมะระ

๗๘ โยคะนิทรา (หน้า ๓๔๒) — “ความหลับโดยถูกสะกด”. บางแห่งว่าเป็นนางผีเสื้อใช้พระพิณเป็นเจ้า; บางแห่งว่าเป็นมายา. ศักดิ์ของพระพิณ, ซึ่งทรงใช้เพื่อสะกดใคร ๆ ได้ตามปรารถนา. ในรามายณะก็มักกล่าวว่า เมื่อพระพรหมใช้พระอินทร์ให้นาติพยภักษาไปประทานนางสีดาในสวนอโคกนั้น, พระอินทร์ได้พาโยคะนิทราไปช่วยเพื่อช่วยสะกดพวกยักษ์ให้หลับหมด. โยคะนิทรานี้, ถ้าจะเทียบกับของที่เรารู้จักอยู่ในสมัยนี้ ก็คือการหลับโดยวิธีสะกดดวงจิต, ซึ่งเรียกตามภาษาฝรั่งว่า “ฮิปโนติสม” (Hypnotism), หรือเรียกตามภาษาอังกฤษว่า “ทรานซ์” (Trance).

๗๙ “ — — — ใค้ช่วยเราปราบ บำราบพาลภยันตราย ” (หน้า ๓๔๓) — ที่ต้องกล่าวว่า พระพลราม (พลเทพ) เป็นลูกนางเทวีก่อน ก็เพราะต้องการจะให้สนิทกับพระกฤษณะมากขึ้น, จึงกล่าวว่าโยคะนิทราย้ายเขาไปเข้าครมณางโรหิณี. ความจริงน่าจะมิใช่ว่า นางเทวีก่้างถูกคนที่ ๑, และพระพลรามนั้นก่้างเป็นลูกนางโรหิณี.

๘๐ “พระประเสริฐเลิศล้ำ เลอสร” (หน้า ๓๔๔) — ข้าพเจ้ากล่าวเช่นนั้นในที่นี้ไม่ใช่ เป็นคำแสดงความเห็นส่วนตัว ข้าพเจ้าทำมิได้, เป็นแต่แต่งเลียนโวหารของพวกกวีที่แต่งหนังสือยราวะเท่านั้น. แต่จริงข้าพเจ้าเองมีความเห็นว่า ประวัติการของ

พระกฤษณะในตอนที่ เป็นเท็กกันไม่มีอะไรยิ่งไป กว่าแสดงลักษณะ
ของเท็กที่เก่งอย่างหัวโปกเท็ก, มีความซุกซนเป็นลักษณะอัน
ปรากฏชัดกว่าลักษณะอื่น. เช่นการแก่งลัดกลิ้งของพวกหญิง
เลี้ยงโคไปไวยันคันไผ่นั้น, ข้างเจ้าแลไม่เห็นเลยว่าเป็นกิจการ
อันน่าขกเขามาสรวเสวีญ, เพราะเขาเป็นการเล่นวังแกและอยาก
ดูผู้หญิงแกผ้าเท่านั้น. ส่วนการที่พวกชกชวมนั้นทะโคบาลให้นำ
เครื่องพลไปเล่นเขาโควรรณะ แล้วกฤษณะไปกินเครื่องเส้น
เสียเองนั้น, ก็ประพุกอย่างคนสัประคน, และทำให้ข้าพเจ้านึก
ถึงเรื่องทิดเพ็ชรแต่งตัวเป็นเทวดาไปกินเครื่องเส้นของหมื่นพายุ
ที่ไผ่ฝายนันท์เขี้ยว. ผลของการเล่นสัประคนคราวนั้นก็เก็บบำ
ผลร้ายสู่พวกโคบาลที่เป็นมิตรสหาย, แค่ว่าเอนแกตัวหลุดได้
โดยลำแดงปฏิกิริยาอย่างไม่น่าเชื่อเลย, เพราะเรื่องปฏิกิริยาใคร
นี้จะแต่งขึ้นอย่างไรก็แต่งได้ตามใจทั้งสิ้น. ตามความจริง ยางที่
กฤษณะจะไ้เป็นผู้มีสติปัญญาออกอุบายให้ โคบาลและโคได้พัน
ออกกบได้ โดยพาเข้าอาศัยในถ้ำอัน ๓ ในเขาโควรรณะ, จึงได้
ขึ้นชื่อว่าเป็นผู้ช่วยให้พันออกกบ; ส่วนปฏิกิริยาของเขาขึ้นทั้งเขา
และถ้ำกันแถมวั้นนั้น คงเป็นของทิดคิดแต่งเติมขึ้นใหม่.

“สมจิตสัมฤทธิ์ด้วย บารมี ท่านแล” (หน้า ๓๕๐) —ประวัติพระ

กฤษณะ ตอนที่แสดงกิตติของผู้นิเทศผู้ขึ้นโดยแจ่มแจ้งที่เขี้ยว,
คือแสดงว่าตัวของตัวพอใจในทางกามคุณารมย์แล้ว ก็ต้องหาเหตุ

มาอ้างเพื่อแก้ความชั่วให้กลายเป็นดี. ขย่ำว่าแต่ในพระพุทธศาสนา
 เลย, ถึงแม้ในไสยศาสตร์เอง, มีมานวธรรมศาสตร์เป็นต้น,
 ก็ถือว่าการล่วงประเวณีเป็นยาขี้, เป็นกามะมีโรคหาร; แต่ใน
 คำนานพระกฤษณะกลับเอาขึ้นสรรเสริญเป็นคุณสมมุติของผู้ที่ยก
 ข้นเป็นผู้วิเศษถึงแก่ว่าเป็นองค์พระนารายณ์เอง, ไม่ใช่เป็นเพียง
 อวตาร. การทำชู้กับนางราธารัถยานายชยัตถโชนะ, แทนที่จะ
 ตีเคียนกลียกเอาขึ้นเป็นข้อสรรเสริญ, และเมื่อผู้วอนจะเข้าไป
 รัยได้ ก็ต้องแปลงตัวเป็นผู้หญิงแล้วขึ้นแลบลิ้นปลิ้นตาทำเป็น
 เทวรูปกาลิ, ก็กลับสรรเสริญว่าเป็นปวงวิหาว. อีกอย่าง ๓
 นางโคยคนโคกโง่งาย ขอมให้กฤษณะเล่นชู้กับคนก็กลายเป็น
 ไตบุญไปหมด, แลจะมีชู้, ไม่ใช่อคงทอต่อผิวของตัว, นำจะให้ตก
 นรกกลับกลายเป็นให้ขึ้นสวรรค์. คำสั่งสอนอย่างเต็มไปด้วย
 อคติเช่นนั้น แม้แต่พวกถือศาสนาพราหมณ์ด้วยกัน บางพวกก็
 เห็นว่ากลืนไม่ลง. แต่เป็นธรรมดามนุษย์ผู้ชนย่อมมีความ
 ปรารถนาที่จะได้ ไปสู่สตะดิภพ, และถ้ายังไปไต่ได้ง่าย ๆ ก็ยิ่งพอใจ;
 เมื่อมีผู้กล่าวให้ฟังว่าเราจะสมปรารถนาได้โดยไม่ต้องทำอะไรมาก
 ไปกว่าทำความภักดีในพระกฤษณะให้ปรากฏเท่านั้น, พวกคน
 ที่อยากขึ้นสวรรค์ โดยไม่ต้องลำบากจึงพากันเลื่อมใสในพระกฤษณะ
 มาก. คนชนคนดำมีใครหลอกให้ ๆ ว่า เราขอตัวเกินทาง
 จากเขาเพื่อไปสวรรค์ได้ คงพากันยกผู้ขายตัวนั้นขึ้นเป็นพระ
 นารายณ์อวตารเป็นแน่ !

๘๑ “เชษฐาพลเทพนั้น ฯลฯ” (หน้า ๓๕๐) — พระพลเทพ, หรือ พลรวม (เรียกได้ทั้งสองชื่อ) เขายกย่องนับถือกันเสียยิ่งกว่า พระลักษมณ์. บางอาจารย์ยกเอาพระกฤษณะขึ้นเป็นองค์พระ นารายณ์แบ่งภาคเสียแล้ว, และนับเอาพระพลรวมเป็นอวตารปาง ที่ ๘. แต่กิจการของพระพลรวมโดยมากก็ได้กระทำร่วมมือกับพระ กฤษณะ, ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงมีใคร่จะได้ชื่อนามพระพลรวมในลิลิต.

๘๒ “ผู้ญatikฤษณะเอง นั้นไซ้” (หน้า ๓๕๗) — คือผู้ยาลเป็น ลูกท้าวทมะโณม, ราชบุตรของแคว้นเจ็ท, กับนางศรุตเทว, ผู้เป็นภักินีของพระวสุเทพ, บิดาพระกฤษณะ, ฉะนั้นคือผู้ยาลนั้นว่า เป็นลูกพลกษัตริย์กับพระกฤษณะ., แต่เพราะเหตุที่แบ่งผู้หญิงกัน จึงกลายเป็นอริแก่กัน.

๘๓ “แก้วสยะมันตะกะ ที่กล่าวถึงฉันทน์” (หน้า ๓๕๘) — เป็นของ พระอาทิตย์ประทานแก่สัตว์ราชิต. แก้วนี้มีคุณวิเศษคือ บันดาล ให้เจ้าของได้ทองวันละ ๘ ทาย, และยังกันกลางร้ายต่างๆ, และ สัตว์ร้าย, คนร้าย, อีตศภัย, และเทพภิกษะภัย. แก้วนี้ให้คน มากแก่ผู้ที่ได้ไว้คือเมื่อนั้นเป็นคนสรีรวิค, แต่ถ้าเป็นคนทุรวิค แก้วนั้นกลับเป็นเครื่องทำลายถึงสิ้นชีวิต.

๘๔ “และพลเทพที่ กับอนช” (หน้า ๓๖๒) — เหตุการณ์ต่างๆ เนื่องด้วยแก้วสยะมันตะกะนี้ ข้าพเจ้าได้แถลงโดยพิสดารหน้อย,

มี^๕, ชน^๕ทรงราชย์. ท้าว^๕ฤๅษะ^๕ราช^๕ภู^๕ร^๕นั้น^๕มี^๕โอรส^๕ ๓๐๐ องค์, มี^๕
พระ^๕ท^๕ริ^๕โย^๕ชน^๕เป็น^๕องค์^๕ใหญ่. โอรส^๕ของ^๕ฤๅษะ^๕ราช^๕ภู^๕ร^๕ ๓๐๐ องค์^๕
ออก^๕นาม^๕ว่า โก^๕ร^๕พ^๕ก^๕ษ^๕ิ^๕ร^๕ิ^๕ย^๕, เพื่อ^๕ให้^๕ต่าง^๕กัน^๕กับ^๕พวก^๕ป^๕า^๕ณ^๕จ^๕พ^๕
ก^๕ษ^๕ิ^๕ร^๕ิ^๕ย^๕.

๘๖ “ในงาน^๕สว^๕ย^๕ม^๕พ^๕ร^๕ แห่ง^๕ม^๕ัง^๕ช^๕ร^๕ก^๕ฤ^๕ช^๕ณ^๕า” (หน้า ๓๖๔) — เรื่อง^๕
พ^๕ริ^๕สว^๕ย^๕ม^๕พ^๕ร^๕นั้น, อีก^๕ทั้ง^๕เรื่อง^๕พ^๕น^๕น^๕ส^๕ก^๕าร^๕ะ^๕ท^๕ว^๕าง^๕บ^๕ุ^๕ธิ^๕ย^๕เ^๕ือ^๕ร^๕ก^๕ั^๕บ^๕ท^๕ริ^๕โย^๕ชน^๕,
ข้า^๕พ^๕เจ้า^๕ไ^๕ก^๕เ^๕ล^๕า^๕ไ^๕ว^๕น^๕เ^๕ล^๕ว^๕ใน^๕น^๕ิ^๕ท^๕าน^๕ว^๕ิ^๕จ^๕น^๕เ^๕ว^๕เ^๕ง “พ^๕ร^๕ะ^๕น^๕ล^๕”, ใน^๕ท^๕น^๕ัง^๕ส^๕ือ^๕
“พ^๕ร^๕ะ^๕น^๕ล^๕ค^๕ำ^๕ท^๕ล^๕ว^๕ง”.

ວັດ ສາທ

อธิธาน.

ข้าพเจ้าขอชี้แจงไว้เพื่อความสะดวกของท่านในการใช้อธิธานนี้ว่า
 วิชาลัยอักษรานุกรม ข้าพเจ้าดำเนินการตามแบบอักษรานสันสกฤต, คือ
 เริ่มด้วยสระตามลำดับ :— อ, ะ, ิ, ี, ุ, ู, ฤ, ฤ, ฌ, ญ, เ, แ, ใ, โ, เว, าว;
 แล้วจึงถึงพยัญชนะ, ซึ่งลำดับตามวรรค, พยัญชนะผสมกับสระจนหมด
 แล้วจึงถึงพยัญชนะควบ.

เครื่องหมาย : ส. แปลว่า “สันสกฤต”, ม. แปลว่า “มคธ”.

อนึ่งขอท่านจงเข้าใจว่า ในอธิธานนี้มีแต่ศัพท์ที่แปลก ๆ และ
 ค้นไม่ใคร่พบ (หรือไม่มีเลย) ในหนังสือประเภทนุกรมของกระทรวง
 ศึกษาธิการ, และจะมีเป็นนามบุคคลหรือสถานที่ซึ่งกล่าวถึงในหนังสือ
 “นารายณ์สิบปาง” นี้เป็นพื้น. ศัพท์ที่อาจค้นพบได้ โดยสะดวกใน
 ประเภทนุกรมจะไม่นำมาลงไว้ในนี้.

๒

อักษรมัน (ส. อกษฺมฺ) — “ไม่หวั่น
 ไหว” (๑) ชื่ออสูรนายทหาร
 ของพญาชูร; (๒) ชื่ออสูร
 นายทหารเมฆลงกา, ซึ่งใน
 รวมเกียรติเรียกว่า “อสูร
 อักษรมัน.”

อะกรร (ส. อกรฺ) — กษัตริ์สกุล
 ยาทพ, เป็นญาติกับพระกฤษณะ.

อักษะกุมาร (ส. อกฺษ) — อสูร,
 ลูกท้าวรวพณาสูร; ลูกหนุมาน
 ฆ่าตายทศวนชโคก.

อศัสตบะ (ส. อคฺคสฺสทฺตบ) — พรหม
ฤๅษี, ผู้ให้ธำมตรสำคัญต่าง ๆ
แก่พระราม, (ดูอธิบายที่ ๕๖),
และในที่สุดให้มนตร์อาทิศย
ทฤทฺธยแก่พระรามเพื่อสังหาร
ทศกัณฐ์. (ดูอธิบายที่ ๗๓)

อศินิโศทร (ส.) — พิชัยชาไฟ. (ดู
อธิบายที่ ๖๘)

อศก (ส.) — ลูกพญาพาลิกษีราช.

อศรณฏฐ (ส. อจฺจรณฏฐ) —
แคว้นฝั่งคชลเทิม; นครหลวง
ชื่อรัมปา.

อสิริส (ส.) — มหาฤๅษีคน ๓ ใน
พวกสี่ปิตฤๅษี.

อติกาย (ส.) — “ตัวโต”, อสูรลูก
ราพณาสูร.

อติวิ (ส.) — พรหมฤๅษีและประชา
ยติ; เป็นมานสาบุตรของพระ
พรหมมา; เป็นผัวนางอนะสุยา,
และมีหลานชื่อทรวาส. ในรา
മായณะว่าพระรามได้ไปเยี่ยม
เมื่อเค็นตง.

อนันต์ (ส.) — “ไม่มีที่สุด”; เป็น
นาม ๓ ของพญานาคที่เป็น
บิลลังก์ของพระนารายณ์; เป็น
นามเรียกพระนารายณ์เองด้วย.

อนะสุยา (ส.) — อิตาพระทักษะประ
ชาบดี, และแม่เลี้ยงของพระ
อติวิประชาบดี.

อนิรุธ (ส.) — “ไม่มีผู้กีดขวาง”,
เป็นนามของกษัตริย์สกุลยาทพ
จินทรวงศ์, ลูกปรีทิมณะ,
หลานพระฤๅษณะ, ผัวนาง
อุษา.

อมราวดี (ส. อมราวดี) — นคร
หลวงของเทวกา, ที่สถิตของ
พระอินทร์.

อมรตัย, อมรคยะ (ส. อมรคัย) —
ไม่ตาย.

อมฤต (ส.) — น้ำทิพย์ที่กวนได้จาก
เกษียณสมุท, ทั้งปรากฏในเรื่อง
ในอุณมาศ.

อโยธยา (ส.) — นครหลวงแห่ง
แคว้นโกศลโบราณ. ตั้งอยู่ริม
ฝั่งแม่น้ำสรวย, สาขแห่ง
แม่น้ำยมุนา; เกษียณไม่
ปรากฏชัดว่าตั้งอยู่แห่งใด.

อโยมุขี (ส.) — “หน้าเหล็ก”,
เป็นนามอีกนิมิตที่พระรามและ
พระลักษมณ์ได้ไปพบ. (ดู
อธิบายที่ ๕๙)

อริษฏะ (ส.) — อสูรที่จำแลงเป็น
โคไปทำร้ายพระกฤษณะ, แต่
ถูกพระกฤษณะฆ่าตาย.

อรุณ (ส. อรุณ) — “ขาว”;

(๑) ราชาแห่งพวกไทหย,
มีฉายาว่าการ์ตะวีระ, มี
พันธมิตร; รวมชนะราพณาสูร,
แต่ภายหลังถูกปรศุรามฆ่า
ตาย, ทั้งปรากฏในเรื่องปรศุ
รามาวตาร. (๒) กษัตริ
ย์อาณาจักร, ลูกพระอินทร์กับ
นางกุนคัมเทษีทั่วอาณาจักร.
(ดูอธิบายที่ ๘๖)

อรรธสารถ (ส. อรรธสารถ) —
ชนครึ่งของท้าวทศรถ.

อวตาร (ส.) — ฝ่ายกำเนิดของ
พระเป็นเจ้า.

อโศก (ส.) — “ไม่มีโศก”;
(๑) ชื่อตุลาการของท้าว
ทศรถ; (๒) ชื่อต้นไม้, ซึ่ง
ไทยเราเรียก “โศก”.

อัคร (ส. อศฺวทร) — “ทีกว่า
ม้า”. ล้อ.

อศฺวปติ (ส. อศฺวปติ) — ราชา
แห่งเกกขิ, พ่อนางโกเกกขิ.

อศฺวเมธ (ส.) — พิธีบูชาด้วย
ม้า. (ดูอธิบายที่ ๒๘)

อสมัญ (ส. อสมณฺชฺ) —
กษัตริย์วงศ์, โอวสทวิ
ของท้าวสกระ. (ดูอธิบาย
ที่ ๔๓)

อหฺลยา (ส.) — ชายาของพระโคตม
พรหมฤๅ; เป็นชู้กับพระอินทร์
และถูกสาปอยู่จนพระรามได้
ไปพบ. (ดูอธิบายที่ ๓๗)

อ

อาคณฺเษยสตร์ (ส.) — “ชาวธของ
พระอินทร์”, เป็นศรชบชั้นใน
เวลาบูชาไฟ; ศรในรามายณะ
ปรากฏว่ามีใช้ทั้งฝ่ายมนุและ
ฝ่ายยักษ์, และต่างฝ่ายต่าง
ผลงแข่งฤทธิกัน.

อาทิตยหฤทัย (ส.) — ชื่อมนตร์ที่
พระอศิสฺตยะมนิษบอกให้พระราม.
(ดูอธิบายที่ ๗๓)

อาบิณโฆม (ส.) — โคบาล, ผนาง
วาธ.

อิ

อิภฺยวากุ (ส. อิภฺยวากุ) — ประณม
กษัตริ์แห่งสุริยวงศ์, ผู้สร้าง
นครโยธยา. (ดูคำกษัตริย์
วงศ์, อธิบาย ที่ ๔๓)

อิงคุฏิ (ส.) — ต้นสำโรง

อินทรีวา (ส.) — “ความงาม, ความ
สง่า”; นาม ๓ ของพระลักษมี.

อินทร (ส.)— “ผู้เป็นใหญ่”; มักใช้เรียกท้าวคักระผู้เป็นใหญ่เห็นอเทวนาทังหลาย.

แข็งแรง, แต่ในที่สุดพระลักษมณ์ฆ่าตาย.

อินทรี (ส.)— “ผู้ชำนาญอินทร”; เป็นลูกท้าวราพณาสูร, เคมีชอเมฆะนาท, และเมื่อได้รบชนะพระอินทร์แล้วจึงได้นามว่าอินทรี. ได้สู้รบกับพระรามและท้าววานรอย่าง

อินทรี (ส. อินทรี; ม. อินทรี) — นครหลวงของป่าณทพกษัตริย์.

อิศวร (ส. อิศวร; ม. อิสสระ) — “ผู้เป็นใหญ่”, มักใช้เรียกพระศิวะ.

๖

อิริยา (ส. อิริยา; ม. อิริยา) — ความซิงซัง, ความหึง. ไทยเรามักเขียนเขาไปเป็น “อิริยา”.

อิศ (ส.) — “ผู้เป็นเจ้า, ผู้เป็นใหญ่”; ใช้เรียกพระนารายณ์ก็ได้, พระศิวะก็ได้.

๖

อุกฤษ (ส.) — ราชครองนครมฤดา, พ่อพญาภังค์; ลูกชายเขาออกจากราชสมบัติ, แล้วพระกฤษณะกลับยกขึ้นใหม่.

อุเปนทร์ (ส.) — “น้องอินทร์”, เป็นฉายาเรียกพระกฤษณะ.

อุษา (ส.) — จิตาพาณาสูร; ชายาพระอินทร์.

อุรมีลา (ส. อุรมีลา) — จีกาท้าวชนก, ราชินีแห่งมิดีลา; อภิเษกสมรส
กับพระลัทธิมนต์.

อุกษ (ส. อุกษ) — (๑) หมู; (๒) ทาว;
(๓) ทาว ๘ ทวงที่ไทยเราเรียก
รวมทั้งหมดว่า “ทาวจระเข้”,
และอังกฤษเรียก “Great Bear”.

อุกเวท (ส.) — พระเวทคัมภีร์ที่ ๓.
(ดู “เวท”)

อุจิก (ส.) — อุจิสูกพระภิกษุประจำ
วัด, และเป็นพ่อพระสมที่วัดนี้.
(ดูสมที่วัดนี้)

อุณ (ส.) — (๑) สัตว์ตัวผู้, มี
โคเป็นต้น; ใช้เป็นฉายาเรียก
พระนารายณ์ได้อย่าง ๓; (๒) นาย
ทหารวานร; (๓) เขาบอก ๓ ใน
เทือกเขาหิมาลัย.

อุษี (ส., ม. อัส) — “ผู้สรรเสริญ
เทวดา”; นักบวช, โคขมาก
อยู่ในป่า, และมีฉาณแก่กล้า.
แบ่งเป็นหลายชั้น, คือ ราชอุษี,
มหาอุษี, และพรหมอุษี.

อุษยมน (ส.) — เขา ๓ ในทักษิณ
เทศ, ใกล้ต้นลำน้ำขุมป่าและ
ทะเลสาบขุมป่า. เป็นที่พระราม
ได้ไปพักอยู่กับพวกวานรก่อน
ยกทัพไปตีลงกา.

อุษยเศศดุรงค์ (ส.) — “เขากวาง”.
อุษี, ลูกวิภาณทักษิณ, กาศย
ปะโคตร. แม่เป็นเนช, จึงมี
เขาสั้น ๆ อัน ๓ ขึ้นที่ตรงหน้า
ผาก. เป็นผู้ช่วยท้าวทศรถทำ
พิธีชุธูก. (ดูอธิบาย ๓๐)

ไ

<u>เอนทราสตร์</u> (ส.)— “อาวุธของ พระอินทร์”, เป็นชื่อศรเล่ม ๓ ของพระราม.	<u>เธรวณ</u> (ม.)— ช้างวิเศษที่เป็น พาหนะของพระอินทร์. อีกนัย ๓ เรียกว่า “ไธราพท”.
---	--

ไ

ไธราพท (ส. ไธราพท)— ช้างวิเศษที่เป็นพาหนะของพระอินทร์. ไทย
เรามักเขียนเพี้ยนไปว่า “ไธยราพท.” อีกนัย ๓ เรียกว่า “เธรวณ.”

ไ

โองการ (ส.)— “การออกสำเนียง โอม.”, คำว่า “โอม”; เป็นคำใช้
นামนตร์สำคัญ ๆ ของพราหมณ์, แต่ช้างไทยเราใช้หมายความว่า
คำรัสของพระเป็นเจ้าหรือของพระสมมติเทวราช.

ก

<u>กฤษ</u> (ส. กฤษ)— กษัตริย์ลูกท้าว อสุระเสน, ราชาแห่งนครมฤดา; เป็นคนชั่วร้าย, ถอดบัลลังก์ ราชสมบัติ, และเป็นอริสำคัญ ของพระกฤษณะ; ในที่สุดพระ กฤษณะฆ่าตาย.	<u>กษิณพัศทุ</u> (ส. กษิณพัศทุ)— ชื่อ หอกของทศกัณฐ์. <u>กษิณ</u> (ส.)— ยักษ์ซึ่งมีแต่ตัว และแขน, ไม่มีหัวและขา. (ดู อธิบายที่ ๖๐.)
---	--

กมล (ส. และ ม.)— คอกขั้ว; หัว
ใจ. ไทยเรามักเขียนผิดไปเป็น
“กรรมล”.

กมลลา (ส. และ ม.)— คอกขั้ว.
ใช้เป็นนาม ๓ ของพระลักษมี.

กมลเกษณะ (ส.)— ทางามข่าน
คอกขั้ว.

กรรมภารณ (ส.)— ท่างหุ.

กรรมฉิ (ส.)— มเหสีท้าวอัครเสน,
แม่พญาองศ์.

กรรม (ส.)— นามกินแดนแห่ง ๓
ซึ่งพระรามผ่านไปพร้อมด้วย
พระวิศวามิตร.

กัลย (ส.)— ยุคที่ ๔ แห่งกัลป์,
นับว่าเป็นยุคทองหรือยุคที่สุขใน
ยุคทั้ง ๔.

กัลกิ (ส.)— ชวคารปางที่ ๓๐ ของ
พระนารายณ์, อันจะได้มีมาใน
อนาคต.

กัลป์ (ส. กल्प; ม. กัลป์)— วัน ๓
ของพระพรหม, เท่า ๔,๓๒๐,
๐๐๐,๐๐๐ ปีมนุษย์.

กวิ (ส. และ ม.)— ผู้ฉลาด, รอย
รู้, เป็นหัวหน้าคน; ผู้รณาร้อง
และมนตรี, ฯลฯ ไทยเรามัก
เขียนผิดไปว่า “กระวี”.

กัลย (ส. กัลย) — ฤๅษีและประ
ชาบดี, ฆานะสาบุดรของพระ
พรหม.

กาศยาน (ส. กาศยาน) — ฤๅ
ษี ๓ ซึ่งอยู่ในนครอโยธยา,
และเป็นพราหมณ์ประจำราช
สำนัก.

กานะกุพชะ (ส.)—“เมืองนาง
ค่อม”, เป็นนคร ๓ ในการทะ
วรรณ (อินเคีย). ในปัจจุบันนี้
เรียกว่า “กานาฮ”(Kanaui).

กามะเรน (ส.)—แม่โคสำคัญ
ของพระเวสสิฐมนี. (ดูอธิบาย
ที่ ๒๒.)

การัตวริยะ (ส. การัตวริย)—“ลูก
กฤตวริยะ”, คือท้าวอรชน,
ราชาแห่งพวกโทหัย; เธอมี
พันแสน, มีฤทธิ์เดชปราบ
ราพณาสูรได้, แต่ถูกยศรุกรม
ฆ่าตาย.

กาละยะวัน (ส. กาลยวน)—“ยวน
คำ”, เป็นนามของราชาแห่ง
พวก “ยวน” (ชาวต่างประเทศ,
ตรงกับคำ “ฮวน” ของจีน),
ซึ่งได้ยกทัพไปตีดินแดนสุวรรณ,
แต่ถูกพระกฤษณะฆ่าตายโดย
กลอุบาย.

กาลิ (ส.)—“แม่คำ”, คือพระอุมา
ภาคท. ตามรูปมักทำเป็นหญิง
ผิวดำ, หน้าตาน่ากลัว, แลย
สิ้น, มีเลื้อยคืบคืบจากอวัยวะ,
มี ๓๐ แขนซึ่งถือศีลศร้าว
ต่าง ๆ; แวกล้อมไปด้วยงูและ
กระโหลกหัวมนุษย์, และหัว
พิวียก. พระกาลินคนกลิ้งกัน
มากจึงได้รัยบูชามาก, โดยวิธี
ต่าง ๆ อันน่ากลัวและน่าเกลียด,
มีฆ่าสัตว์เขาเลือกบูชา, เชือก
และพันร่าง ภาย ของ ตนเอง,
และ ลอก ทำ ทาง อัน หนา จาร
ต่าง ๆ เป็นต้น.

กาคี (ส.)—แคว้น ๓ ในการทะวรรณ
(อินเคีย), มีกษัตริย์จันทร์วงศ์
สาขา ๓ ทรงราชย์ในกรุงพาราณ
สี ซึ่งเป็นนครหลวง. (ดู
คำอธิบายกษัตริย์แห่งกาคีจันทร์
วงศ์, อธิบายที่ ๗๖.)

กาศยป (ส. กาศยป) — “เผ่า
กาศยป.”

กัษณินา (ส. กัษณินา; ม. ชิก
ชินน) — นครหลวงของพวก
วานร.

กุกัณ (ส. กุกัณ) — ไอรสที่ ๓ ของ
ท้าววิทยกษัตริย์; ต้นสาขาสรีย
วงศ์แห่งอโยธยา.

กุกษะ, กุกษา (ส. กุกษ, กุกษา)
— คนค่อม.

กุกมะ (ส.) — ลูกท้าวราพณาส
คน ๓.

กุกมะกรรณ (ส.) — “หูหม้อ”.

ลูกพระวิศวะวสันต์กับนางโก
กะสี, นักร่วมกรรมกัณฑ์
กัณฐ์. ร่างกายใหญ่โตหนาเ
หม่นน้ำเข้าใส่ในหูได้ จึงได้ชื่อ
ว่า “หูหม้อ”. ในรามเกียรติ์
เขียนชื่อไว้ว่า “กุกมะกัณฐ์”
ดังนี้, ผิด. (กุกมะกัณฐ์
กรรณ, คู่อธิบายที่ ๓๕)

กุกมิลลา (ส.) — ท่งนอกเมืองตงกา,
ที่อินทรวชิรไปทำพิธีนักกุกมิลลา.

กุกเวร (ส.) — โลกบาลประจำทิศ
เหนือ. (คู่อธิบายที่ ๓๕)

กุกะธวัช (ส.) — นักร่วมพิธีธวัช
(ชนก), กษัตริย์สรียวงศ์แห่ง
มิลลา. พัดให้เป็นราชา
ครองนครสังกาศยา. เป็น
พ่อของมเหสีพระภควทและพระ
ศศิธร.

กุกฉา (ส.) — หลุมสำหรับฝังไฟ
บูชาอิน. ไทยเรามากเข้าใจ
กันว่า “กุกฉา” แปลว่าไฟ.

กุกมะ (ส. กุกมะ) — เถา.

กุกทะมาลา (ส.) — ชื่อลำน้ำ. (ไม่
ปรากฏว่าอยู่แห่งใด)

กฤตยะ (ส.)— บุคที่^๓ แห่งกลัป^๑.
เป็นยุคที่เล็ก, เต็มไปด้วย
กรรมสุจริต.

กฤตยะวีระ (ส.)— ราชาแห่งพวก
ไทรหัย, เป็นบิดาของท้าวอรชุน
การตะวีระ.

กฤษณะ (ส.)— “ดำ”. อวตาร
ปางที่ ๘ ของพระนารายณ์. ลูก
วสุเทพกษัตริย์, โคตรบาทพ,
จินทรวงศ์.

กฤษณะ (ส.)— “ดำ”. บุคที่^๑ ท้าว
ทรุบท, ราชาครองแคว้นปัญ
ฑาล. พระอรชุนกษัตริย์ปาดฉาพ
ไคณางโคขยึงศรแข่งขันในงาน
สวยมุข.

เกกัย (ส.)— แคว้นของท้าวอชัศ
ษั, บิดานางโกเกย; นคร
หลวงชื่อราชคฤห.

เกศพ, เกศวะ, (ส. เกศว)— “ผม
งาม”. เป็นนาม ๓ ของพระ
นารายณ์.

เกศิน (ส.)— อสูรซึ่งจำแลงเป็น
ม้าไปทำร้ายพระกฤษณะ, แต่
พระกฤษณะกลับฆ่าตาย.

เกศิน (ส.)— รากษสผู้เป็นมเหสี
พระวิศวะวิส, และเป็นมารดา
ทศกัณฐ์. อีกนัย ๓ เรียกว่า
โกกะส.

โกกะส (ส.)— คู่ที่เกศินข้างบน.

โกเกย (ส.)— “นางสาวเกกัย”.
ธิดาท้าวอชัศษั, มเหสีที่ ๓
ของท้าวทศรถ, และมารดา
พระภรต.

โกธาส (ส.; ม. เกธาส) — เขา
ที่สถิตของพระศิวะมหาเทพ.
ไทยเรามักเขียนผิดว่า “ไกร
ธาส”.

โกญจวัน (ม.) — “บ้านกกระเจียน”.
บ้าน ๓ ซึ่งพระรามผ่านไปเมื่อ
ตามนางสีดา.

โกรพ (ส. เการพ) — “เผ่ากฤ”.
คือกษัตริย์ในทรวงศ์ที่สืบสาย
โลหิตลงมาจกท้าวฤๅ, แต่
ในมหาภารตะใช้เรียกกษัตริย์
๓๐๐ คน ผู้เป็นโอรสท้าวฤๅ
ราชฤๅ, และที่เป็นธิดากับ
ชาวกษัตริย์.

โกศล (ส.) — แคว้นใหญ่อัน ๓
ในการคเวรรช (อินเกีย),
ซึ่งกษัตริย์สุริยวงศ์แห่งกรุง
อโยธยาเป็นผู้ครอง.

เกาโมทะกั (ส.) — ชื่อคทาซึ่งพระ
เพลิงให้พระกฤษณะ.

เกาศัลยา (ส.) — “นางชาวโกศล”.
มเหสีที่ ๓ ของท้าวทศรถ, และ
พระมารดาของพระราม.

เกาศิก (ส.) — “เผ่ากฤ”. ชื่อ
วงศ์ท้าว กฤๅ ราชชาแห่งนคร
กานะฤๅษะ. เกาศิกะนั้นทนต์,
“ผู้ทำความยินดีแก่เกาศิก”,
เป็นนามเรียก พระวิศวามิตร
มุนี.

กระตุ (ส.) — ประชาตย์, มานะ
สาบครของพระพรหมา. ยางที่
กั้นเข้าในจำพวกกฤษี ๘ คน.
(กฤษีชาตย์ที่ ๘)

โกรธะกฤษี (ส. โกรธกฤษี) — ห้อง
โกรธ. เป็นห้อยโองไม่มีเครื่อง
ตกแต่ง, สำหรับเข้าไปอยู่ในเว
ลาที่โกรธ. (กฤษีชาตย์ที่ ๕๕)

ป

ขันธะ (ม.; ส. สกนฺท) — นาม
เทวราชเจ้าสงคราม, ไชยสร
พระคเณศมหาเทพ.

ขร (ส.) — อสูร, นักรบศักดิ์สิทธิ์;
พิชิตไปอยู่ชนะสถานที่; ถูกศร
พระรามตาย.

ชาณฑาพ (ส. ชาณฑาพ) — ชื่อคง
และคินคณวิมลมังมน้ำยมุนา,
ซึ่งท้าวฤๅษะราชกุมาร ยกให้แก่
ป้าณฑาพกษัตริย์, และกษัตริย์
พวกนั้นไปสร้างนครอินทรวรวิสัย
ขึ้นเป็นที่อยู่. คงนั้นถูกพระอินทร์
เผา.

ค

คงคา (ส.) — แม่น้ำใหญ่อัน
เป็นต้นน้ำเกิดมากที่สุดใน
พรหมแดน, เพราะฉะนั้นว่า
ต้นน้ำอยู่ในสวรรค์.

คชระ (ส.) — ชื่อทหารวานรตน ๓.

คชระเกศ (ส.) — “หัวช้าง”. พระ
คเณศ.

คเณศ (ส. คเณศ), คเณศ
(ส. คเณศ) — เทวราชไชยสร
ของพระคเณศมหาเทพ.

คันธะมาทน์ (ส. คณฺธะมาทน์) —
นายทหารวานร, ลูกท้าวฤๅษะ.

คระวีย (ส.) — นายทหารวานรตน ๓.

กระวากษ์ (ส.)—นายทหารวานร
คน ๓.

กาสิ (ส.)—ราชาครองนครกานยะ
กฤษณะ, เป็นโอรสท้าวฤคิก,
และเป็นบิดาพระวิศวามิตร มุนี
กับนางสัทยะวดี.

คุรุชระราชภู (ส. คุรุชระราชภู)—
แคว้นในการตะวรัช (อินเดียน),
ซึ่ง เทียน นี้ เรียกว่าคุชระรัฐ,
(Gujarat).

คุทะ (ส.)—ราชาแห่งพวกนิยาท,
อยู่ในดินแดนริมฝั่งแม่น้ำคงคา;
เป็นมิตรของพระราม.

โคกุล (ส.)—ทำยล ๓ ริมฝั่งแม่น้ำ
ยมนา, เป็นที่อยู่ของกษัตริย์
ยาทพและพวกโคยาส.

โคทม (ส. โคทม)—ฤๅษีคน ๓
ในพวกฤๅษี ๗ คน; เป็นสามี
นางชอลยา.—(ส. เคาทม)
นามพระโคตรของพระพุทธรเจ้า.

โคทามวี (ส.)—ตำนานสำคัญเล่า
ซึ่งเป็นต้นนิมิตของพราหมณ์;
พระรามไปประทับอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ
นานานานเมื่อชนวนช.

โคยาส (ส. และ ม. โคยาส)—
คนเลี้ยงโค. นามพระกฤษณะ
เมื่ออยู่กับพวกเลี้ยงโค.

โคย (ส.)—หญิงเลี้ยงโค, หรือ
เมียโคยาส, ซึ่งพระกฤษณะ
ชอบเล่นด้วยเมื่อเด็ก ๆ, และ
ชอบเลี้ยงและร่วมรักเมื่อเป็น
หนุ่ม.

โควรวรณะ (ส.)— ภูเขาลูก ๓ ใน
ท้ายลพพูนทาทน, ซึ่งพระ
กฤษณะได้ยกขึ้นเป็นฉัตรกัน
ฝนเมื่อพระอินทรย่นกาลให้ฝน

ตกใหญ่.
โควินท์ (ส.)— คนเลียงโค. นาม
พระกฤษณะเมื่ออยู่กับพวก
เลียงโค.

จ

จักร, จักริน, (ส. เทวีนุ)— “ผู้
ถือจักร”. นามพระนารายณ์.

จิตระภฏ (ส.)— “ขอสิ่งงาม”.
เขาที่อยู่ของพระวาลมิกิ, ผู้
รจนาเรื่องรามายณะ.

จิตรพัทน์ (ส. เทวภูทก)— “ส
หน้า”. นามพระพรหม.

จิตรบรรณ (ส.)— ราชสำนักของนคร
มฤคติกาวตี, ซึ่งกล่าวถึงใน
เรื่องปรัศรามาวตาร.

จิตรภช (ส. เทวภูช)— “สี่แขน”.
นามพระนารายณ์.

เจตนะมาศ (ส. โจตนะมาศ; น.
จิตุมาส)— เกื่อน ๕.

ช

ชฎาย (ส. ชฎาย)— นกสำคัญ,
ลูกพญาครุฑ, เป็นมิตรของ
ท้าวทศรถ. (คุชฉิยายที่ ๕๗)

ชนก (ส.)— มหากษัตริย์ผู้ครอง
นครมิลิตา, และเป็นบิดานาง
สีตา; มีนามจำเพาะว่าคิระวัช.
(คุชฉิยายที่ ๕๓)

ชนะสถาน (ส.)— คินแคนริมฝั่ง
แม่น้ำยมุนา, ที่พญาชวไป
ตั้งเมืองอยู่.

ชมทักนิ (ส. ชมทกฺนิ)— ฤๅษีภักท
โคตร, ลูกฤๅษีและสัทยะวัก,
ผิวเรณุกา, และบิดาปรศุราม.

ชมพทวีย (ส.)— มหาทวีย ๑ ใน
คำหริษฏมิตาศตร์โยราณ. เขา
พระสุเมรุ เป็นศูนย์กลางแห่ง
ทวียนี้.

ชมพมาลี (ส.)— นายทหารขัณฑ์,
ลูกประหัสค์.

ชยันต์ (ส.)— ขุนพลของท้าวทศรถ.

ชว (ส. ชว) — พรานผู้ยิงพระ
กฤษณะตาย.

ชวาลันธ (ส.)— ราชาแห่งมคธ
ราชภูร์, ผู้ที่ยกทัพไปตีคันท
มฤดาหลายคราว, จนพระ
กฤษณะต้องย้ายจากนครนั้น.

ชามพะวัก (ส. ชามพวติ)— อีดา
ของชามพะวานจอมหมี่; บิดา
ยกให้พระกฤษณะ เมื่อรบชิง
แก้วสยะมันตะ กระถันและแพ
พระกฤษณะ.

ชามพะวาน (ส. ชามพวาน)— จอม
หมี่. ในรามายณะกล่าวว่าได้
ไปในกองทัพของพระรามที่ไป
ตีเมืองลงกา, และได้ช่วย
รักษามะรามเมื่อถูกศร. ในป
ราณะต่าง ๆ ว่ารบแย่งแก้ว
สยะมันตะกระถันกฤษณะ, และ
แพแล้วยกอีดาให้กฤษณะ.

ชาวาลิ (ส.)— ฤๅษีคน ๑ ซึ่งทำพิธี
ฮิควเมธของท้าวทศรถ.

ด

ตะมะสา (ส.)— ลำน้ำ ๓, ซึ่งไหล
จากเขาฤกษะคีรีไปลงแม่น้ำ
คงคา.

ทาทะกา (ส.)— รากษสผู้มีฤทธิ์
มาก, ได้ต่อสู้กับพระรามและ
พระลักษมณ์. เป็นแม่สวาท
และมารวิ.

ทาระ (ส.)— นายทหารวานร, ลูก
พระพฤทธิชัย.

ทงคิระ (ส.)— “เป็นใหญ่เหนือ
ภูเขา”. นามที่พระฤๅษณ์ได้
โดยยกเขาโควรวรณะ.

ไทคัตรียะ (ส.)— นามคัมภีร์รวม
คาถาแห่งยัชรวร. (ดูอธิบาย
ที่ ๓๓)

ทวิชฎา (ส. ทวิชฎา)— นางรากษส
ที่อยู่กับนางสีดาในสวนอโคก,
และใจดีต่อนางสีดา. (ดูอธิบาย
ที่ ๖๓)

ทวิรัม (ส. ทวิรัม)— อสูรซึ่ง
ได้พิชิตพระเป็นเจ้าแล้วกำเริบ,
ถูกพระศิวะมหาเทพสังหาร.

ทวิเคียร (ส. ทวิเคียร)— (๑) อสูร
ผู้เป็นขุนพลของพญาชว; ถูก
พระรามฆ่าตายที่ชนะสถาน;
(๒) ลูกทศกัณฐ์, ตายในทร
หน้าเมืองลงกา.

ไตรทาศ (ส. ไตรทาศ)— บุคที่ ๒
แห่งกัลป์.

ทักขะ (ส.)— ฤๅษีประชาชนกั, เปน
บิณฑนางสดี, ซึ่งในชาติหลัง
กำเนิดเป็นพระอมา. มีเหตุ
วิวาทกับพระศิวะเป็นเรื่องใหญ่
โต. (คอุธธิบายที่ ๓๘)

ทัตตะไกรย (ส. ทตฺตเกรย) — ฤๅษี,
โอรสพระอิศวรประชาชนกักับนาง
อนันสุยา, และบิดาพระทรวาส.

ทณทัก (ส.)— คงใหญ่ในระหว่าง
แม่น้ำโคทาวาวิกับนรรมะทา.
ในคณนี้มีสำนักคายสอยู่หลาย
แห่ง, เป็นที่พระราม, นางสีดา,
และพระลักษมณ์ไปท่องเที่ยว
อยู่ถึง ๓๐ ปี.

ทศกัณฐ์, ทศพักตร์, ทศเคียร
(ส. แผลง) — “สียศอ”,
“สียหน้า”, “สียหัว”, เป็นชื่อ
เรียกท้าวราพณาสูรผู้มีลักษณะ
เช่นนั้น.

ทศรณ (ส.) — “สียรณ”, คือชื่อนะ
กษัตริย์มหารณได้ ๓๐ คน. เปน
นามราชาสุริยวงศ์ผู้ทรงราชย์
ในอโยธยา, แคว้นโกศล; เปน
โอรสท้าวอชระ, และเป็นพระ
บิดาพระราม, พระลักษมณ์,
พระศครุชน, และพระภรต.

ทานพ (ส. ทานว) — พวกอสูร ลูก
นางทนต์กับพระกัศยปประชาชนกั.

ทามิตร (ส.) — “พงเชือก”. นาม
พระกฤษณะ.

ทรวาส (ส. ทรวาสส) — “นุ่งห่ม
ปขน.” ฤๅษีสำคัญ, ลูกพระ
ทัตตะไกรยมนั; เปนคนโตโย
ร้าย; เปนต้นเหตุแห่งการมา
วตาร. (คอุธธิบายที่ ๓๐)

ทษณ (ส. ทษณ) — นั้องพญาขร.
ไปรบพระราม และคายทษณะ
สถาน.

เทวกิ (ส.) — อิตาอาทุกะ, กษัตริ
จันทรวงศ, ยาทพโคตร; เป
นเหยื่อของวสุเทพ, และมารคา
พระกฤษณะ.

เทวราด (ส.) — ราชนฤมิ, กษัตริ
สรียวงศแห่งนครมิดิลา; เป
นผู้บริบทันธนูจากพระอิศวร.

เทวานคัก (ส. เทวานคก) — ลูก
ทศกัณฐ์.

แททย์ (ส. ไททย์) — พวกฮสุ
ลูกนางทีคิกัมพระกัศยปประชา
ยค.

ทวาบรยุค (ส. ทวาปรยุค) — ยุค
ที่ ๓ แห่งกัลป์.

ทวารกา (ส. ทวารกา), และ ทวาร
วคิ (ส. ทวาราวคิ) — กรุงที่พระ
กฤษณะสร้างขึ้นใหม่ชามหา
สมุทร ในแคว้นคุรุชระราชภู.

ทวิวิท (ส.) — นายทหารวานร,
ลูกพระอิศวิน.

ป

อครฐ (ม. อครฐ) — กูที่ “อฤตะ
ราชภู”

อันวันดะวี (ส. อันวันดวี) — นาย
แพทย์สวรรค์, ผู้ลือชชอยน้ำ
อมฤตคุดขึ้นจากเกษียรสมุทร.

อธณ (ส.) — (๓) แผ่นดิน; (๒)
กอกบัพทพระนารายณ์.

อรรมบาล (ส. อรรมบาล) — คุลาการ
ของท้าวทศรถ.

ธาคา (ส. ธาตุ, หรือธาคา) —

พระพรหมา.

ธุมรากษ (ส. ธุมรากษ) —

“ตากวัน”. นายทหารเมือง
ลงกา.

ธฤตราชภู (ส. ธฤตราชภู) —

“เมืองมั่น”. กษัตริย์นครวงศ์
ครองทลิตินาปุระ. บิภากของ
พวกโกรพกษัตริย์. (ดูอธิบาย
ที่ ๘๖)

ธฤตภู (ส.) — ขุนพลของท้าวทศรถ.

ใน

นันทะ (ส.) — นายโคบาล, พ่อเลี้ยง
พระกฤษณะ.

นันทกะ (ส.) — ชื่อคาพของพระ
นารายณ์.

นันทะ (ส.) — สวณของพระอินทร์.

นันทิกราม (ส.) — ค่ายลี้ภัยพระภทร
ไปประทับคอกยพระรามระหว่าง
ที่จากพระนครไป ๓๔ ปี.

นรกาสู (ส.) — พญาอสูรที่ไปเที่ยว
ลักสัตว์จากที่ต่าง ๆ ไปขังไว้.
และทำชั่วอย่างอื่น ๆ; พระอินทร์
เชิญพระกฤษณะไปปราบ, แล้ว
พระกฤษณะได้นาง ๓๖๓๐๐ คน.

นรนาทก (ส. นรนาทก) — ลูก
ทศกัณฐ์.

นล (ส.) — พญาวานร, ลูกพระ
วิศวกรรมา. เป็นผู้ช่วยการ
ของถนไนให้พระรามยกพลข้าม
ไปเกาะลงกา. ในรามเกียรติ์
เรียก “นิลพัทธ์”.

นาคยาศ (ส.) — “บ่วงงู”. (๑)
ศรของอินทรีชิต; (๒) บ่วง
ของพาดมาสู, ราชานแห่งโสณิก.

นารท (ส. นารท) = พรหมฤๅษี,
 ประชาบดี, และเป็นตน ๓ ใน
 ฤๅษี ๘ ตน. นับ ๓ ว่าเกิดจาก
 พระนาคของพระพรหมา, แต่
 วิษณุปรารถนาว่า เป็นโอรสพระ
 กศัยประชาบดี. เป็นผู้คิดสร้าง
 พิณ, และเป็นใหญ่เหนือพวก
 คนธรรพ, จึงได้นามว่า “ปรคน
ธรรพ”. เป็นผู้ชอบเที่ยวเตร่
 เสรในโลกละเก็บข้าวไปเก็บ
 เถา, จึงได้ชื่อว่า “ยศนะ”,
 คือ “ปากขอน”.

นิกุมภะ (ส.)— ลูกทศกัณฐ์.

นิกุมภิล (ส.)— พืชปลูกด้วยและ
 ชุบด้วย, ซึ่งอินทรีชกทำทุก
 กุมภิล.

นิมิ (ส.)— ประณมกัณฑ์แห่ง
 มิติลา.

นิล (ส. นิล)— พญาวานร, ลูก
 พระเพลิง. ในรามเกียรติ์เรียก
 ว่า “นิลนนท์.”

ป

ปาทาล (ส. ปาทาล)— โลกใต้พื้น
 โลกมนุษย์. มีแผ่นดิน ๘ ชั้น.
 (กุศนิยายที่ ๓๘)

ปฐโยค (ส. ปฐโยค)—
 “ชายเกิด”. นามเรียกพระ
 นารายณ์.

ปฐ (ส. ปฐ)— (๑) ผู้ชาย
 ทั่ว ๆ ไป; (๒) ชายคนที่ ๓
 ที่พระเป็นเจ้าสร้างขึ้น, คือพระ
 นารายณ์.

ปฐ (ส. ปฐ)— “กอบด้วย
คอกไม้.” ชื่อรถของท้าวฤๅษ,
 ทศกัณฐ์แย่งเขา, และ
 พิณณณถวายพระรามทรงกลั
 นคร.

ปัญจะชันยะ (ส.)—(๑) อสูรซึ่ง
อยู่ในหอยคังชัทกันมหาสมุทร,
พระกฤษณะลงไปฆ่าตาย;
(๒) คังชัของพระกฤษณะ,
ทำด้วยเปลือกหอยอันเป็นที่
อาศัยของปัญจะชันยาสูร.

ปัญจะวฏี (ส.)—คำขลิบฝั่งแม่น้ำ
โคทาวรี, ที่พระรามไปตั้ง
อาศรมอยู่เมื่อศุรปะนชาไปพบ.

ปัทมะ (ส.)—ดอกบัวหลวง. เป็น
นามกัลป์สุดท้ายแห่งประวัตร
ที่ ๓.

ปัมปา (ส.)—ชื่อลำน้ำที่ตกจาก
เขาฤษยะมุกไปลงลำน้ำคงคะ
กัทร; ชื่อเทสสาปโกศลที่นั่น.

ประ (ส.)—ชนมายุของพระพรหม,
ทั้งอธิบายไว้ในคำนำ.

ปรพทม (ส. ปรพทม)—พระ
ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง; พระเป็นเจ้า
องค์เดิม, ซึ่งแบ่งภาคออกเป็น
พระนารายณ์, พระศิวะ, และ
พระพรหม.

ปรศุราม (ส.)—“รามขวาน”.
อวตารปางที่ ๑๑ ของพระนารายณ์.
โอรสพระสมทศันกับนางเรณู
กา, ภารัตระโคตร.

ประวัตร (ส. ปรวัตร)—“กิ่ง
ประ”, คือกิ่งขนมายุของพระ
พรหม. ประวัตรที่ ๓ ได้
ล่วงไปแล้ว, เวลานั้นอยู่ใน
ประวัตรที่ ๒.

ปรชันยะ (ส. ปรชัญญะ)—เทวดา
เจ้าฝน.

ปาดทพ (ส. ปาดทว) — กษัตริย์
 ๕ องค์ผู้ที่สมมติว่าเป็นโอรส
 ท้าวปาดทว, มหากษัตริย์จันท
 วงศ์ ผู้ครองนครหัตตินาปุระ.
 (กุอุธิยาบท ๔๖)

ปาดท (ส.) — “ซัด”. มหากษัตริย์
 จันทวงศ์ผู้เป็นบิดา พวกราช
 ทพกษัตริย์.

ปายาส (ส.) — ข้าวหุงด้วยนม.
 “ข้าวทิพย์”.

ปาริชาต (ส.) — ทัพไม้วิเศษที่เกิดขึ้น
 จากเกษียรสมุทรเมื่อเทวดากวน
 อมฤต. เทวดายกให้พระอินทร์,
 และพระอินทร์เอาไปปลุกไว้
 กลางสวนนันทนธยาน, เป็น
 ต้นไม้ไปรภัยของพระศิวะ. พระ
 กฤษณะชะโมยเอาไป.

ปาวณะ (ส.) — “เก่า”. เป็นชื่อ
 หนึ่งสี่ซึ่งแต่งขึ้นแถลงเรื่อง
 เก่า, เนื่องด้วยพระเป็นเจ้า
 ต่าง ๆ.

ปุโรหิต (ส.) — หัวหน้านักบวชประจำ
 จำราชสำนักพระราชพิธี.

ปุณฺณดิย (ส.) — ประชาชาติ; ๑ ใน
 ฤๅษี ๘ คน.

ปุณฺณดิย (ส.) — ประชาชาติ; ๑ ในฤๅษี
 ๘ คน.

ปุณฺณดิย (ส.) — ประชาชาติ; ๑ ใน
 ฤๅษี ๘ คน.

ปุณฺณดิย (ส. ปุณฺณดิย) — “ผู้เป็น
 ใหญ่เหนือประชา.” ผู้สร้าง
 สัตว์ทั้งหลาย. ใช้เรียกพระ
 พรหม, หรือฤๅษีผู้เป็นมานะสา
 บุตรของพระพรหม, ผู้ได้รับ
 มอบให้ สร้าง มนุษย์ และ อมนุษย์
 ทั่วไป. บ้างตำหนิว่าพระมน
 ุสวามี มี ภรรยา เป็น ผู้ ให้ ประชาชาติ
 กำเนิดขึ้น. (กุอุธิยาบท ๔)

ปรัทยมนะ (ส. ปรัทยมน) — ลูกพระ
กฤษณะกับนางรุกมีณิ, และ
เป็นบิดาพระอนิรุทธ.

ปรัยาค (ส. ปรัยาค) — ที่แม่น้ำ
ยมุนาไหลลงแม่น้ำคงคา; ที่
เมืองอัสลาคะบัดที่ตั้งอยู่ณกาล
บัดนี้.

ปรัลย (ส.) — ความแตกทำลาย.
โลกแตก.

ปรัศรวณ (ส. ปรัศรวณ) — เขา
ข้างนครกัณกินธ, ทพระรามไป
พักอยู่เมื่อรบพุ่งข้าวนางสีดา.

ประเสนะ (ส.) — น้องสัตรีราชิต,
เจ้าของแก้วสยมันตะกะ.

ประเสนะชิต (ส.) — ที่ออกนามใน
ลิลิตนี้ คือราชาเอกคิถวงศ์ผู้
เป็นบิดานางเวณกา.

ประพัศค์ (ส.) — “มียาว.” ขุน
พลของทศกัณฐ์.

ประหลาท (ส. ปรัหลาท) — ลูก
ทิวณชะกะปิ. (ดูอธิบายที่ ๕๔)

W

พลเทพ (ส. พลเทพ) — นามของ
พระพลราม.

พลราม (ส. พลราม) — กษัตริย์
ยาทพ, ไอรสวสเทพกับนาง
โรหิณิ, พระกฤษณะ. (ดู
อธิบายที่ ๗๘ และ ๘๓)

พลั (ส.) — (๑) สิ่งที่อยู่ทิศถวาย
เทวตาหรือพระเจ้าแผ่นดิน; (๒)
นามพญาอสูร, ลูกวิโรจน์,
หลานประหลาท; เป็นอสูรตัว
สำคัญในเรื่องวามนาวตาร.

พญา (ส.)—“ลูกศร”. นามพญา
อสุร, ลูกท้าวพลี; เป็นราชา
ครองโสณิกปุระ, และเป็นพ่อ
นางอุษา.

พวยวาสตร (ส. วายวาสตร)—
“อาวุธของพระพายุ”. ศรของ
พระราม.

พาลี (ส.)—ราชาแห่งวานร, ครอง
นครกัณธินา. เป็นลูกพระ
อินทร์; พระรามฆ่าตาย.

พิศิครเลขา (ส.)—นางพลีของ
นางอุษา. อีกนัย ๑ เรียกว่า
“ศุภลัษณ.”

พิเภก (ส. วิภิน) — อสุร,
โอรสพระวิศวะวลกับนางไกะ
สี, น้องทศกัณฐ์. (กำเนิด
พิเภก, ทุอธยายที่ ๑๕)

พิณ, พิณ, (ส. วิน) — พระ
เป็นเจ้าผู้ถนอมโลก. โดยมาก
เรียกว่าพระนารายณ์.

พญท้าว (ส. วุฑท้าว) — คำยล
๑ วิมลแม่มน้ำมนต์. เป็นที่
อยู่ของพระกฤษณะและพวก
โคบาล.

พฤษภ (ส. วฤษภ) — โคผู้. เป็น
นาม ๑ ซึ่งใช้เรียกพระนารายณ์.

พฤษภ (ส. วฤษภ) — เทพ
ฤษี, ปโรหิตของเทวตา. ลูก
พระอินทร์สมัน; มีเมียชื่อ
คาวา, ซึ่งพระจันทร์ลักเอาไป
เสกปลื้สงวาส, จึงกำเนิดพระพร;
พระพฤษภเป็นบิดาพระภรต
ราชมุนีโดยนางมะมตี.

เพชรทนต์ (ส. วชรทนต์) —
นายทหารเมืองลงกา; ค่ายใน
ทวารหน้าเมืองนั้น.

ไพณ (ส. ไวยณ) — พวก
พราหมณ์ที่ถือพระพิณ.

พรหม (ส.)—“ผู้ให้กำเนิด.”

พรหมจารี (ส.)—พรหมณ์ผู้บวช
ชั้นต้น, เป็นผู้ศึกษาพระเวท
และปฏิบัติอาจารย์ผู้สอน. (ดู
อธิบายที่ ๓๗).

พรหมวาท (ส.)—คำของพระ
พรหม. เป็นเวลายาวเท่า
๓ กัลป์. (ดู กัลป์)

พรหมา (ส.)—พระเป็นเจ้าผู้สร้าง.

พรหมานต์ (ส.)—“ใช้พรหม”.
(ดูอธิบายที่ ๔).

พรหมาศ (ส.)—“ชาวของ
พระพรหม”. เป็นศรของ
พระราม, พระลักษมณ์, และ
อินทรี.

ภา

ภาควัต (ส.)—“เป็นทนต์เล็ก,
เล็ก”. ใช้เรียกพระนารายณ์.

ภรต (ส. ภรต)—“ผู้ทำบุญ”.
ในรามายณะ คือโอรสท้าว
ทศรถกับนางไกเกษี. (ไทย
เรามักออกเสียงนามนี้ว่า
“พรด”, แต่ที่ถูกต้องควรเป็น
“ภรต”).

ภรทวาช (ส. ภรทวาช)—ฤๅษี,
โอรสพระพฤทษย์. ในรามาย
ณะ ว่า อยู่ที่บ้านลพรีชยาศ,
และพระรามได้ไปหาที่นั่น.
เป็นต้นโคตรของพวกพรหมณ์.
ภรทวาช.

ภาควัต (ส.)—“เณรควัย
ภาควัต”. นามแห่งปราณะ
คัมภีร์ ๓.

ภารุท (ส. ภารุท) — “เผ่าภฤคุ”.

มักใช้ เรียก พระศุภร เทพฤๅษี

และปुरुราม.

ภิมะกะ (ส.) — ราชานแห่งวิทรภ,

บิดานางรุทมิณี.

ภิมะ (ส.) — “แขนง”, ปาณชาติ

กษัตริย์องค์ ๓. (กุณธิยาบท ๘๖)

ภฤคุ (ส.) — ประชาชาติ, ในฤๅษี

๘ คน.

ม

มังกระวากษ์ (ส.) — ลูกพญาขร.

พระราม จำเริญ ทิ หน้ำ เมือง

ลังกา. (กุณธิยาบท ๖๘)

มโนทนต์ฤคยะ (ส. มนุทนต์

นฤคยะ) — “ระย้าเป็นวง”.

ของพระฤคยะไปรคเล่น.

มณโฑทระวี (ส. มณโฑทระวี) — จีทา

มยาสูร, มเหษีของทศกัณฐ์.

มคัสยะ, มคัสยา, (ส. มคัสยะ) —

ปลา. อวตารปางที่ ๓ ของพระ

นารายณ์

มถรา (ส.) — นครใหญ่, ตั้งอยู่

ฝั่งขวาแห่งแม่น้ำยมุนา. เคียง

กับเมือง บัสม ๆ อยู่ตรงนั้น

เรียกว่า “มคธรา”. เป็น

เมืองชาวอินเดียนับถือ, เพราะ

เป็นที่ กำเนิดของพระฤคยะ.

พระ ศัตถุณณ์ เคยได้ ไป ครอง

เมืองนี้ด้วย.

มณ (ส.) — “ผู้สร้างมณ”. (กุ

ณธิยาบท ๘)

มณธรา (ส. มนุธรา) — นางค่อม

ข้าหลวงนางไกเกย์, พยายามให้

ไกเกย์ก่อเหตุจนพระรามต้อง

ออกจากอโยธยาเข้าไปอยู่ใน
ป่า ๓๔ ปี. (ดูอธิบายที่ ๔๔)

มนัทร (ส. มนุทฺร) — ภุเขาทิเทวตา
ใช้เป็นไม้หุ้มมุกตเกษียรสมุท,
คังกล่าวไว้ในเรื่องกรรมาวตาร.

มัย (ส. มย), มายาส — แทตย์
ผู้เป็นช่างเอกมณโฑมัยมทิน
พระวิศวกรรมา. ได้สร้างเมือง
มายา อันเป็นเมืองงามและ
อิศรวรย์ต่าง ๆ. เป็นพี่น้องนาง
มณฑาทิธรี. ได้บังอรลักเอา
นางฟ้าชื่อเทมาลงมาไว้ที่เมือง
มายา, พระอินทร์จึงตามลงมา
ฆ่าตาย.

มรวิจิ (ส.) — พระชายาและมานะ
สาบครุของพระพรตมา; ๓ ใน
ฤๅษี ๗ คน.

มรกกัณโฑ (ส. มรกกณฺฑะ) —

ฤๅษีซึ่งออกนามในรามายณะว่า
เป็นต้นยุคของท้าวทศรถ.

มลัช (ส. มลช) — กินแค้น ๓ ซึ่ง
พระรามได้ผ่านไปด้วย
พระวิศวามิตร.

มลย (ส. มลย) — เทือกเขาใน
ทักษิณเทศ, ซึ่งสุคริพไป
อาศัยอยู่เมื่อถูกเนรเทศจาก
กัมพูชา.

มหาคม (ส. มหาคฺม) — ผู้วิเศษ.

มหาเทพ (ส. มหาเทว) — เป็น
ศัพท์ใช้เรียกพระศิวะเป็นเจ้า.

มหาปรครุ (ส. มหาปรคฺร) —
“สีข้างโต”. อมาตย์ของ
ทศกัณฐ์.

มหาภารตะ (ส.)— หนังสือแสดง

เรื่องงานสงครามใหญ่ระหว่าง
ปาณฑพและ โครพักษ์^๕ เพื่อ
แย่งความเป็นใหญ่ในพิภพ
ปุระ. นับว่าพระเวส (รณ
จารย์) ชกฤชณะไวยชาญ
เป็นผู้แต่ง. นักปราชญ์สันนิษ
ฐานว่าได้แต่งคั่นคัมภีร์กัน
หลายคน, และว่าได้แต่งจน
ภายหลังหนังสือรามายณะราว
๓๐๐ ปี. มหาภารตะแบ่งเป็น ๑๘
บรรพทั้งต่อไปนี้:— (๑) อถิ
บรรพ (๒) สถาบรรพ (๓)
วนะบรรพ (๔) วิราฐะบรรพ
(๕) อุทกะบรรพ (๖) ภี
มะบรรพ (๗) ไทรวณะบรรพ
(๘) กรรณะบรรพ (๙) ศัลย
บรรพ (๑๐) เสาศัลยะบรรพ
(๑๑) สตรีบรรพ (๑๒) คาน
ตีบรรพ (๑๓) อุคาสนะบรรพ
(๑๔) อัครเมธีกะบรรพ (๑๕)
อาศรมบรรพ (๑๖) เมาสถ
บรรพ (๑๗) มหาประดานี
บรรพ (๑๘) สวรรคาโรหณะ
บรรพ.

มหิษะมฤติ (ส. มหิษุมติ)— นคร

หลวงของไทหยราช, มีท้าว
อรชุนการัศวะ^๕เป็นต้น.

มเหษนทร (ส. มเหษนทร)— (๑) นาม

ใช้เรียกพระอินทร (๒) ชื่อเขา
เทือก ๓ ซึ่งขุดจากแคว้นคน
ทวานะถึงแคว้นโอวิสสะในประ
เทคอินเดียบ.

มโหทัย (ส. มโหทย)— เขาสรรพ

ยา, ซึ่งในรามายณะกล่าวว่า
อยู่เหนือเขาหิมาลัย. เขาสูง
นับว่าวิเศษ ๔ อย่าง. (ดูอธิบาย
ที่ ๖๗)

มโหทร (ส.)— “ท้องโค”. อมาตย์
ของทศกัณฐ์.

มาณชาวี (ส. มาณชาวี)— อิศาท้าว

กุศะธวัช, ได้อภิเษกสมรสกับ
พระภทร.

มานะสาปบุตร (ส. มานสาปบุตร) —

“ลูกเกิดแต่ผมโน” (ของพระพรตมา); มีจำนวน ๘ หรือ ๑๐ คน. (ดูอธิบายที่ ๘)

มานวันทร (ส. มานวันทร) — สมัย

ของมนุ, มีกำหนด ๔,๓๒๐,๐๐๐ ปีมนุ.

มายา (ส.) — (๑) หลอกหลวง; ของที่
ทำให้มีขึ้นโดยบังเอิญ; (๒) เมือง
ที่มายาสร้างขึ้น.

มายาวิ (ม.ส. มายาวิ) — ผู้เชี่ยวชาญ
ชาวนในการมายา.

มิลิลา (ส.) — นครหลวงแห่งแคว้น
วิเทท (North Bihar), ตั้งอยู่
ระหว่างแม่น้ำคันทะกัและโกคี.
เป็นราชธานีของท้าวชนกสุริย
วงศ์, และบางทีก็เรียกว่าชนก
ปุระ.

มฤกนที (ส.) — เป็นกษัตริย์, ลูกท้าว

มณฑลราช. ได้ไปช่วยเทวคา
รยธสูร, จึงได้รับพรให้กลับได
นานๆ โดยไม่คืน, และถ้าผู้
ใดไปถูกต้องตัวในเวลาหลับก็
ให้ตายด้วยไฟที่พุ่งออกมา
จากกาย. พระกฤษณะล่อท้าว
กาละยวันให้เข้าไปในถ้ำที่มฤ
กนทีนั้นนอนอยู่, จึงถูกไฟเผาตาย,
จึงเล่าไว้ในเรื่องกฤษณะชาด.

มฤตติกาวรที (ส. มฤตติกาวรที) —

นครของท้าวจิตรบรรณ.

มฤตยู (ส. มฤตยู) — ความตาย

นามเรียกพระยม, ผู้เป็นเจ้า
แห่งความตายและเป็นใหญ่ใน
ยาคาล. ไทยเรามักเรียกตาม
ภาษามคธว่า “ท้าวมัจจุราช”.

แมนทะ (ส. ไมนุท)— นาคทหาร | ไมถิลี (ส.)— “นางสาวมีถิลี”
 วานร, ลูกพระอิศวร. | เป็นนามใช้เรียกนางสีดา.

ป

ปัญเวท (ส.)— พระเวทที่ ๒. (ดู | ใหญ่ในยาคาล, นครหลวงชื่อ
อธิบายที่ ๓๓) | ยมปุระ.

ปัญ, ปัญญะ (ม. บญญ; ส. บชญ)— | ยมนา (ส.)— แม่ น้ำสำคัญลำ ๑
 การบวงสรวง, บูชาเทวดา. | ในมหานทีทั้ง ๘. เป็นธิดาพระ

ปัญญะ, ปัญญะ (ส. บชญญะ, | นองค์สาวพระยม. ในภูมิศาสตร์
 บชญญะ)— “เป็นใหญ่ในการ | ผู้รังเวียกล้านานว่า “Jumna.”
 ปัญญะ”. นามเรียกพระนารายณ์.

ยม (ส.)— เทวดาผู้เป็นเจ้าแห่ง | ยโสท (ส.)— ภรรยาของนันทะ
 ความตาย, และเป็นโลกะบาล | โศบาล, แม่เลี้ยงพระกฤษณะ.

ทิศใต้. เป็นโอรสพระวิวิสวัค | ยุค (ส.)— ช่วงเวลา, สมัย. มี ๔,
 (พระอาทิตย์) กับนางสีดา, | คือ (๑) กฤตยุค (๒) ไตร
 และเป็นบิดาท้าวขุณโณผู้เป็น | คายุค (๓) ทวาตยุค (๔) กลียุค.

ยุคทั้ง ๔ นรววมกันเป็น ๓ มหายุค
หรือมนวันตร, คือ ๔,๓๒๐,๐๐๐ ปี.
๓๐๐๐ มหายุคเป็น ๓ วันของพระ
พรหม, และพรหมราตรก็ยาว
เท่ากัน. ๓ วันกับ ๓ คืนของพระ
พรหมเป็น ๓ กลีบ, คือ ๘,๖๔๐
ล้านขมณ.

บุษยเรือบ (ส. บุษยสิริ) — พิศนใหญ่
ในพวกยาดชาพกษัตริ. เป็น

ลูกพระยมกับนางกนต์. (ค
อธิบายที่ ๘๖) ในชั้นต้นได้เป็น
มหากษัตริ์ทรงราชย์ในอินทร
ปรสัดันคร; เมื่อได้มีชัยใน
มหาภารตะยุทธแล้ว ได้ทรง
ราชย์ในหัสติณปุระ.

โยคะนิทรา (ส.) — “ความหลับโดย
สกด.” เป็นมายาศักดิ์ของพระ
นารายณ์. (คอธิบายที่ ๘๗)

รามพ (ส. รามว) — “เผ่าระฆ.”
ระฆ เป็น วีระ กษัตริ์ องค์ ๓ ใน
สรีวงศ์แห่งอโยธยา. (ค
อธิบายที่ ๔๓) ศัพท์ “รามพ”
โดยมากใช้เรียกพระรามจันทร์.

ราชคฤห (ส.) — นครหลวงของท้าว
อชัษย.

ราชัน (ส. ราชน) — เจ้านาย, เชื้อ
เจ้านาย.

ราชะสยะ (ส.) — พิศนใหญ่ซึ่งมหา
กษัตริ์กระทำ เพื่อ แฝดอ่าน
ภาพ, เสิ่ญกษัตริ์ทั้งที่เป็นญาติ
และที่เป็นเจ้าต่างแดนไปชุมนุม
พร้อมกัน.

ราชา (ส.)— ภรรยาชายฉกรรจ์
โคบาล. เป็นโคยัวตัวโปรดของ
พระกฤษณะ, มักจะรับใช้ด้วย
เสมอ. พวกพราหมณ์บูชานาง
ราชาคู่กับพระกฤษณะ.

ราพณ์ (ส. ราวณ), ราพณาสูร—
พญารากษส, ราชาคของนคร
ลงกา; ลูกพระวิศวะวิศกัยนาง
ไกกะตี. (กำเนิดราพณ์, ดู
อธิบายที่ ๓๕) มีสิบหัว, ญีสย
กร; มีฤทธิ์เศษมาก, ปราย
เทวดาได้, แค้นแพ้ท้าวอรชุนการ
ตะวีระ, และในที่สุดตายด้วย
ศรพระราม.

ราม (ส.)— “งาม”. (๑) นาม
อวตารปางที่ ๖ ของพระนารายณ์,
ซึ่งเรียกว่าปรศุราม. (๒) นาม
อวตารปางที่ ๗ ของพระนารายณ์,
ซึ่งเรียกว่ารามจันทร์.

รามจันทร์ (ส.)— ปางที่ ๗ ของพระ
นารายณ์. เป็นวีรกรรมที่สู้รบ
วงศ์, ไชยสงครามครั้งหนึ่งนาง
เกาศัลยา.

รามายณะ (ส.)— “เรื่องกิจการของ
พระราม”. พระราชนิพนธ์นี้เป็น
ผู้รนา. หนังสือนี้ว่าได้แต่ง
ขึ้นราวๆ ก่อนพระพุทธเจ้าของ
เราประสูติไม่ช้านัก, คือราว
๒๕๐๐ ปีล่วงมาแล้ว. แบ่งเป็น ๗
กัณฑ์ ดังต่อไปนี้:— (๑) พาละ
กัณฑ์ (๒) อโยธยากัณฑ์ (๓)
อวิเศษกัณฑ์ (๔) กัมภีร์
กัณฑ์ (๕) สุนทรกัณฑ์ (๖)
ยุทธกัณฑ์ (๗) อุตตรกัณฑ์.

รุมิณี (ส. รุกุมิณี)— ชिताท้าว
ลักษมณ์, ราชานแห่งวิททรภ,
และเป็นมเหสีเอกของพระ
กฤษณะ. ว่าเป็นพระลักษมณ์
อวตาร.

รุกรม (ส. รุกฺมณฺ) — ไอรสท้าว
ภีมะกะ, ราชาแห่งวิทรภ,
พี่ชายของนางรุกรมณี.

รุทร (ส. รุทฺร) — “ผู้ร้องกัง;
นำกลั้ว”. ในชั้นเดิมในพระ
เวทว่าเป็นเจ้าแห่งพายุและฟ้า
คนอง. ต่อมาใช้เป็นนามพระ
ศิวะเป็นเจ้าเสียบโศภมาก, เช่น
ในรามายณะก็ใช้ “รุทร”
เป็นนามพระศิวะ. บางอาจารย์
ว่ารุทรมีถึง ๓๓ องค์, เป็น
ลูกพระกัศยปประชาชนก็กับนาง
สุรภี. อีกนัย ๓ ว่าเกิดจากพระ
นลาक्षของพระพรหม.

รุมณวัต (ส. รุมณฺวต) — ลูกคนใหญ่
ของพระชมทักัน และนางเวณ
กา. ชักคำสั่งบีฑา, ไม่ยอมฆ่า
แม่, ถูกพ่อสาปให้วิกลจริต,
แต่ปรุครามผู้เป็นน้องแก้ไข
ให้กลับคืนดี.

เรณุกา (ส.) — นางกษัตริย์, จิตา
ท้าวประเสนะชิต, ราชาเภาคึก
วงศ์แห่งนครกานะกฤษะ,
และเป็นมเหสีของพระชมทักัน,
เป็นมารดาของปรุคราม.

โรหิณี (ส.) — (๑) มเหสีตัวโตปรก
ของพระรัตนกร; (๒) จิตาท้าว
อาหุกะ, ยาทพโคตร; มเหสี
วสุเทพ, และมารดาพระพลราม.

ล

ลักษมณ์ (ส. ลกฺษฺมณ) — ไอรส
ท้าวทศรถกับนางสุมित्रา, และ
พระอนุชาคู่ทุกข์ของพระราม.

ลักษมี (ส. ลกฺษฺมि) — โชคดี,
เจริญ, มั่งมี, สง่า; เป็นนาม
ของเทวีผู้เป็นมเหสีพระวิษณุ.

ลنگา (ส.)—(๑) ชื่อเกาะและนคร
หลวงของท้าววราพณ์ (๒) ชื่อ
นางเสือน้องแห่งนครนั้น.

โลมะฆา (ส. โลมฺฆา) — ราชา
แห่งองคราษฎร์, พ่อตาพระ
ฤๅษะศฤงศ์. (คชวิสัยก ๓๐)

ว

วัชร (ส.)— แก้ว; “ก้อนฟ้าผ่า”.
อิกนัย ๓ เรียกว่า “อศรณี”.
เป็นอาวุธของพระอินทร.

วัชรนาถ (ส.)— จักรซึ่งพระเพลิง
ให้พระกฤษณะ.

วัชรวิ, วัชริน, (ส. วชรฺวิน) — “ผู้ถือ
วัชร”. พระอินทร.

วราห (ส.)— หมูป่า. ขวตารปางที่ ๓
ของพระนารายณ์.

วรุณ (ส.)— ในพระเวท พระวรุณ
เป็นเทวราชอันครอบงำทั่วไป,

เป็นฟ้า, เป็นผู้สร้างและถนอม
ทั้งฟ้าและดิน; เป็นเจ้าแห่ง
เทวคาและมนุษย์, เป็นผู้รอบรู้
ทุกสิ่งทุกอย่าง, เป็นที่นับถืออย่าง
เอกอุ. อ้อ ๆ มากลายเป็น
หัวหน้าพวกชาติไทย (เทวคา
ลูกนางอหิทิ), เป็นเจ้าแห่ง
น่านน้ำทั้งหลาย, มีมังกร
เป็นพาหนะ, มีปลาเป็นธง,
และ เป็นโลกะฆาต ประจำทิศ
ตะวันตก.

วสิษฐ (ส.)— “มั่งคั่ง”. เป็นคน ๓
ในอุทัย ๓ คน และเป็นปราชัยที่
มานะสาบสูญของพระพรตมา.

เป็นเจ้าของนางโคชื่อนันทน์
หรือกามะเรน, ซึ่งเรียกได้ว่า
“โคสรวพกัณ” เพราะเมื่อ
เจ้าของอยากได้อะไรก็เรียก
เอาจากโคนันได้. เป็นปโรหิต
ของกษัตริย์ สรียวงศ์ ซึ่ง ทรง
ราชย์ในนครโยธยา.

วสุเทพ (ส. วสุเทว) — กษัตริย์ยาทพ
โคตร, จันทวงศ์, ลูกท้าว
ศูร, และเป็นบิดาพระกฤษณะ
และพระพลราม. (คู่อธิบาย
ที่ ๘๖)

วานะยวัธ (ส.) — พรหมณ์ธัญ
วาส. (คู่อธิบายที่ ๓๗)

วามะเทพ (ส. วามเทว) — ฤๅษีผู้เป็น
อาจารย์ประจำในราชสำนัก
แห่งท้าวทศรถ.

วามน (ส.) — “เด็ย, แคละ, เล็ก,
จ้อย”. เป็นนามแห่งอวตาร
ปางที่ ๕ ของพระนารายณ์.

วารุณี (ส.) — เทวีผู้เป็นเจ้าแห่ง
เหล่า. ได้เกิดขึ้นมาจากเกษียร
สมุทรเมื่อเทวดากวนน้ำอมฤต,
ก็งัดลงไว้ ในวังกูรมาวตาร.
เทวีนี้เป็นมเหสีของพระวรุณ,
และมีนามอีกด้วยว่า “มทา”
(ความเมา) และ “สุวา”.

วาลมิกิ (ส.) — มุนีและฤๅษี, ผู้
รนาเรื่องรามายณะ. เป็นลูก
พระวรุณ. ในชั้นต้นชอบคบ
กับพวกชาวป่าและโอร. ชยมา
ณกาลครั้งที่ ๑ ได้ประทุษร้าย
พระฤๅษี ๘ คน, พระฤๅษีนั้น ๆ
จึงว่ากล่าวสั่งสอนให้รู้สัณ

แล้วแสดงให้ทงมนตร์ ว่า
 “มรธา, มรธา”, อันเป็นคำ
 ล้วนพระนามแห่งพระราม; พระ
 มน ก็นั่งบนมณเฑียรน้อยหลาย
 พนั, จนเมื่อพระฤๅ ๗ คน
 กลับมายังที่นั้น พบพระมน
 กลายเป็นจอมพลว(ส.วลมิก),
 จึงได้นามว่า “วาสุมิก”.

เทวดาได้ใช้เป็นเชื้อขในการ
 กวนเกษียรสมท. ไทยเรามาก
 เขียนชื่อผิดไปว่า “วาสกวิ”.

วาสเทพ (ส. วาสุเทพ) — “ลูก
 วสเทพ”. ใช้เรียกพระกฤษณะ
 เป็นพน, แต่เรียกพระพลวาม
 ก็ได้.

วาสพ (ส. วาสว) — “เจ้า
 แห่งพวกวสเทพ”, คือพระ
 อินทร. พวกวสมี ๗ องค์,
 คือ: — อาปะ (น้ำ), อรวระ (ดาว
 เหนือ), โสเม (ดวงเค็ช),
อระ (ดิน), อนิล (ลม),
อนล (ไฟ), ประภาส (รุ่ง),
ประคย. (แสงสว่าง)

วิทรภ (ส. วิทรภ) — แคว้นใหญ่
 ในภวคระวรม (อินเคีย),
 เค็ชวันเค็ชกว่า “พิรา”
 (Birar) นครหลวงช
 กณาคณ. เป็นเมืองของท้าว
 รัมะ พ่อนางทมนันตในเร
 พระนล, และของท้าวภษมะ
 พ่อนางรูกมิตในเรของกฤษณะ
 วทาร.

วาสก (ม. และ ส.) — นาคราช, พญา
 แห่งนาคทั้งหลายในบาดาล.

วิเท (ส.) — แคว้นที่เป็นอาณาจักร
 ของท้าวชนก, มีมิลิตาเป็น

นครหลวง. ในรัชสมัยนั้น
เรียกดินแดนนี้ว่า “ทิวหุต”
(Tirhut) และ “อุตตรพิหาร”
(North Bihar).

วินอยะ (ส. วินอย) — เกือบเขาซึ่ง
ตั้งอยู่กลางภาคตะวันออก (อิน
เดีย), เป็นเขายันแดนระหว่าง
มัลลเทศ (Central India).
กับ ทักษิณเทศ (The Dakhin.
or the Deccan).

วิราช (ส.) — บัณฑิตที่พระราม
พบและสังหารในป่า. (คชชาปิ
ที่ ๕๓)

วิรูปากษ์ (ส.) — “คาเลส”. ที่
ออกนามในลิลิตนี้เป็นนายทหาร
เมืองลงกา.

วิโรจน์ (ส. วิโรจน) — ทานพ, ลูก
ประหลาด, พ่อพลี.

วิวิสวัต (ส. วิวิสวต) — “ผู้
รุ่งเรือง”. พระสุรยาภิกษุ.

วิศวกรรมา (ส. วิศวกรรมา, วิศวกร
มน) — นายช่างใหญ่ของพวก
เทวดา.

วิศวามิตร (ส.) — “เพื่อนของคน
ทั่วไป”. โดยกำเนิดเป็น
กษัตริย์, โฮรสท้าวคาคี, เกา
คิกโคตร, ราชบุตรของนคร
กานะกะพชะ, แต่พอใจใน
นางพราหมณวิสัย จึงออก
ผนวชเป็นราชฤๅษี, แล้วและ
พยายามฆ่าเพนียดะอย่างแรง
กล้า, และต่อสู้กับพระวิสิษฐ
มุนีอย่างรุนแรงสามารถ, เหน
ในที่สุดท้ายได้เป็นพรหมฤๅษี, และ
นับเข้าเป็น ๓ ในพวกฤๅษี ๖ คน.

วิศวะวต (ส. วิศวะวต) — มุนี
และฤๅษีโฮรสพระบุลีสัตยะประ

ชาย^๕; เป็นบิดาท้าวฤๅษโดย
นางอิททาวิธาคาพระภริย^๕ท้าว
มุนี, และเป็นบิดาท้าวราพณ์
๑๗ ๑ โดยนางโกละสี^๕ธิดาท้าว
สมาธิ^๕รากษส. (ทูลอธิบายที่ ๓๕)

วิษณุ (ส.)—พระเป็นเจ้าผู้^๕ถนอม
โลก. โดยมากเรียก^๕ว่าพระ
นารายณ์. ในทุกเวลา พระวิษณุ
มิได้เป็นเทวดาชั้นสูง; เป็น
เพียงองค์แห่งกำลังของทวง
ควัน, และกล่าวว่าได้ดำเนิน
ไปโดยยัสสว^๕รค์ทั้ง ๗ ชั้นด้วย
สามย่าง. สามย่างนี้เขาอธิบาย
ว่าเป็นเครื่องหมายแห่งแสง
สว่าง ๓ ประการ, คือไฟ ๑,
แสงฟ้าแลบ ๑, ทวงควัน ๑;
หรืออีกนัย^๕ว่าเปรียบด้วยควัน
ขึ้น, ควันเที่ยง, และควันตก.
เข้าใจว่าเป็นมูลเหตุแห่งเรื่อง
พระนารายณ์เกิด ๓ ย่างใน

วามนาวการ. ในมหากา^๕ระ
และหนังสือปุราณะ พระวิษณุ
จึงได้กลายเป็นพระเป็นเจ้า
องค์ ๓ ใน ๓, มีหน้าที่เป็นผู้
ถนอมโลก, เป็นนารายณ์อย่าง
ที่เรารู้จักกันอยู่ในกาลบัดนี้.
(ดูข้อความพิสดารในคำนำ)

วิษณุปุราณะ (ส.)—คัมภีร์^๕ปุราณะ
แสดงเรื่องพระวิษณุเป็นเจ้า. ผู้
รนา^๕ชอ^๕ปะ^๕รา^๕ศ^๕. หนังสืออันเริ่ม
ด้วยการสร้างโลกใหม่ในวราห
กัลป์, แสดงกรรมนิ^๕ยะสำหรับ
พราหมณ์โพชนพ.

เวคะทรรค (ส. เวคท^๕รรคิน)—
นายทหารวานรตน ๓.

เวท (ส.)—“ความรู้^๕เลิศ.” คำทริบ
อันเป็นหลักแห่งไสยศาสตร์.

มี ๔ คัมภีร์, กล่าวคือ:—

- (๑) ฤคเวท (๒) ยัจฺญเวท
(๓) สามะเวท (๔) อถรรพเวท.
(ทูลอธิบายที่ ๓๓).

เวนไทย (ส. เวเนตย) — “ลูก
วินะตา”. คือพญาครุฑ. ไทย
เรามักเขียนผิดเป็น “เวน
ไทรย”.

ไวญญู (ส. ไวกญฺญ) — ที่อยู่ของ

พระนารายณ์. (บอกลักษณ
พิสดารไว้แล้วในคำนำ).

ไวญญูนาถ เป็นนามของพระ
นารายณ์.

ไววิสวัค (ส. ไววิสวท) — “ลูก
วิวิสวัค”. พระมนุองค์ที่ ๘.
(ทูลอธิบายที่ ๘)

ค

คักร (ส. คักร; ม. สกฏ) — พระ
อินทร.

คังกร (ส.) — นาม ๓ ของพระศิวะ
มหาเทพ.

คัจิ (ส.) — มเหสีของพระอินทร.

คัจิปติ (ส.) — “สัวคัจิ”. พระอินทร.

ศตะธนู (ส. ศตธนูส) — กษัตริย์
เทพที่ลักเอาแก้วสยะมันตะ
ไปจากสัตรีชาติ, และถูกพระ
กฤษณะฆ่าตาย.

ศตานันท์ (ส.) — มุณี, ลูกพระโคตม
พระหมณีกับนางอหฺลดา; เป็น
บุโรหิตของท้าวชนก.

ศัทรุนะ (ส. ศัทรุน) — ไอรส
ท้าวทศรถกับนางสุมित्रา.

ศณะวิ (ส.) — “ปลาน้ำเค็ม”, ไม่ไปรา
กฏสักว่าเป็นปลาชนิดใด.

ศรวัก (ส. ศรว) — นายทหารวานร,
ลูกพระปรัชณีย์.

ศรวิ (ส.) — ฤษีที่พระรามไปพบ
ในกองทัพจักก. (ดูอธิบายที่ ๕๔)

ศรวี (ส.) — นางฤษีที่พระรามไปพบ
ริมฝั่งทะเลสาบยมนา.

ศานตา (ส. ศานตา) — เรียกว่า
อิตาท้าวโลมะฆา, ราชินีแห่ง
องคราชภูมิจึง, แต่ที่แท้เป็นอิตา
ท้าวทศรถ, ซึ่งท้าวโลมะฆา
ขอไปเลี้ยงไว้ตั้งแต่ยังเด็ก ๆ.
นางนี้ไ้เป็นชายาของพระ
ฤษีษะศฤงค์มุนี. (ดูอธิบาย
ที่ ๓๐.)

ศามพะ (ส. ศามพะ) — ไอรสพระ
กฤษณะ, ซึ่งพวกกษัตริย์ยาทพ
แต่งเป็นหญิงไปล่อพระนารท,
จนถูกสาป, จึงแปลงไว้ใน
เรื่องกฤษณะาวตาร.

ศิวะ (ส.) — “ผู้ซึ่งสิ่งทั้งปวงรวม
อยู่”, ความงาม, ความสยบ
เป็นนามพระเป็นเจ้าผู้สังหาร.

ศิสฺยา (ส. ศิสฺยา) — ลูกท้าว
ทมะโฆษ, นครเจ็ด; เป็นผู้
แย่งนางรุกมีณีกับพระกฤษณะ.
(ดูอธิบายที่ ๘๒)

ศุกร (ส. ศุกร) — เทพฤษีและเทพ
กานพเคราะห์ที่องค์ ๓. ปรากฏ
ว่าเป็น ไอรส พระภฤคุ ประชา
บดี; เป็นพ่อโรหิตของพลีและ
พวกเทวดา.

ศุภประนชา (ส. ศุภ. ป. ขา) — รากษ
 ส, อิทาพระวิศรวิสถกับนางโก
 กระส, น้องทศกณฐ.

เคษะ (ส.) — “ปลาย” คือพญา
 อนันตนาคราช.

โคละ (ส. โคล) — เขาหิน ไทย
 เรามักอ่านเขวไปว่า “ตะไหล”

ศุภราชเทว (ส. ศุ. ราช. เทว) —
 “เจ้าแห่งการเสด็จตาย”. คือ
 ท้าวสตีบพรตมุนิในเรื่องมัสยา
 วการ.

ศรี (ส.) — “ความเจริญ”. นาม
 เทวีผู้เป็นพระมเหสีของพระนา
 ราช. เกิดขึ้นมาจากเกษียร
 สมท เมื่อเทวตากวนอมฤต,
 ทั้งได้ตกลงไว้ในกุ่มาวการ.
 ได้ตามเสด็จพระนารายณ์อวตาร
 ลงมาหลายปาง.

ศิวทิศ (ส.) — ขนกลางทรวง
 พระนารายณ์. (ดูอธิบายที่ ๒).

ศุภระเกษรติ (ส. ศุ. ษ. ษ. ษ.) — อิตา
 ท้าวภูษะรัช, มเหสีพระศุ
 ษ.

ด

ลังกา (ส.) — นครของท้าวภูษะ
 รัช, ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำอักษ
 มะก, ในกรุงเกษม, เป็นทุ่ง
 ใหญ่อยู่ใกล้นครเดลี (Delhi).

สตีบพรต (ส. ส. ษ. ษ. ษ.) — “ผู้ทำ
 รงสตีบพรต”, เป็นนามพระ
 มนูกที่ ๘. (ดูอธิบายที่ ๘)

สัถยะภามา (ส.)— จิตาสัถวาจิต,
และเป็นชายาของพระกฤษณะ;
นางนทขยงให้พระกฤษณะลัก
เอาคืนปาริชาติจากสวรวศ์.

สัถยะวที (ส. สตุยวที)— จิตาท้าว
คาริ, ราชานแห่งนครกานะ
กฤษะ, มเหสีพระฤๅกมุนี,
และมารดาพระชมทัคนี.

สัถวาจิต (ส. สตุวาจิต)— กษัตริ
ยชาติ, ผู้ได้รับแก้วสัถยะมันตะ
กะจากพระอาทิตย์, มีชื่อเสียง
เพราะ แก้วนี้ และ ตาย เพราะ
แก้วนี้. เป็นบิดานางสัถยะภา
มา, ซึ่งยกให้แก่พระกฤษณะ
เมื่อโตแก้วกิน.

สัถยะณิ (ส. สตุยณิ)— “ณิ
เจ็กคน”. (ดูคำอธิบายที่ ๘)

สัมปาทิ (ส.)— พญานก, ลูกพญา
ครุฑ, พชฌาญ. จิตางให้ห
มานไปสงกา. ในรามเกียรติ์
เรียกว่า “สัมปาทิ.”

สรวุ (ส.)— แม่น้ำที่ไหลผ่านไปข้าง
นครโยธยา. ชาวอินทียสมัย
นี้เรียกว่า “สาร์จ” (Sarju).

สานทัยนิ (ส. สานทัยนิ)— พราหมณ์
ผู้ เป็นอาจารย์สอนยุทธศาสตร์
แก่พระกฤษณะ.

สัทธรรด (ส. สัทธรรด)— ชนคตัง
ของท้าวทศรถ

สิงทิกา (ส.)— นางผีเสื้อสมุทรรักษา
ท่านสงกา.

สัตา (ส. สัตา)— “รอยใจ”. จิตา
บุญธรรมของท้าวชนก, มเหสี
พระราม. ความความนิยมว่า
เป็นพระลักษมณ์อวตาร.

สัควพ, สัควระ (ส. สัควิว) —

“คองาม”. พญาวานร, น้อง
พาลี, และสัมพันธมิตรของ
พระราม.

สกล (ส.) — ชั้นที่ ๓ แห่งโลก
อากาศ, ซึ่งพระนารายณ์ให้
พลไปครองอยู่. (ดูอธิบาย
ที่ ๓๗)

สฤตถิณ (ส. สฤตถิณ) — ฤ
คชน ซึ่งอยู่ในทางทิศทักษิณ, และ
ซึ่งพระรามได้ไปเยี่ยม. ใน
รามเกียรติ์เรียกว่า “สุทศัน”.

สุทามัน (ส.) — อมาตย์ของท้าว
ชนก.

สุมนัทร (ส.) — สารถีและอมาตย์
ของท้าวทศรถ. ในรามเกียรติ์
เรียก “สุมนัคัน”. ในราม
ชาดะ สุมนัทร เป็น คน สำคัญ
มาก. (ดูอธิบายที่ ๓๗)

สมิตรา (ส.) — มเหสีที่ ๒ ของ
ท้าวทศรถ, และมารดาพระ
ลักษมณ์และศศิธร.

สขัญญะ (ส. สขชัญญ) — ฤ
คชน พระวสิษฐ; เป็นพระครูประจำ
ราชสำนักของท้าวทศรถ และ
พระราม.

สุระภี (ส.) — คุที่ “กามะเรน”.

สุรา (ส.) — เทวีแห่งเหล้า. อีก
นัย ๓ เรียกว่า “วารุณี”.

สุราชูร์ (ส. สุราชูร์) — “แคว้น
อินทาม”. อยู่ในภาคตะวันตก
เฉียงใต้ของภารตวรรษ. ใน
แผนที่สมัยศักยบันนั้นเรียกว่า
“สุรั” (Sarat).

สุโรคม (ส. สุโรคม) — “เป็นใหญ่
ยิ่งในพวกสุร”. คือพระอินทร์.

สวัระ (ส.)—แคว้น ๓ ในภารตะ
วรรษโยธาณ, ไม่ปรากฏชัด
ว่าอยู่แห่งใด, แต่เข้าใจว่าอยู่
ภาคตะวันตกแห่งแม่น้ำสินธุ.

สวเล (ส.)—ภูเขาค้างคานคร
ลังกา.

สเยณ (ส.)—นายกทหารวานร,
ลูกพระวรุณ.

โสณิต (ส.)—นครหลวงของพาดนา
สุว.

สยมนันตะกะ (ส.)—แก้วสำคัญ
ซึ่งพระอาทิตย์ประทานแก่สัทวา
ชีต. (กุชธิบายที่ ๘๓)

สวัมยประภา (ส.)—“สว่างเอง”
นางชิตหนุมานไปพบในเมือง
มายา.

สวัมยภู (ส. สวามภู)—“กำเนิด
เอง”. ใช้เรียกพระนารายณ์
หรือพระพรพมา.

สวามยภู (ส. สวามยภู)—“เกิด
แต่สวัมยภู”. นามพระมุนของค
ที่ ๓. (กุชธิบายที่ ๘).

ที่

หนุมาน (ส.)—พญาวานร, ลูก
พระพาย. เป็นขุนพลเอกของ
พระราม.

หัยคิว (ส. หัยคิว)—“ค่อม้า”.
ชื่อรถคนนำรถพระเวทในเรื่องมัท
สยวตาร.

หวิ (ส.)—“ผู้ฉลาด” พระศิวิ
มหาเทพ.

หวิ (ส.)—“ผู้ถนอม.” พระนารายณ์.

หัตถินบุตร, หัตถินาปุระ (ส. หัตถินา
ปุระ)—นครหลวงของกษัตริ
รัตนวงศ์ ไพรพโตศร์. ในกาล
บุคคยนั้นยังมีร่องรอยแห่งนคร
นี้ปรากฏอยู่ริมร่องเก่าแห่งแม่
น้ำคงคา, ทางทิศตะวันออก
เฉียง เหนือ และห่างจาก นคร
เขลลหิ ประมาณ ๕๖ ไมล์.

หิมาลย์ (ส.)—เทือกเขาใหญ่อัน
เป็นพรมแดนค้ำันเหนือแห่ง
ภารตวรรษ, เป็นภูเขาค้ำัว
อันเกียนยัถิมาก, เพราะนิยม
กันว่าเป็นที่อยู่แห่งเทวดาและ
พระราชาและฤษีสำคัญ ๆ เป็น
อันมาก.

หิรัณยะกิติปู (ส. หิรัณยะกิติปู)—

“หุ้มทอง”. พญาแทคย์
แข่งกับพระนารายณ์, และถูก
พระนารายณ์สังหารในปางนรสิง
หาวตาร. เป็นพ่อประหลาด.

หิรัณยาคษะ (ส. หิรัณยาคษะ)—

“ดาบทอง”. พญาแทคย์, พ
หิรัณยะกิติปู, เป็นผู้ทองแผ่น
กินไว้ในก้นทะเล, และถูกพระ
นารายณ์สังหาร ในปางวราหา
วตาร.

หิรัณยะครรภ (ส. หิรัณยะครรภ)—

“ผู้อยู่ในท้องทอง”. คือพระ
พรหม, ซึ่งกำเนิดขึ้นใน “ไข่
พรหม” (พรหมานฑะ) หรือ
“ท้องทอง” (หิรัณยะครรภ).

เทมะกฏ (ส.)—“ภูเขาทอง.”

ที่อยู่ของพระกัศยปประชาชนดี.

